

İlkkânun 1935

82600

255.07.02.02.01.06.41236
DERGI A/052-14
Türk Dili

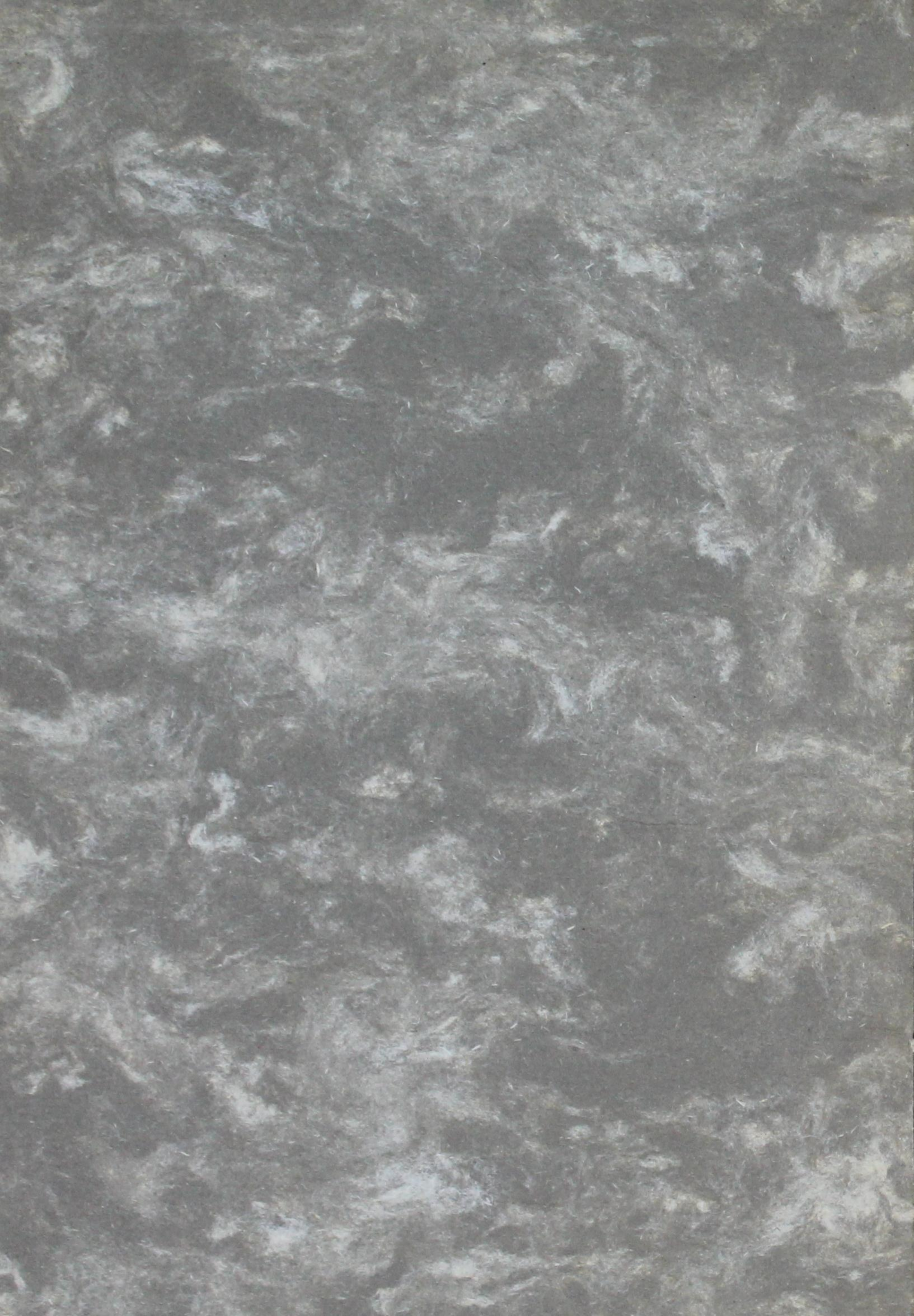

Türk Dili

— Türk Dil Kurumu Bülteni —

1936

İSTANBUL
DEVLET BASIMEVİ

TÖRK DİL KURUMU

КҮТӨПХАНАСИ

Базис No. 127/2000

Кысык No. 127/2000

TÜRK DİLİ

Türk Dil Kurumu Bülteni

TÜRK DİLİ

nin

SAMÎ DİLLERLE MÜNASEBETİ

Naim Hâzım Onat

İkinci Türk Dili Kurultayında Konya Saylavı ve T. D. K. Derleme Kolbaşısı Bay Naim Hâzım Onat'ın irat eylediği "Türk Dilinin Samî dillerle münasebeti," hakkındaki çok değerli tezi olduğu gibi, bu sayımıza koyuyoruz:

En büyüğümüz, çok değerli arkadaşlarım,

Genç ve yüce Cumhuriyetimizin geçen on yılı bize sayılamıyacak kadar çok şey verdi. Biribirinden daha değerli, biribirinden daha üstün olan bu verimlerden bir tanesi vardır ki bence, bunların en büyüğüdür: Bize millî benliğimizi vermesi...

Bilirsiniz ki biz daha düne kadar ucu kayıp geçmişlere dayanan büyük varlığımızı tanımıyorduk. Dünya medeniyetlerine kaynak olmuş eski ve yüksek medeniyetimizi, dünya dillerinin ana ve mayası olan zengin, köklü dilimizi bilmiyorduk; geçmişte yaptığımız büyük işleri başkalarına malediyor, kendimizi hor, beceriksiz görüyorduk. Bilgiyi, ince san'atları dünyanın dört bucağına ilkönce, yayan biz olduğumuz halde soy ve boy adlarımızdan bir çoğunu kabalığın, aptallığın müradifi sayacak kadar kendimizden geçmiştik. Yabancı kültürlerin baskısı altında, yanlış yol göstericilerin kör ve zararlı görüş ve gösterişleriyle millî benliğimizi kaybetmiş, ölüm çukurunun tâ önüne kadar gelmiştik. Bizi elimizden tutarak bu maddî ve siyasî ölümden kurtaran Türkün en büyük oğlu bize manevî varlığımızı, millî benliğimizi de verdi.

Bir millete ilerleme ve yükselme yolunda hız veren en büyük kudret kaynağı, şüphesiz ki onun millî duygusu, millî kültürüdür. Bundan uzak-

laşan bir millet, özü boşalmış bir ağaç gibi kurumağa yüz tutar. İşte bundan dolaydır ki bütün dünyayı şaşırtacak yepyeni bir kemal ve tekâmül sistemi yaratan Büyük Mustafa Kamâl, işe çok özden başladı: Damarlarımızdaki asıl kanı yeniden tutuşturdu, yeniden alevlendirdi; uzun asırlar, karanlıklara gömülmüş büyük varlığımızı, yüksek tarihimizi aydınlattı. Millî dilimizi, millî kültürümüzü diriltmeğe savaştı. O, gözlerimizin görmesini, beynimizin duymasını, kalbimizin atmasını ve çarpmasını değiştirdi. Arkadaşlar, yirmi beş yıldanberi Arap dili ve edebiyatı ile münasebetteyim; on beş yıl kadar da kendi dilimin hocalığını yaptım.

Bütün bu uğraşmalar arasında bir gün bile hayalimden geçmedi ki Arap dili, Türk dilinin bir bozuntusu olsun.

Dün, bana bir hayal bile gelmiyen bu iş, onun içimize serptiği yeni ışıklarla bugün, açık bir hakikat olarak gözlerimin önünde beliriyor.

İşte iki yıldanberi Hâkimiyeti Milliye sütunlarında ve Cemiyetimizin neşrettiği 3 üncü bültenle ortaya attığım bu davayı bugün, çok yüksek huzurunuzla sunmak cüretini kendimde buluyorum.

Şimdi size bu davanın nazari kısmı hakkındaki tezimi okuyacak, ve sonra buna ait örnekleri göstererek tahta başında izaha çalışacağım.

* * *

Değerli arkadaşlarım,

Dünya dilleri arasında ayrı bir bölük olarak tanınan semitik diller, gerek eskidenberi doğu bilginleri, gerek son asırlarda batı dilcileri tarafından çok incelenmiş ve bu dillerden hele arapça için sayılamıyacak kadar çok eser yazılmıştır.

Bununla beraber bu dil bölüğünün tarihini ve mahiyetini açacak olan şu üç düğüm şimdiye kadar bir türlü çözülememiştir:

- 1 — Samî kavimlerin birleşik anayurdu neresiydi ?
- 2 — Samî dillere kaynak olan anadil nasıl bir dildi ?
- 3 — Yaşayan samî dillerden hangisi anadile daha yakındır ?

Bu düğümleri çözmek için ortaya atılan düşünceler ve görüşler o kadar aykırıdır ki bunları ilmî bir belirtiden ziyade düz bir oranlama saymak daha doğru olur sanırım.

Semitizanlardan Noeldeke, Renan, Lidzbarsky, Brochermann, Delitzch, Littmann gibi bir çok bilginlerin biribirini bozan görüşlerini burada sayıp dökmeği ne faydalı, ne de devamızı tanıklamağa yardımcı görmüyorum. Tarihten önceki devirlere dayanan bu karanlık noktaları iyice aydınlatacak ilmî ve kestirme bir hakikate kavuşmak pek kolay sayılamaz.

Bazı müsteşriklere göre İbranî, bazılarına göre arapça ve bir takımına göre de Babil-Asur dili Prasemit dile daha yakındır. Bunların içinde semitik bir dil olan Habeş Ca'zî dilinin hiçbir samî dilde izi görülemiyen çok eski samî unsurları saklamış olmasına bakarak bu dilin prasemit dile daha yakın olduğu düşüncesini taşıyanlar da vardır.

Bununla beraber Noeldeke'nin dediği gibi samîlerin ırkî hususiyetlerini belirtmek ne kadar güç bir mesele ise samî dillerin hususiyetlerini aydınlatmak ta o kadar kolay olmıyan bir iştir.

*
**

Semitizanları en çok uğraştıran meselelerden biri de samî dillerde fiilin geçirdiği değişmeler ve bunların en eski ve tarihten önceki şekillerinin ne olduğudur.

Müsteşrikler, bu dil bölüğünde fiilin uğradığı değişmeler ve bunun en eski şekilleri üzerinde uzun araştırmalar yapmakla beraber henüz ilmî denecek bir hakikate erememişler ve bir çoğu emir sıgasını ana kök saymakla beraber bunun kat'iliğini isbat edememişlerdir.

Bütün samî dillerde kelime üremesine yarıyan bir takım vezinler, tasrif şekilleri vardır. Bazılarınca fiilin en basit şekli mazi üçüncü şahıs müfret sıgasıdır ki İbranî dilinde bunun (و يفعل) diye bir şekli daha vardır ki buna Babil-Asur ve Kenan dillerinin en eski kitabelerinde tesadüf edilmektedir.

Bu basit şekillerle beraber arapça (استفعال — istif'al, افعال — if'ivval, افيعال — ifi'al); asurca (افتعال — iftenaal); (استنفعال — istenfuul) en çok tasrif şekline malik olan Süryanî - Âram dilinde (اتفاعل — itfaalal); (اتفاعل — itfeefal); (تفاعل — tef'aal); İbranî dilinde (هتפעيل — hitpa'il); (هتפעيل — hifiil) gibi başka dil formalite ve fonetiğine uymıyan uzun şekiller de vardır ki bunların ne zaman ve nasıl ortaya çıktıklarını dil bilgisi incelemekle beraber henüz ilmî bir şekilde anlatamamıştır. Semitik dillerle uğraşan müsteşriklerden bazıları - ki Trombetti bunlardandır. - bütün dünya dillerinin bir anadan doğmuş olduğunu izaha çalışırken, birtakımı da samî dillerle Hindu-Avrupaî diller arasında bir yakınlık ve menşe birliği aramış ve bunu isbata yeltenmişlerdir.

Aralarında Fürst ve Delitzch gibi dilciler de bulunan bu müsteşrikler, kendilerine göre birtakım kurallar koyarak üçlü köklerden bir harfi atmak suretiyle bu iki dil bölüğü arasındaki uygunluğu göstermek istemişlerse de öne sürdükleri bu davayı bilgi acununda ileri götürememişler ve haklı birçok tenkitlere uğramışlardır.

Noeldeke bu nazariyeyi güdenler için şöyle diyor :

Yalnız Hindu - Avrupaî ve samî zümrelerin değil, bütün beşeriyetin dili bir menşeden doğmuş olabilir. Fakat bu menşe öyle derin ve uzak devirlere gömülmüştür ki bunun izini bulmak, bunların bir kaynaktan çıktığını tanıklamak imkânsızdır.

İlim için son zamanlarda teşekkül etmiş türlü dil bölüklerinin yakınlığını aydınlatabilmek te yetişir; fakat bu da o kadar kolay bir iş değildir.

Müsteşriklerden Semitik dillerin Hindu - Avrupaî dillerle akrabalığını sananlar bulunduğu halde bu dil bölüğünün Ural ve Altayik dillerle olan yakınlığını ve türkçenin bunlara öveyanalık yaptığını kimse hatırına getirmemiştir.

Yalnız Yafesiloji mektebi müessislerinden büyük Rus dil bilgini Profesör (Marr)ın 46 yıl önce ortaya attığı nazariyesine göre: Hindu - Avrupaî, Samî, Ural ve Altay dil bölüklerinden hepsinin menşei, Yafesî diye adlandırdığı, tarihten önceki devre ait bir dildir.

Bu dili en eskiden konuşanlar, Kafkasya kavimleriyle Çuvaşlardır. Yani Türk zümresinden olan Çuvaşlar, dili bütün dillere kaynak olan Yafesîlerin bir dalıdır.

Gürcü dilinin Samî dillere kardeş olduğunu ileri süren Profesör (Marr) son yıllarda Çuvaşların, doğrudan doğruya Sumerlerin ahfadı olduğu iddiasını ileri sürmektedir.

(Marr)ın Çuvaş dilinden alıp öbür dillerle karşılaştırdığı sayılı kelimeler hemen hemen bütün Türk lehçelerinde ortak olan sözlerdir. Eğer Müsyü Marr, bunlarla Çuvaş dilinin pek eski bir dil olduğunu göstermek istiyorsa bununla bütün Türk dilinin eski olduğunu ispat etmiş olurlar [1].

(Marr)ın nazariyesi pek dar bir cepheden de olsa yine bizim davamızı tanıklamaya yarıyan bir sezgi sayılabilir.

Samî dillerle uğraşan müsteşriklerden birçoğunun Türk dillerine olan yabancılıkları, çok açık bir hakikati görebilmelerine mâni olmuştur.

Bunların içinde Sami ve Hamî diller gibi Türk lehçelerine de vukufu olan Alman dil bilgini Brocklmann dahi geçen yıl bilvasıta kendisine gönderdiğim etüdüme karşı verdikleri cevaptan da anlaşıldığına göre bunu, ispatı çok güç bir dava olarak karşılamışlardır.

Değerli Profesörümüz Yusuf Ziya Beyefendinin de son günlerde (Samî - Turanîler) adlı büyük mesai mahsulü bir eserleri intişar etmiştir. Görüşlerimizde esaslı fark olmakla beraber, aradaki noktai nazar ayrılığı, meseleinin daha derin bir şekilde halline yardım edecektir. Tarih cemiye-

[1] Bu tez okunduğu zaman Marr, sağ idi.

timizin çok değerli âzası, bu işin karanlık cihetini aydınlatacak tarihi hakikatleri ortaya koyarlarsa o zaman arada ihtilâf kalmıyacaktır.

Ben bu tezimle tarihten önceki devirlere dayanan karanlık safhalara temas etmiyeceğim.

Birçok Semitizanların da dediği gibi Samî dillerin hiçbir tanığa dayanmayan tarihten önceki oluşlarını araştırmağa kalkışmak, güç olduğu kadar neticesiz bir uğraşmadır. Biz bu yüzden oranlamaları bir tarafa bırakarak değerli Alman dilcisinin çok güç gördüğü bu işe başka bir yüzden bakacak ve onu bir de kendi gözümüzle ve bir Türk özüyle incelemeye çalışacağız,

Değerli arkadaşlarım, bilirsiniz ki öbür samî diller gibi Arap dilinin en özlü karakterlerinden biri de müstakil mana anlatan köklerinin -pek azı müstesna-üçlü sayılmasıdır. Birtakım müsteşrikler, bu köklerden yalnız son harfin tarihten önceki devirlerde ulanmış birer ek olduğunu sanır ve bunu ispata kalkışırlar. Bu, bazı kelimelerde doğru olmakla beraber Arap dilinin teşekkülünü izah etmekten çok uzaktır.

Araplar, çok eski zamanlarda ve müteakip asırlarda yurtlarından göçerek samîlerin yaşadıkları muhitlerde yerleşen türlü türlü Türk kavimlerinin yüksek kültürleri altında kalarak basit dillerini gitgide türkçeleştirmiş, Türklerden aldıkları kelimeleri, enaz, üçlü olmak üzere kendi tasrif şekillerine sokmuşlar, köklerimizi, her çeşit ekli ve müştak kelimelerimizi tasrifileştirmişlerdir.

Türkçede söz köklerinin en basit şekilleri: az, yer, bak, kalk, Türk gibi tek hecelerdir. Arapçada ise kökler, böyle değildir. Türkçeden girmiyen kelimeler istisna edilirse Arap kelimelerinin kökleri, müsteşriklerin uzun boylu uğraşarak söyledikleri gibi şu veya bu değil; türkçe kök ve kelimelerdir. Bu kök ve kelimelerin aslı yani bozulmamış şekli Arap tasrifinde bazı mazi, bazı da mastar, ve ençok muzarilerde kendisini gösterir. Köklerimiz ve kelimelerimizden basit halinde girenler enaz üçlü; ekli olarak tasrifleşenler de üçlü gibi, dörtlü, beşli ve bazı da mezit mastarlar halinde kelimeler doğurmuşlardır. Birçok isim ve sıfatlarda aslı sayılan üçlü veya daha çok harfli köklerden çıkmamış, bilâkis Türk kelimelerinin türlü vezinler ve şekiller almasıyla doğurmuşlardır.

Kendi dillerinin söyleniş şekillerine uymıyan kelimelerimiz onlar için yeni yeni tasrif şekilleri dahi doğurmuştur.

Arapçanın Türk kök ve kelimelerini kendi dil mekanizmasıyla ezip bozarak tasrifleşmesi şöyle olmuştur: Araplar, az, öz gibi tek konsonlu bir kökümüzü dillerine sokmak için eğer hecenin sesli harfini daha kalın bir boğaz sesine yani sessiz bir harf haline getirmemişler veya

onu atmışlarsa ona iki harf eklemiş; sessiz harf haline getirmiş veya iki konsonlu kök almışlarsa ona da bir harf ekliyerek veya son harfini şeddeliyerek veyahut sesli harfimizi icabında hareke alabilecek bir uzun sesli harf haline getirerek üçlemişlerdir.

Üç veya daha fazla harfli kelimelerimizi de üçlü veya daha çok harfli kökler ve kelimeler kılığına koymak yoluyla dillerine almışlardır.

Şimdiye kadar gerek doğu, gerek batı dil bilginlerince kat'î bir hakikat olarak tanınan bir kural vardı ki o da arapçada bütün mezit kelimelerin basit köklerden çıkmış olmasıdır. Biz araştırmalarımızla bunun pek boş ve yanlış bir sanış olduğunu anladık. Arapçada öyle mezit şekline girmiş fiiller ve kelimeler vardır ki bunlar, şimdiye kadar, sanıldığı gibi basit birer kökten çıkmamış, bilâkis, bunlar aslî ve basit sanılan kökleri doğurmuşlardır.

Araplar üçten eksik harfli köklerimizden üçlü veya daha çok harfli kökler ve kelimeler haline sokmak için bunlara bir takım ek harfleri ulamışlardır. Onlar, bu harflerin, kendilerince de zait ve bazan teşekkülü tam olan kelimelere manaca kuvvet vermek için ulanan harfler olduğunu bilirler. Bu harfleri biraz sonra örnekleriyle göstereceğim.

Araplar, kök ve kelimelerimizi dosdoğru aldıkları gibi bir çok kere de altüst ederek dillerine sokmuşlar, türlü türlü kabîlelerin başka başka konuşmaları yüzünden bir kök veya kelimedenden aynı manada sayısız kelimeler üretmişlerdir.

Arap köklerinin üçlenmesi veya daha fazla harfli vezinlere sokulması iki kelimenin kaynaşmasıyla de olmuştur. Köklerimizde son harfin veya bir hecenin tekrariyle doğan kökler gibi çift kelimelerden doğan kökleri de araplar çekmekten geri kalmamışlardır.

Arap dilinin Türk köklerini ve kelimelerini kendi sistematik kılıklarına koymak için bu morfolojik ve analogik belirtiler, bize bu dilin ilk teşekkülünde tasrifileşmiş bir türkçe değil, sonradan türkçeleşmiş tasrifli bir dil olduğunu göstermektedir.

Bütün dünya dilleri Trombetti'nin dediği gibi belki de bir ana dilden doğmuştur. Ve belki de en eski ve iptidaî unsurlarında Hindu - Avrupaî gibi Semitik ve Ural ve Altayik dillerin de bir birleşikliği vardır; fakat Noeldekenin dediği gibi bu, isbatı bugünkü vesikalara göre, muhal derecesinde güç bir şeydir.

Biz bu nazariyenin doğru veya yanlışlığını bir yana bırakarak şunu belirtmek isteriz ki: samî kavimler, belki de aslında birleşik bir menşee dayanan dillerine kültürü yükselmiş, dili tamamiyle ilerlemiş Türk kavimleriyle olan mütemadi kaynaşmalarında yeni yeni inkişaf vermişler, cılız dillerini canlandırmışlar; mutavaat, müşareket, ta'diye ve türlü sıfat

ve isim ekleri almış dilimizin müştak kelimelerini bazı basit bazı da mezt kelimele halinde dillerine sokmuşlar, onları ezmişler, bozmuşlar, altüst etmişler, kökün ortasına ek ulamışlar, baştaki harfi atmışlar ve daha türlü türlü kılıklarla Türk dilinin öz yüzünü bozmuşlardır.

Türk dillerinde (r,l) harfleriyle başlayan kökler hemen hemen yok gibidir. (m, n) ile başlayanlar da nisbeten azdır. Arap dilinde ise kök başlarında bulunan harflerin en çoğu bunlardandır. Bizim dilin fonetik karakterlerinden birisi (r, l) harflerinin başta bir vokalle gelmesi ve yabancı dillerden alınan başı (r, l) harfli kelimelere millî dehayi temsil eden halkça bir vokal eklenmesidir. Arap dili hemen hemen bunun aksinedir. Onlar ekseriya başta bir vokalle gelen (r, l) harflerinden önceki sesleri ya büsbütün atar, yahut da başta veya sonda sessiz bir harf haline koyarlar. Son harfi (r, l, n) den biri olan köklerimiz bu harflerini çok kere başa alırlar.

Türk köklerinde -Divan'ın gösterdiği birkaç kelime müstesna- şedde yoktur. Araplar en basit köklerimiz tasrif için, bilâkis, çok kere son harfi şeddeli yaparlar.

Arap dilinin bozma bir dil olduğunu gösteren en büyük tanıklardan biri de gerek kök, gerek kelimelerdeki (kalp) denilen tersine dönme halidir. Dil bilginleri bu hali: Başka başka dillerin biribirinden kelime almasından ve yabancı sözlerin dile kolay kolay girmemesinden ileri geldiğini yazarlar. İşte bunlara benzer daha birçok belirtiler vardır ki iki dilin birbirine karakterce zıt olduğunu gösterir.

Ural ve Altayik dillerin hiçbir lehçesinde ne eski, ne de yeni zamanlarda belirmemiş bir başkalıkla büyüyen, ilerileyen samî dillerin, en eski zamanlarda bir ana dilden doğarak kendi sahasında ve kendi karakteriyle ilerlemiş bir dil olduğunu bizim kabul etmeyişimize kuvvetli tanıklar vardır.

Samî kavimlerin dinlerinde, felsefelerinde Türkün en eski inanlarından ve ilâhlarından derin izler bulunması da pek tabî bir şeydir. Bu, bence dilin menşe birliğini göstermeğe yetişmez.

On, on bir asırlık bir müddet içinde yalnız manevî bir baskının altında eski inanları kökünden değişmiş, varlıklarının bir alâmeti olan adları bile arapçalaşmış, dilin en az dörtte üçü yabancı dillerin kelimeleleriyle dolmuş çok eski bir milleti görmek için gözlerimizi uzaklara ve uzak zamanlara çevirmeğe lüzum yoktur.

Eğer bizim dilimizde arap dilinin koyu tasrif şekli gibi bir ezip bozma kabiliyetine malik olsaydı - ki bu, bence dilin her kalıba girmek gibi salâbetsizliğini gösteren taklitçi bir karakterdir - bugün arılaştırmakta olduğumuz osmanlıca, türkçe olduğuna bin bir delil istiyen bir dil olurdu.

Bin yıldanberi ihmale uğrıyan dilimiz kendi kök ve sayılmıyacak kadar bol ekleriyle ilerlemiş olsaydı bugün en işlek ve zengin dillerden biri sayılırdı.

Büyük Şefin açtığı savaşlar Türk dilinin az zaman içinde bütün duygu ve düşüncelerimizi ve bütün teknik mefhumları bir billûr gibi aksettirecek arı, duru bir dil halinde gelişip genişleyeceğinde hiç şüphe yoktur.

Samî kavimlerin hangi Türk kavimleriyle nerelerde ve ne zaman uzun kaynaşmalarda buldukları ve bu kavimleri nasıl temsil ettiklerini tarih, henüz ilmî denecek bir şekilde ortaya koymamakla beraber bunun ergeç, bir hakikat olarak anlaşılacağında şüphe yoktur.

Felix Sartiaux diyor ki: «Mısırdaki, El'amarnadaki buluşlar, Boğazköyde elde edilen vesikalar, Anadolu'da Milâttan iki bin yıl önceleri birtakım dillerin konuşulduğunu, yerleri ve ne dereceye kadar eski oldukları iyice anlaşılamiyan Hintten gelme birtakım arî kelimelerle arîleşmiş Hititçe ayırt edilirse bunların fonetikçe birbirine çok yakınlıkları görülür.

İşin daha mühim olan ciheti, bunların aynı zamanda Elâm, Mezopotamya ve Eğinin eski dilleri de ne samî ne de Hindu - Avrupaî dil bölüklerinden hiçbirine bağlı bulunmamak gibi müşterek bir karakter göstermeleridir.

Bu buluşlar Kafkas sınırlarından, Hindistandan tâ Ege denizine kadar uzanan Elâm, Mezopotamya ve küçük Asya sahası üzerinde ne samî ne de Hindu - Avrupaî olmıyan Braksefal bir halk yığınının varlığını meydana çıkartmaktadır ki sumerler bunların en eski tanınmış olup milâttan dört bin yıl önce mezopotamya medeniyetini yaratmışlardı. Dil bilginlerinin (Azyanik) diye adlandırdıkları bu büyük halk yığını Anadolu'nun bugün, bilebildiğimiz en eski ve etnografik kökünü teşkil ederler.

Bu kök sonraları (milâttan üç bin yıl önce) Arabistandan akın eden ve tâ Kabadokyaya kadar yayılan birçok samî dalgalarının istilâsı altında kaldığı gibi sonraları da Kafkas ve Hellesponttan gelen Hindu - Avrupaî soyların dalgaları altında kalmıştı.»

Bir yabancı tarihçinin bu sözlerinde devamızı tanıklatacak bazı noktalar görebiliriz.

Sumerler gibi, samî kavimlere dil ve medeniyet veren türlü Türk soylarının siyasî ve içtimaî bir çok inkılâplar neticesinde gitgide samî dalgaları arasında kalarak samîleştikleri anlaşılmaktadır.

Tarih, geçmiş oluşları açtığı gibi, bazı yeni buluşlarda tarihin karanlık bucaklarını aydınlatır. Samî dillerin Türk diliyle olan uygunluğu yolundaki araştırmalarımız da yeni yeni tarihî hakikatlerin doğmasına yol açacaktır.

Bizim karşılaştırmalarımıza göre en eskiden Çuvaş, Yakut dilleriyle olduğu gibi Altay ve Oğuz bilhassa Kırgız ve Kazak lehçeleriyle zenginleşen Arap dili, eski zamanlarda Sumer dilinden ve öbür samî dillerden de birçok kelimeler aldığı gibi islâmdan sonraki kaynaşmalardan da pekçok müteessir olmuş ve son asırlarda ise Osmanlı hâkimiyetinin daha fazla tesiri altında kalan Suriye ve Irakta yepyeni bir maske ile sahneye çıkmıştır.

Arap dilinin yutucu ve benimseyici karakteri Türk diliyle yaptığı kaynaşmayı başka dillerle de yapmıştır.

(Arabî bâide) adı verilen eski Araplara ait kitabeleri derin bir vukufla araştıran (Enno Littmann) ın yazdığına göre milâdın üç yüzüncü yılına kadar yazı ve edebiyat dili olarak yaşayan Aramilerin Nabat dili, müteakip bir iki asır içinde sönmeğe yüz tutmuş ve arapçaya karışarak ortadan kaybolmuştur.

Bunun gibi müslümanlığın zuhuru zamanında Mısırda konuşulan kıpti dili de nasıl varlığını kaybetmişse islâmiyetten sonra Malta adası sakinlerinin dili de az zaman içinde yerini arapçaya bırakmıştır. Araplar, bu adada milâdı dokuzuncu asırla on birinci asır ortalarında iki küsur asırlık bir nüfuz devresi yaşarken uğradıkları işkencelerle dağıldıkları, dinlerini bıraktıkları halde dilleri bugün dahi bu memlekete hâkim olarak kalmıştır.

Araplar, hâkimiyetini kaybettikten sonra burada nüfuz tesis eden diğer bir çok milletlerin daha uzun müddet kalmalarına ve hâkimiyeti ellerine almalarına karşı Arap dilinin burada tutunmuş olması davamızı tanımlatacak bir delil sayılabilir.

Lâtin harflerini kabul etmiş tek Arap dili olan maltızca, eğer İtalyanların kültür ve dil yayma siyaseti böyle sürerse, günün birinde arapçalaşmış bir İtalyanca haline geleceği tabiidir. Nasıl ki önceleri Berberî diliyle karışan batı arapçası da hakikî çehresini çoktan kaybetmiş bulunuyor.

Şimdi arapçanın Türk kök ve kelimeleriyle tasrifinde aldığı türlü şekilleri bol örnekleriyle göstereceğim. Davayı yüksek huzurunuzda inan verecek bir surette tanımlamak için başınızı bir az fazla ağrıtaçağımdan bağışlamanızı dilerim.

*
*
*

Arkadaşlar,

Şimdi Türk kök ve kelimelerinin Arap dilinde nasıl tasrifileştiklerini misalleriyle arzedeceğim; yalnız eski arapçanın kelimelerini burada göstermeden evvel, yeni Arapların, Osmanlı hâkimiyeti altında kaldıkları zamanki tasriflerine dair bazı örnekler vereceğim. Bu vereceğim örnekleri

Reşit Atıyye'nin (الدليل الى مرادف العامى والدخيل) adlı eseriyle Berut'ta basılan (قاموس العوام) adlı kitaptan Suriye ve Mısırda çıkan mecmua ve gazetelerde gördüklerimden alıyorum. Bunlar, sayısız denilecek kadar çoktur. Bu kelimelerin arapçaya türkçeden geçtiğini yalnız ben değil araplar da söylüyorlar. Ve dillerine yabancı olduğu için kullanılmamasını istiyor ve fasihini gösteriyorlar.

Ben, yeni tasrif ile, arapçanın ta eski zamanlardaki tasriflerini, hattâ sumerlerden kelime aldıkları zamanki tasriflerini mukayese ederek hepsinin aynı şekilde olduklarını gördüm. Demek ki semitik dillerin bir kolu olan arapça basit te olsa, diğer eşleri gibi çok eskiden bir tasrif karakterine malik imiş. Arap dili çok eski zamanlarda kelimeleri nasıl kendine maletmiş, onları kendi tasrif mekanizmasıyla nasıl ezmiş ve bozmuşsa dün de onu yapmış ve bugün de onu yapıp durmaktadır.

Ben size yeni arapçadan bunların avamca konuşulmakla beraber yarım edebî dile dahi geçmiş olanlarından bazılarını söylüyeyim. Meselâ:

(بَاظ - bâza): Bozuldu demektir. (Boz) kökünün nasıl bu şekli aldığını biraz sonra izah edeciğim. Araplar çok eski zamanlarda bu kökümüzden ve bunun müştaklarından birçok kelimeler almışlardır. (فَسَاد، فَسَح، فَسَق، مَذَر) kelimeleri (bozut, bozuk, bozul) sözlerimizin eski arapçaya geçmişinin birkaç örneğidir. Arapçada (فَض - fazz): Bozmak demektir. Yine biraz sonra anlatacağım üzere mazi birinci şahıslarda fiillerin baş harfi malûm sigalarında üstün okunur; bunun için (i, o, u) gibi vokallerle başlayan köklerimiz ses değişir, fakat asıl ses, çok kere muzarilerde kendini gösterir. (فَض) kelimesinin muzarii malûmunuz olduğu üzere (يَفُض - ye - fuzz) dur. Baştaki zait harf kalkınca Türk kökünün kendi vokaliyle söylendiği anlaşılır.

(طَاش - tâşe): Düştü demektir. Bu da (بَاظ) gibi ortadaki seslinin çekilir bir harf haline getirilmesiyle tasrif olunmuş yeni arap kelimelerindedir. Araplar, çok eskidendberi iki konsonlu Türk kökünü tasrif ederken, çok kere onu muzaaf yapar, yani son harfini çiftleştirirler.

İşte bugün sekmek'ten (سَك - sekk), kaçmak'tan: (هَج - hecc) diye kullandıkları kelimeler de böyle yapılmıştır.

(بَح - bahh): Pisleme. (بَح الدباب): Sinek pisledi demektir. Bu kökünde hangi kelimedenden alındığını söylemeğe lüzum görmüyorum. Bu telâffuzu çirkin olan kelimenin kökünü eski araplar da birçok kelimeler halinde dillerine almışlardır. Gene yeni kelimelerden (جَعَرَ - caara): Çağırdı demektir. Gûya bu kelime fasih değilmiş. Fasihi: (جَار وَجَهْر) imiş. Bunlardan gerek yenisinin, gerek eskilerinin hep bizim (çağır) kökünden alındığında şüphe var mıdır? Cehren demek çağırarak demektir. Gene bunun gibi

ayni manalarda basmaktan (بسم - basame), tepmek, tepgilemekten (دبك - debeke), (دبك - debbeke), tıkmaktan: (دعق - deaka), çıkmaktan: (شقل - şakale) böyledir.

(Tık) kökümüzün bugünkü avam arapçasında (دعق) olmasının eski arapçada da sayısız eşleri vardır. Bunları da ayrıca örnekleriyle göstereceğim. Gene arzedeceğim üzere ta eskiden beri araplar bizim son ekleri, çok kere, başa, az olarak ta ortaya alırlar. Meselâ (dağlamak) fiilindeki (dağla) arapçaya (لدغ - ledaga) ve daha başka şekillerde geçmiştir. Bugünkü araplar ise bunu (لطم) yaptıklarından gûya bu fasih de-ğilmiş, onun yerinde (لدغ) şekli eski ve doğru olduğundan bu kullanılmalı imiş, yani türkçe aslına daha uygun olanı...

Eskiler gibi yeni araplar bizim köklerden rubaî denilen dörtlü sîgaları da çıkarmışlardır. (سرکله - serkele): Sürgün etmek (تسرکل): Sürgüü olmaktır.

Bu kelimeler herhalde Abdülhamit devrinde uydurulmuş sözlerden olsa gerektir.

(دعبله - da'bele) de böyledir ki toplamak demektir.

(دوزانه - devzene): Düzen vermek, akort yapmak. (divzan - دوزان): Akort demektir.

Arapların çok eski devirlerden beri yaptıkları kelimeyi ters çevirme şekliyle, ki buna (kalb) adını verir ve dilin inkişaf âmillerinden biri sayarlar, alınmış yeni örneklerinden de bir ikisini söyleyeyim:

(دنکزه - denkeze): (Gizlenmek), bazı türk lehçelerinde (gizdenmek)-tir. Eskiden araplar bunu (دنکسه - denkase): Diye almışlardır; gûya fasihi de bu imiş. Bugün arapların kullandıkları kışkırmak sözümüzden aldıkları (حرکش) de böyledir ki bunların bizdeki ikinci heceleri bunlarda birinci olarak başa geçmiştir.

Bugünkü arapların avam kısmı, okur yazarlardan birçoğu da, (başladı) yerinde: (بلسه - belleşe), (ابتلهسه - ibteleşe) derler. Bunun fasihi de (باشرا - bâşara) olduğundan fasih olmıyan şeklin kullanılmaması tavsiye olunmaktadır. Halbuki (باشر) ki mastarı (mübaşeret) tir, (başla) kökümüze daha yakın ve ondan alındığında şüphe yoktur. Eski arap lûgatçileri (مباشرة) kelimesini derinin dış yüzü demek olan (بشروه) den sanarak uzun külfetlerle kelimenin etimolojisini yapmağa çalışırlar. (Beşere) ile ilgili olan (mübaşeret) gene ayrıdır.

Bugünkü arapçada bu kelime gibi mezit fiiller halinde söylenen şu kelimelere de dikkat edelim:

- (بشط — başşata): Bağdaş kurdu;
(زبك — zeyyeke): Gezdi;
(شله — şelleha): Çaldı;
(قنق — kannaka): Konukladı, misafir etti;
(يسق — yassaka): Yasak etti;
(يطق — yattaka): Yatakladı, ikamet etti;
(زكن — zekkene): Atı tizginledi. [baştaki (t)] düşmüştür. Tizgin yerinde bugünkü araplar, (تزكين - tezkîn) derler.
(روس — revvese): Kalemı sivriledi. [Sivri sözümüz tamamiyle tersine çevrilmiştir].
(داكش — dâkeşe): Değişti (تداكش) sigası da bu manadadır. (Değiş) sözümüz bu şekilde alındığı gibi (tokuş) da:
(داقس — dâkasa): Yumurta tokuşturdu şeklinde kullanılmaktadır ve bunu okur yazarlar dahi böyle konuşurlar.

Size garip bir kelime daha söyliyeyim. Bizde bir (sebeplendi) sözü vardır ki uclandı, menfaat gördü demektir. Esasen yakutça ip demek olan (sibbe, sebbe) den alınmış bir kelime olan (sebep) bizde mecazi manada kullanılarak sebeblenmek olduğu gibi arapçada hiç bu manaya gelmediği halde (تسبب - tesebbüb) diye yeni bir kelime uydurulmuştur ki sebeblenmek demektir.

Çok eski devirlerde olduğu gibi bugün dahi araplar bizden aldıkları kelimelerin harekelerini değiştirmişlerdir:

- (قمشه — kamşe): Kamçı.
(برغى — bırgî): Burgu.
(شوبك — şevbek): Çubuk.
(دينه — deyne): Kulak (dinle) sözümüzden.
(طبنجه — tubence): Tabanca.
(كرز — kerez): Kiraz.
(فلاوز — kalâvüz): Kılavuz.

Eski araplar baştaki (ka - hı) seslerini incelterek nasıl hemze veya (ع) ve (ه) haline koyarlarsa bugünkü araplar da böyle yapmışlardır:

- (استخانه — Hastahane).
(اشكين — aşkîn): Kaçkın
(ازمه — azme): Kazma.

Arap dilinin dün yaptığı bu tasrifler bugün de tekerrür edip durmaktadır. Meselâ (istif) sözünü kullanmak lâzım. Derhal kalıp hazır:

- (ستف — settefe): İstif etti.

(سوكر — sevkere): Sigortaladı.

Sigorta, araplarda olmıyan yeni bir mefhumdur. Araplar bunu derhal, bu kılıkla diline alıvermiş ve bunu istediği gibi tasrif etmişlerdir. (الكتاب المسوكر) sigortalı = taahhütlü mektup demektir.

(Bolşeviklik) on beş yirmi senelik yeni bir sözdür. Bunu arap kendi dilinde bulamayınca:

(بلشفه — belşefe) diye derhal bir fiil yapıvermiştir.

(Filozof)tan (فلسفه وفلاسفه) yaptığı gibi (bolşevik)ten de (بلشفه، تبلشف، بلاشفه) diye kelimeler uydurmakta güçlük çekmiyor. Bu yeni arapçadan mukayeseye yardım eder diye bazı örnekler gösterdim. Yoksa bunların bence bir değeri yoktur. Mısır, Suriye ve İrakta seyahat edenler, bir çok sözlerimizin nasıl arapçalaştığını bilirler. Bir arkadaşım söylüyordu. Arap onbaşı, askerlere kumanda ediyormuş: (كشروا - keşşiroo..) bu, ne demek diye sormuş. Meğer ikişer olun diye emrediyormuş.

Bir at alış verişinde satıcı arap, ısrar ediyormuş (لا والله قرق). Bu (قرق - karrık) sözünden ne demek istediğini yanındaki bir bilenden sormuş, meğer, aşağı vermem, kırk ver, kırk liraya iblâğ et demek istiyormuş. İşte bugünkü araplar, bir çok türkçe kelimeleri, terkipleri böyle kolaylıkla tasrif ediyor, sığaya çekiyorlar.

Şimdi bu örnekleri gördükten sonra eski arapçanın nasıl tasrifleşmiş bir türkçe olduğunu göstermek istiyorum. Müsaade ederseniz tahtada göstereyim. Gözle görülürse daha kolay anlaşılır.

Türkçe kelimelerimizin tasrifileştirmekte aldığı şekillerin başlıcalarını buraya birer remz ile işaret edeyim:

- 1 : + — +
- 2 :   = +
- 3 : — 1 —
- 4 : 1 — —
- 5 : — — 1
- 6 :   = —
- 7 : — — +
- 8 : — + —
- 9 : + — —
- 10 : — — —
- 11 : ><

Burada gördüğünüz (+) işareti kök haricinde olup arapların kökleri üçleştirmek için getirdikleri ekleme harflerinin yerini tutuyor.

(=) İşareti de aynı harfin tekerrürünü gösterir. (1) amut çizgileri türkçe kelimelerdeki seslilerin bir harfimet halinde ve kelimenin icabında vokal alabilecek üçüncü bir konsonu olduğunu anlatır. (—) işareti ise türkçe köklerdeki harflerin yerini tutmaktadır. Son şekilde görülen (><) çapraz işaretiyle de arapların (kalp) adını verdikleri (Méthatèse) hâdisesini anlatmak istiyorum. Türkçe köklerin tasrifileşmekte aldığı şekillerden birinci numarada işaret ettiğim izahı ve inanılması en güç olanıdır. Ben, derin bir güvenle buna inandığım halde belki arkadaşların bir kısmı buna kanmıyacaktırlar; fakat birçok örnekleriyle uzun karşılaştırmalardan ve araştırmalardan sonra onların da benimle hemfikir olacaklarını sanıyorum.

Malûmu âlileridir ki türkçede basit heceler (bu, şu, ye, de) gibi bir konsondan sonra gelmiş bir sesli harfle sonlanan pekaz bir kısmı istisna edilirse —ya (az, öz, iz) gibi bir sessizden, ya (bak, kır, dur) gibi araya sesli girmiş iki sessizin yahutta ortaya yarım sesli sayılan (r — l) ve bazı da (n) harfinin girmesiyle (kalk, kork, kırk, dinç) gibi üç sessizden teşekkül etmiş olarak görülür.

Üç sessizden müteşekkil kök ve kelimelerin arap dilinde tasrifi kolaydır; fakat bir veya iki konsonlu köklerin tasrifi böyle değildir. Onları en az üçe doldurmak lâzımdır.

İşte samî kavimler, türkçe kelimeleri tasrifileştirirken söylenmesi kolay birtakım harfleri ekleyerek bu eksikleri tamamlamış ve yahutta aynı harfi sonda tekrar ederek üçlü kökler yaratmışlardır. Arap dilcilerinin kendileri de bu harfleri zait sayar, kelimenin manasını kuvvetlendirmek veya onu şekillendirmek için bu harflerin köklere eklendiğini yazarlar.

Köklerimizi tasrifileştirmekte ulanan harfler başlıca şunlardır: — ر، ل، ج (اليوم تنساء) arapların (ا، و، ي — ء، ه، ع، ح = خ — م، ن — ف، ب — ت = د) cümlesinde topladıkları zait harfler arasında (ر، ع، ح، ف، ب، د) yoktur. Bunların da arapçada zait harfler arasında olduğunu araplar anıyamamışlardır Türkçe köklerle karşılaştırıldığı zaman, başta, ortada veya sonda zait görülen bu harfler, her zaman, yalnız boşluğu doldurmak için eklenmiş değildirler. Bunlar ya bir fonatik değişmeden çıkmış yahutta türkçe bir son ekin kökle birlikte tasrifinden hâsıl olmuştur.

Meselâ (halk) maddesini ele alalım: Bu kelime, türkçe (kıl) kökünden alınmıştır, sonundaki (k) eskiden (kılık = kılıg) şeklinde söylenen sözü-müzün ekiyle birlikte tasrif edilmiş bir örneğidir. Gerek Yakutçada, gerek Uygurcada eski bir ismi mastar şekli vardır ki kökün sonuna (k — g) getirilerek yapılır: Kalıg = kalma, kılıg = kılma = yaratma, barug = varma.

Arap dilinde sonu (ع، غ، ك، ق، ح، خ) harfleriyle sonlanan sülâsî köklerden birtakımı işte bu nevi mastarlarımızdan çıkmıştır.

Yine Altay lehçelerinden meselâ Kazanca ve Kırgızcada bir nevi isimi mastar şekli vardır ki köklerinin sonuna (v — u) getirilerek yapılır:

Meselâ: Alkav = alkış, oylav = düşünüş, düşünme, baru = varma, duzetü = düzeltme, söylev = söyleme, talimat, yalav = parlayış, sorav = soru, suâl. Bu (v) lerin bizde (b-m) veya (g — k) şeklini aldığı görülür.

İşte arapçada kök haricinde zait gibi görülen (f, b, v, m = n) harflerinden bir çoğu vaktiyle bu şekilde konuşan türklerin ağızından alınarak tasrifileştirilmiş kelimelerden başka değildir.

(l, r) harflerinden bir çoğu da vaktiyle yardımcı fiil olarak kullanılan (ermek = olmak) fiililye birlikte söylenen mürekkep fiillerin küçülmüş şekilleridir. Aynı manadaki (bolmak) fiilinin kökü olan (bol = bul) sözünden (l) düşerek (b) nin eklenmesiyle doğmuş fiillerde vardır.

Arap ana köklerinde zait görülen (ت = س، ص — د = ج) harflerinden pek çoğu türkçe ta'diye edatlariyle şark lehçelerinde (öndemek, gizdemek, aldamak) fiillerindeki, garp lehçemizde (le — la) ya muadil eklerdir. Kökler, ekleriyle beraber tasrif edilerek üçleştirilmiştir. Türk köklerinin sonlarındaki (a — e) seslileri bazan arapçada harfitenis (t) sini teşkil etmiştir. (Geliş, gidiş) gibi kelimelerimizin ekleri, çokluk, (س، ص، ض) harfleriyle de değişmiş ve kökte dahil sanılmıştır.

Araplarda (حروف الحلق) = boğaz sesi adı verilen (ح، ع، ه، ء) harfleri çok kere kök haricinde bir seslinin yerini konson olarak tutmuş zait harf olarak görülürler.

Bununla beraber bütün bu harflerin sırf kökleri üçe doldurmak için kullanıldıkları ve analogik bir şekilde kelime tasrifine yardım ettikleri görülür.

Bu harflerin arap köklerinde zait olduklarını gösteren tanıklardan biri de bu harflerle hem ekli hem eksiz kelimelerin aynı manaya gelmeleridir. Bunların eşleri o kadar çoktur ki saymakla tükenmez.

Biz karşılaştırmaya bir esas olmak üzere bunlardan bazı örnek cetvelleri gösterelim. [1]. Bu cetvellerdeki karşılıklı kökler, ya aynı manaya gelmekte, yahut asıl manadan pek az farklı bir mana anlatmaktadırlar. Bunların içinde aslından bir harf düşerek iki konsonlu (muzaaf) şeklinde kalmış olanlar da vardır:

[1] Vaktin darlığı dolayısıyla birtakım örnekler gibi buraya alınan cetveldeki kelimeler de kurultayda okunamamıştı.

(1)

لث — لثا
لس — لسا
لم — لما
مد — مدى
نظ — نظا
نث — نثا

بخ — بخا = باخ
شب — شبا
رب — ربا
صح — صحا
عج — عجا
عص — عصا = عاص
فج — فجا (فجوه)

(2)

طح — بطح ، فطح
فر — نفر
فض — رفض
قب — نقب
قت — بقت
قز — نقز = رقص ، ركز (اختلج)
قل — نقل = قلا (رفع)
كت — بكت
هب — لهب
قز — قهز

بع — نبع
جد — مجد
جر — فجر ، نجر
جر — فجر ، جرم
دس — ودس
ذل — نذل
زف — وزف
سل — نسل
شر — نشر
طل — نطل

(3)

فق — فرق
قط — قرط
قص — قرص
قض — قرض

بج — بعج
بش — بهش
بت — بت = بتر ، بتل
تب — تلب
دق — دهق
شق — شرق ، شلق

(4)

قط — قطل ، قطع ، قطف
كت — كتف
كث — كشف
كد — كدح ، كدش
كم — كمن
كس — كسم
لس — لسم
لز — لزب
مط — مطال

اج — اجم
ال — الب
جد — جذم ، جذر ، جذف
جر — جرم
سل — سلب
شب — شبيل ، شبن ، شبل
شع — شعب
فص — فصل ، فصم
قص — قصب ، قصل ، قصف
قر — قرف : (Karmak)

(5)

شجا — شجر (شجر بینہم)
شصا — شصر
قشا — قشر
قفا — قفر
مکا — مکر
نجا — نجر
ہدی — ہذر

بقا — بقر (Bak)
ججی — حجر
حزا — حزر
ذری — ذر
زجا — زجر
سجا — سجر
شحا — شحر

(6)

ضفا — ضغب
عصا — عصب
کظا — کظب
لبا — لب

حصا — حصب
دحا — دحب
رجا — رجب
شجا — شجب، شجن (حزن)
صری — صرب

(7)

وذح — ذوح
ورخ — خور = رخو
وطد — طود
وہن — ہون

وئب — اوب (غضب)
وال — اول (رجع)
وبط — بوط
وبق — بوق

(8)

وضح — ضحو
وعث — عثو
وعل — علو
وہف — ہفو

وآج — عجو = جاع
وثر — ثرو = کثر
ورخ — رخو
وشج — شجو = شجن
وشز — شزو

(9)

دنق — دنقر
درق — درقل
ذعط — ذعمط
قحز — قحزل، قحزل، قحزن
مشق — دمشق
ہمس — دہمس
ہدم — لہدم
عجر — عجرم

بذر — نبذر
جهد — جہدم
جلط — جلمط
جلق — جلمق = حلق
حدر — حدرج، دحرج
حدق — حدقل
حزق — حزرق
خرب — خربق
خزل — خزلب

Bu harflerin nasıl eklendikleri hazırlamakta olduğum kitapta uzun boylu izah edilmekte olduğu gibi şimdi göstereceğim örneklerle de az çok anlaşılacaktır.

Arapçada, tahtaya işaret ettiğim tasrif şekillerini ayrı ayrı misallerile izah etmeden önce toplu olarak iki örnek ile hulâsa etmek istiyorum. Bunlar da tek konsonlu (az) kökiyle iki konsonlu (kus) köküdür.

(Az) kökümüz arapçaya türlü şekillerde geçmiştir :

1 — Vokalin düşmesiyle başa ve sona harf eklenerek : (نزر - nezr) : Az.

2 — Vokal düşerek başa bir harf eklenmek ve son harfi tekrar etmek suretiyle : (مززه - mezze), (مزيز - meziz) : Az.

3 — Ortaya bir seslinin eklenmesiyle : (عاز) mastarı (avez - عوز) : Azlık, ihtiyaç. (هات) mastarı (heys - هيث) : Az vermek. (عائص - ais) : İhtiyaç : - . لسان العرب -

4 — Sona bir sesli gelerek : (أزي) - لسان العرب - نقص : - أزي ماله .

5 — Son harfin tekrariyle : (عز) - (azz) : Az olmak, nadir olmak (عس - ass) : Misafire az ikram etmek.

6 — Sona harf eklenerek : (أزف) : az olmak «أزف: قل وصغر» .

7 — Baştaki vokalin aşağıya alınmasıyla : (لظأ - laza') : az. (رزأ - rez') : azaltmak. (ثأوه - se've) : Biraz. [azav : Çagatayca : Cüzî demektir.]

İki konsonlu (kus) kökünden çıkan kökler :

Bu kök, manaca çirkin olmakla beraber birçok şekillerde arap diline girdiğinden tasrif formüllerini toptan göstermek hususunda ehemmiyetlidir.

1 — (كulus - قلو ص), (kales - قلس), (kans - قنس), (gans - غنث), (gans - غنس).

2 — (kazz - قز), (gass - غث), (hazz - خذ).

3 — (gasy - غي), (husur - خور), (cusû' - جسوع) = kusuk, (gasa-gan - غسقان) = kusuk.

4 — (laks - لقص), (lakas - لقس), (maks - مقس), (naks - نقس).

5 — (sa'saa - شعاه - sa'' - ثع).

Görülüyor ki bütün bu kökler, ya başına ya ortasına ya sonuna harfler eklenmek yahutta son harfi tekrar edilmek veya kök tersine çevrilmek suretiyle alınmış (kus) kökünden başka değildir. Buradaki fonetik değişimleri uzun boylu izaha lüzum görmüyorum.

Şimdi toplu olarak gördüğümüz bu tasrif şekillerini ayrı ayrı ve müteaddit misalleriyle göstermeğe çalışacağım.

Burada tahta üzerinde gördüğümüz birinci şekil (+ — +) (az, üz, öz) gibi başta bir sesli bulunan tek sessiz harfli hecelerimizin arap dilinde nasıl bir kılığa girdiğini göstermektedir.

Bilirsiniz ki (öz) kelimesi en eski ve öz köklerimizden birisidir. Daha eskiden (r) ile konuşulan [Yakutça üör: Ruh ve öz demektir.] Bu kök arapçaya birçok şekilde girmiştir:

(asl - اصل - یرص - یرص - یرص - یرص, یرس - یرس - یرس - یرس, یرز - یرز - یرز - یرز, یرر - یرر - یرر - یرر, یرر - یرر - یرر - یرر)

Burada yazdığım arapça köklerin hepsi öz demektir. Bunlardan (فز, مزر) köklerinde türk kökünün varlığını gösteren yalnız (z) harfidir. Ötekiler kökü doldurmak için gelmiştir.

Biz Türklükte dilimizin fonetik karakterine uymıyan yabancı kelimelere bazı harfler ekleriz. Meselâ türkçe (r, l) harfleriyle başlayan kelime yok gibidir. Dili bozulmamış köylülerimiz bu harflerle başlayan yabancı sözleri söylerken başlarına bir vokal eklerler: İremezan, irecep, irahat, ilimon, gibi bizim lâmba, kasa, ispor, istasyon sözlerimiz de bunun başka bir örneğidir.

Arapçada işte böyle vokalle başlayan tek konsonlu türkçe köklerin hemen hepsi bu şekilde de tasrif edilmiştir:

Azımak = sızmak: (فز - fezz, نر - nezz, نر - nazz), divanda; bir şeyin etrafına üşüşmek manasındaki: (افلك) den.. (رف - reff), atmak = uzamak [eski türkçede yükselmek manasına da gelir. Boy atmak ta bundandır.] (عط, اد, عت, عط, حط) [ayni kökün arapçada (عط, حط) gibi aslına çok yakın köklerle beraber yüzleri aşkın kök doğurduğunu ve bunların arap lûgatının büyük bir kısmını kapladığını Hâkimiyeti Milliyede iki yıl önce göstermiştim.]

Gene bunun gibi (ezmek) teki (ez) kökünden (لسم - lesm, لم - lesm) şeklinde kökler çıkmıştır.] ezmek kökü arapçada aslına çok uygun olarak aynı manada از - ezz, اس - ess, هس - hess, هاس - hase, وهس - vehs, هرس - hers, «از متهم السنة: اذا دقتهم وطحنهم» - ezm - هزم, هسم - hesm, وهم - vesm, وهنأ - ves, هزب - hazb, [تهذيب الالفاظ], رض - razz. Bu misaller içinde (وهم) kelimesi de (از) kökünden yalnız (z) harfi kalmış olanıdır. Başdaki (v) (e) nin ve (ث) de (z) harfimizin fonetik değışmiştir. Arapçada (z) nin (ث) olduğuna yüzlerce örnek vardır. Nasıl ki iz = اتر - isr, öz, üz = اتر - üsr olmuştur. (üz) eski türkçede yağ demektir. Bugün yağ konan bir çömleğe üzlük diyoruz ki bundan kalmadır.

[1] Asıl, ast da türkçede: Temel, esas demektir.

Demin de söylediğim üzere köklerimiz arapçaya bu şekilde geçmesi, herkesin göremeyeceği, ve inanamayacağı bir şekildir. Bunun daha fazla tafsil ve izahını kitabımıza bırakarak ikinci şekle geçiyorum.

İkinci şekil (= +) gene aynı kökün arapçada vokalin düşmesiyle başa bir harf eklenerek konsonun çiftleştirilmesi yoluyla tasrif ve tasarruf edilmiş kökleri izah eden bir işarettir. Bu şekil, birinciden daha çoktur.

İlmek : Hafifçe dikmek, iliştmek - مل mell.

Uz : Zeki, hazık - ن ز nezz.

Atmak : Uzatmak, yükseltmek - مط, مت, مد - medd, mett, matt = ماط - mata.

Azımak : Sızmak - فز - fezz, ن ز - nezz, نض - nazz.

[Bu kökler (azımak) sözün başka bir şekli olan (sızmak) kökünden başına bir harf eklenerek alınmasından da olabilir. (Sız) birbirine yakın iki harftir. Bunlar arapçada aynı harf halinde şeddelenmiş demektir.]

Asmak - نص - nass.

Açmak - فج - fecc.

Uçmak - وج - vece. [(v) vokalin değişmiştir. (ötmek) ten : (وت - vutt) te böyledir.]

Üçüncü şekil (— l —) arapçada ecvef veya lefif denilen şekillerdir ki türkçede ortasında sesli bulunan köklerdeki bu seslilerin tasrifte bir vokal alabilecek bir hale geçmiş ve uzatılmıştır.

Bunlar arapçada pek çok olduğu gibi köke en yakın bir şekildir. Türkçe kök olduğu gibi kalmış, yalnız ortada sesli çekilmiş, uzatılmıştır:

Mazi üçüncü şahıs halinde bazı örnekleri:

سال — sal. e: Saldı, savlet etti [saldırmak, eskiden salmak şeklinde idi.]

باط — bat. a: Battı [bir adamın adı, serveti kaybolmak suretiyle batması]

باد — bad. e: Battı [güneş için]

عاز — Âz. e, عاص - As. a, عاث - Âs. e: Azdı, şiddetlendi

عال — Âl. e: Al etti. [al, türkçede hile demektir. Bugün aldatmak diye kullandığımız fiili, eskiden aldamak şeklinde idi. Bundan da (داع - da'l) = (دأل - de'l) kökleri çıkmıştır ki (da) eki arapçada başa geçmiştir = (دا - آل, دا - عال) (عال - mihal) da (al) kökünün başına bir harf eklenerek alınmıştır. (حيلة) de bundandır.]

آق - Âk . a : Ağdı [bir nesnenin üzerine ağıp meyletmek. - Kamus tercüesi]

قال - kal . e : Kaldırdı. [قال بشويه : Elbisesini kaldırdı. (kal - kall) kökü de kaldırmak manasına gelir.]

(guluvv - غلو غلاء) maddesi de: Yükselmek, uzamak demektir.

(Kal) kökü türkçede birçok manalara gelir (kalmak) altaycada ölmek demektir. Arapçada da öldürmek demektir. «قالوا يزيد اي قتلوه - لسان العرب»

(Kalama) tilevütce: Yorulmak, zayıf düşmek. Arapçada aynı manadadır: «قل الجسم اي ضوى وضعف»

(Kalatmak): İmha etmek. Arapçada: (kalet - قلت): helâk olmak. (kalz - قلز): Ok atmak. (qalb - قلب): Tanrı bir adamın canını almak. (galis - غلث): Çok öldüren. tilevüt ve uygurcada (kalamak): Ateş yakmak demektir. Arapçada: (kalv - غلو), (kaly - قلى): Bir şeyi ateşte pişirmek (البسرة: احمرت)

(galel = غل): Susuzluk, yangınlık Demektir. «غل صدره: كان ذاحقد وضعف» (galy, غليان): Kaynamak (غلم، غلن) de gençlik ateşi türkçede bugün yaşıyan ve hareket, ızdırap manasına gelen (kalgımak) sözümüzde arapçada (قلق قلقله) şekillerinde kendini gösterir.

Arapçada demek, söylemek manasına gelen (قول) ile söz demek olan (قال) de öz türkçe bir sözdendir. Çuvaşça (kala): Söylemek demektir. - Aşmarin - VI S. 29

Mogolcada: (Kele), Boryatçada: (Hılı) dağlı çermişlerde: (Kelem), Ovaçermişlerinde: (Kalam): Hep söylemek manasınadır. «Çuvaş lûgati» Zolotniski - S. 30

Arapça (kelâm) kelimesinin de bu kökün ince şekli olduğunda şüphe yoktur.

(K + l) kökünden çıkmış sayısız köklerimiz Arap dilinde tasrif edilmiş şekilleri okadar çoktur ki bunlar, saymakla bitmez. Şu gösterdiğim örnekler, bunu anlatmaya yetişir sanırım.

كاز - Kaz . a : Kazdı [kuyu için. Mastarı (قيض) dir. (قزو) kökü de değnekle yeri eşmek ve kazmak demektir.]

عاس - Âs . e (=جاس): Gezdi. (ع = g), çalışıp kazanmak. (g = k). Çocuklarına aş vermek (s = ş). (aş) sözümüzün, başka lehçelerde (az = as) şekli de vardır. (Azık) bundandır. (Asramak): İlaş etmek te demektir, arapçada (ayş - عيش): Aştır. (اعاشه) de bununla ilgilidir.

صاف - Sâf . e : Saptı.

عان - Ân . e : Kadın (عوان - Avan) = Âna oldu.

حار - Hâr . a : Zayıfladı, kuvvetten düştü [Yakutça Hâr, Hâra aynı manadadır.]

داغ — Dag. a: Dağıldı, ortaya yayıldı. [sıcak dağladı da demektir.]
عاف — Âf. e: Avmak, etrafına toplanmak. [Divanda (آفق- أفك) da bu
manayadır.] (حف - Haff) kökü de böyledir. Toplanılacak
yer demek olan (محفل - mahfil) kelimesinin kökü olan
(حفل - Hafl) maddesi de aynı köktendir.

Bizdeki (a,e) seslerinin arap köklerinin başında (ح) ile değiştiği pek
çoktur. Acele etmek yerinde kullanılan (evmek) ve (ivmek) Divanda
üç noktalı (f) ile görülür:

«افدى : حفد» ديوان اللغات : 146 - 1

Araplar eskiden (f) ile söylenen (evedî) sözümüzü حفد - hafede) şek-
linde dillerine almışlardır; bununla beraber bu kelitemiz (افد - efed)
kılığında da bu dile geçmiştir ki lâfız ve manaca türkçesinin aynidir.

Tasrifî bir dil olan arapçada köklerimiz her zaman olduğu gibi kal-
maz. Vokaller değişir, bu dilin tasrif mekanizmasıyla kendi sigalarına
uygun hareketler alır.

Malûmu âlileridir ki sülâsiden mazi sigalarının malûmlarında keli-
menin başı daima üstün okunur. Meçhullerinde ötre... Türkçede ilk harfi
(a - e) seslerinden başka seslerle söylenen kelimelerimiz bu dile alınırken
bunların malûm sigalarda üstün, meçhullerde ötre veya esreye çevrilmesi
zarurîdir. Uzun araştırmalarımla bir hakikate şahit oldum ki o da bizim
köklerin baş hareketleri mazide değişseler bile muzari, mastar ve başka
sigalarda çok kere, gene kendilerini muhafaza etmektedirler.

Bununla beraber arapçada meçhul sigasında olduğu halde malûm
manada kullanılan yine birtakım mazi sigaları vardır ki bunlar u, ö gibi
ötre okunan köklerimiz olduğu gibi alınmış şeklidir. Araplar, bunları
malûm olmıyan meçhul şekil sanırlar. Meselâ (solmak) taki (sol) kökü-
müz arapçaya (سل - süll) şeklinde girmiştir. Bu fiil, meçhul sigasında
olduğu halde (soldu) demektir. (سل وجهه، سل عينه) : Gözü soldu, yüzü soldu
demektir. Bu kökün (سلالة - sülâle) şeklinde mastarı da vardır. Türkçe
solmak kökünün (sölpüme) diye ince bir söylenişi de gözönünde tu-
tulmalıdır. (سل الرئة) de bundandır. Bak (لسان العرب) ve (اقرب الموارد). Malûm
sigası olmıyan bu kabil fiillerden çoğu hep böyle türk kökünün olduğu
gibi alınmışlarıdır.

Burada hatırlatılması lâzımgelen bir nokta daha vardır: Bizim garp
lehçesinde ilk konsonu (o, ö, u, i) sesleriyle söylenen kelimeler, Yakut
ve Çuvaş dillerinde çokluk, (a, e) iledir. Meselâ bizde (ön), (ocak) söz-
leri Yakut dilinde (an) ve (acak) tır. Garp türkçemize, hattâ altayik leh-

çelere uymıyan arap köklerinin birtakımı bugün bize aykırı gelen bu dillerin telâffuz şekline göre alınmıştır.

İlk harfi (o, ö, ü) vokalleriyle söylenen köklerimizimizin muzari sigalarında kendilerini muhafaza ettiklerine birkaç örnek: [bunlar (يفول - ye - fûl) vezninde olan sigalardır. Son harflerini sakın olarak telâffuz edersek Türk köküne yakınlıkları daha kolay anlaşılır.]:

يدوك — ye-dûk) döğ: döğer, ezer [kahve döğmek gibi] aynı kök, adam döğmek, döğüş manasına da gelir (دوكه - dûke) döğüş, kavga. (دكم - dekm) de: Döğmek demektir.

يدول — ye-dûl) dol: Dolanır, dolaşır (يجول) de böyledir. Arapçada (d=c) değişmesi pek çoktur. (داسوس) sözünün (جاسوس) şekli de vardır. Türkçede gıdıklamak = gıcıklamak ta olduğu gibi..

يشوب — ye-sûb) top: Toplanır. Arapçada (ت = ث) değişmesi çoktur. واتن = واثن kelimeleri aynı mânadadır.

(يؤل — ye-ûl) - ol: olur. [Bir şeyin üzerine olmak, olmak = husule gelmek. Bir kile buğdaydan şu kadar un olur gibi.] Buna benzeyen başka bir şekil de:

يحول — ye-hûl): iş olmak = bitmek, şarap sirke olmak tabirlerinde kullandığımız olmak manasında. [(حال) kelimesi de (olmak) kökündendir, Arapçada but: (باد - badd) tok: (تاخ - tahh) olduğu gibi (ol) da (حال) olmuştur ki oluş = bir adamın bulunduğu vaziyet demektir. (Hal) in (ol) dan geldiğinin en kuvvetli tanığı (بال - bâl) sözünün de bu dilde hal manâsına gelmesidir ki bu da olmak fiili yerinde uygurcada kullanılan (bolmak) tan alınmıştır. (بال) gibi (بالوله - bulûle) de hal demektir ki (bol) kökünün değişmemiş şekliyle yaşıyanıdır.] [1]

(يقوب — ye-kûb) kop: kopar = kalkar, koşar. Türkçede (kopmak) kalkmak manasınadır. (قيام) mastarının muzarii olan (يا - ya-kum) ile esmek manasına olan (هبوب) kelimesinin muzarii de böyledir: (يهب - ye-hubb). Biz de bir rüzgâr koptu, toz koptu, deriz. Arapçada toz manasına gelen (غبار - gubar) da bundandır. (toz) kelimesi de arapçaya birçok kelime halinde ve ayrıca geçmiştir.]

[1] (Hal) kökü: «mahzun kalmak, aciz kalmak» sözümüzde olduğu gibi (olmak) yerinde kullanılan (kalmak) dan da gelmiş olabilir. Tilevutçada: «tura kaldı» yerinde «tur aldı da denir.

(يسوخ , يسوغ , يشوغ , يسوغ — ya-sûğ) soğ - sok : sokulur, girer yerin altına geçer demektir. Divanda (suf soguldu) aynı manada gösterilir : 2-99.

(يطود — ya-tût) - tut: tutar [tutmak: Sabit bir hale gelmek (وطد)] kökü de seslinin başa geçmesiyle alınmış başka bir şekildir.

(يدوق — ya-dûk) - dök: Döker [göz yaş döker. Ka = ke]

(يقور — ya-kûr) - kur: tuzak kurar.

(ı-i) sesli köklerimize de birkaç örnek:

(يغيز — ya-gîz) - kız: Kızır, hiddet eder.

(يقيز — ya-kîz) - = kızır [(كيز - kayz): Ortalık çok kızmak, yazın en kızgın zamanı.]

(يقين — ya-kîn) - kîn: yaratır, yapar. [Yakutça (kın) (kılmak) gibi halk etmek ve yapmak demektir. Arapçada (قین) gibi vokalin sona getirilmesiyle doğmuş başka bir şekli olan (قنو) da aynı manadadır.

(يبيد — ye-bîd) - bit: biter = yok olur.

(يحيز — ya-hîz) - hız: deveyi hızlandırır. (hız) türkçedir. Kırgızca (kıs-tavu gitmek): Hızlı yürümek demektir. Hız kelimesi Arapçaya pekçok kök halinde geçmiştir. (حزلاج - hızlac) ve (خزرفه) de böyledir.

(يضيق — ya-zîk) - sık: bir şey sık, dar olmak, eli sıkı = bahil olmak.

(يميد — ye-mîd) - mid [tar lehçesinde (midremek ve mıdramak): Hareket etmek demektir ki arapçasının aynıdır.]

On birinci şekil gösterilirken daha uzun izah edileceği üzere arapçaya bu şekilde ve tersine dönmüş olarak geçen kelimelerden birkaç örnek:

(باق — bâk-a) - kap: kaptı, kapladı, etrafına toplandı.

(طاق — tak-a) kat: katlandı, tâkat getirdi [doğru kökü olan (أقات - ekat-e) de aynı manadadır. Aynı kelime bir şeyin katı da demektir.]

(كاس — kâs-e) - sek: sekti.

(لاق — lak, a) - kal: kaldı, egleşti.

(ينوص — ya,nûs) - son: sona kalır.

(يكيس — ye,kîs) - ... : zevcî muamele.

Arapçaya bu şekillerde geçmiş isimlerde vardır:

(طاق — tak): tek [Kazanca kalın olarak söylenen (tak)ın aynıdır.]

(آح — Âh): yumurta akı (H = K)

(باد — badd) - but.

(تاخ — tahh) - tok.

(آس — âs) - ıs, iz.

(صاع — sâ) - sagu [bak Divan]

(قاره — kare) - kara kaya ve kara taşlık [حره — harre: de bu manayadır.
قره — karah: bedene arız olan leke = karalık].

(توز — tûz, توس — tûs): töz [bir şeyin aslı, özü. Çağataycada (tös) şeklinde söylenen bu kelimeler (öz) sözümüzün başına (t) eklenmiştir. Türkçede bunun örnekleri çoktur: Üremek = türemek, arı = duru, Kazanca : tarı.

(بوخ — bûh) ...: karışıklık, ihtilâl. Araplar, söylenmesi çirkin olan bu kelimedenden pek çok kelime üretmişlerdir. (بأثقه) da bu manayadır. (بوك — bûk) da kötü, boş şey, düzme yalan, sır saklamaz adam gibi manalara gelmektedir. Nasıl ki (قوش — kuş) ta ufacık, tefecik kuş gibi adama denilmektedir.

*
* *

Ortasında sesli bulunan köklerimizden bir çoğunun bu seslileri arapçada sona geçerek (nakıs) denen şekli vücade getirir ki dördüncü şekil olarak (1 — —) görüyorsunuz. Bunlara da bir kaç örnek:

(بقا — bakâ) - bak: baktı [بغا — bag,a) da böyledir. Aynı manadaki (بقر) da bu köktendir.]

(دلا — delâ) — dile = diledi, yalvardı, [ذيل اقرب الموارد — طلبها: دلایته: طلبها].

(ثجا — secâ) - saç: malını saçtı.

(درا — darâ) - dara: saçını daradı. [kök aynıyle kalmıştır. (رطل) bunun tersine alınmıştır.]

(ابی — ebâ) - aba: abadı, imtina etti. [Görüyorsunuz ki bu kök te olduğu gibi kalmıştır.]

(صبا — sabâ) - seb: sebdi = sevdi. Bazı altay lehçelerinde sevmek = sebmek şeklindedir. Arapça (صب — sabb) kökü de aynı manadadır. (سبي — seby): Sevgisiyle âşıkını esir etmek.

(عرا — arâ) - ara: aradı.

(عقا — akâ) - ak: kazılan kuyudan su aktı.

(بزا — bezâ) - boz: düşmanı bozdu.

(أوى — evâ) - ev: eve gitti.

(قرا — karâ) - kar : düşmanı kardı, kargıladı.

(عدا — يعدو — ya'du) : ütmek = geçmek, tecavüz etmek (müntehelirep)

(ألا — elâ) - el : elden gelmek = istitaat. [mastarı (ألو — elv). (ألو) kökünün (el) ile münasebetini gösteren başka bir tanık ta bu kelimenin lûtufl ve ihsan manasına da gelmesidir. Türkçede de el: lûtufl ve muavenet de demektir. Nitekim arapçada (yed) de bu manayadır. Bu kök âciz manasına gelen (alu) dan da gelerek aynı manayı anlatır.]

(أزا — ezâ) - az : malı azaldı. [لسان العرب]

(هطا — hetâ) - at : attı.

(عجا — acâ) - aç : ağzını açtı.

(عنا — anâ) - in : indi, alçaldı. [İsabet etmek manasına da gelir ki türkçede belâ inmek de denir. İnme fil Çuvaş dilinde (an) şeklindedir. Yakutça (anay) keder, hüzn demektir ki arapçada da (عنا - ana') aynı manadadır. Yine bu dilde (ana) yavaş, gevşek demektir. Bu da arapçada (أناة - enat) olmuştur. Bitmek = tenebbüt manasına olan (ünmek) kökünden de gelerek : bitti de demektir

(خزا — hazâ) - kazan : kazandı, malik oldu.

(سرا — serâ) - sür [Kamus tercümesinin anlatışına göre : ağaç kökünün damarları yer altına sürüp gitmek.]

(أدى — edâ) - ede = öde : ödemek [ödemek Uygurcada (edemek) tir. Bak Radloff. 1 - 848. (اعطى) da bundandır.]

(قرا — karâ) - kur : kurmak, kasdetmek [mastarı (قرو - karv) dır.

(خلا — halâ) - kal : kalmak : (خلا المكان) : yer boş kaldı : (خلا نفسه) : kendi başına kaldı (ha = k).

(عقا — aka) - ak : yükselmek, ağmak. Ağmanın Çuvaşçadaki şekli (akmak) tir. Arapça kökleri karşılaştırırken, yalnız bugün köklerini ve bunların bugünkü söylenişlerini nazarı dikkate almak kâfi değildir. Arap dili kürei arzın dış kabuğu gibi türlü türlü istihale devirleri geçirmiş, türlü Türk kavimlerinin muhtelif asırlarda bu dile verdikleri kelimelerle tabakalar teşkil etmiştir. Sumerce, Yakutça, Çuvaşça ve Mogolcanın en eski köklerini tasrif etmiş olan bu dil islâmdan önce olduğu gibi sonra da Oğuzlarla uzun temasından bugün lûgatlara geçmemiş, yalnız Anadoluda kullanılmakta olan kelimeleri de almıştır. Bizde yukarı şekilde söylenen kelime, Çuvaşçada

(akarı) dır ki arapçada (عقر - akr) olmuştur. Bu kökün ters alınmış şekillerinden (رقع - rak') yedinci kat kök, doğru şekli olan (حاقوره - hakûra): dördüncü kat göktür. (عرق - ırk): yüksek dağ demektir. Aynı kökün doğru alınmış şekillerinden (حاقو - hakv): yüksek yer (عقل - akl) keçi, dağlara çıkıp yükselmek. Yine aynı kökle bağlantısı olan okmak, Çağatayca: atmak, fırlatmak demektir. Arapçada (عق - akk) ta oku köke atmaktır; muzarii (يعق - ya - ukk) tur.

Bizim (yok) kelimeyiz mançu dilinde (aku) şeklindedir ki arapçaya sayısız kökler halinde geçmiştir.

(حق = hakat, حقد - hakab, حقب - hakab, عوق 'عقم' 'عقل' 'عقص) ölüm, محق) kökleri bunlardandır.

(طرا - tara) darı: darımak = arız olmak, düçar olmak, tesadüf etmek.] (درأ ' طراً) maddeleri de böyledir.]

*
**

Köklerimizin ortasında ve sonlarındaki seslilerin (v) şeklinde başa geçtiği de çoktur. Bu da beşinci olarak (— — 1) gösterilmiştir. Bu şekilde köklerden bir çoğunun masterlarında bu (v) harfinin düştüğünü görürüz. Bunlar için de birkaç örnek yazacağım:

(وعد — vaade) ada: adamak mastarı (عد - ide) = ada

(وزن — zine) - zine: sına: sınınamak. [arapçada bu kelime, aslında bir şeyin ağırlığını el ile sınınamak demektir.]

(صلہ — وصل) sila: silamak [Kırgızcada: İhsan etmek, lûtufta bulunmak. Divanda ve Tuhfei Zekiyede de vardır,]

(سعہ — وسع) sia - sığ, sığmak, sığışmak

« وسع: سیغیشتی » ابن منها « اون قابغاسغدی ای وسع الدقیق الطرف » - دیوان اللغات

(حنه — وحن) Hine - kına: Kınamak. Eski kaynaklarda görüleceği üzere (kın — kıyın): Ceza ve azap, kınamak tecziye ve tazip etmek demektir. Bundan çıkan (kınav) da ceza ve işkence demektir ki arapçada da aynıyle (قناوه - kınave) ceza demektir.

(کینامک kelimesi bugün Anadoluda: Söz ile ceza

yani tevbih, tıyıp manasında kullanılmaktadır. Bu mananın

eskiden de mevcut olduğunu gösteren bir tanık ta arapçadaki

(حنی - hanv) maddesidir ki fena lâkırdı etmek demektir.

(حنا - hana) da: fena lâkırdı ve feleğin kahrı, gadı manasıdır.

- Mâzisi: (haniye - خنى) . (r , l) harfleri gibi (n) ile sonlanan köklerimizdeki bu harflerin Arap dilinde çokluk, başa geçtiğini söylemiştim. İşte bu kökün de inceli kalınlı bu yolda arapçaya geçmiş birkaç şekli : نكم ، نكى ، نكل ، نكب ( )
- (و ط د) [Kalın şekli olan (و ط د) - tut : Tutturmak tespit etmek.] [Kalın şekli olan (و ط د) de böyledir.]
- (sibe - ثبه - وثب) - zıp : Zıplamak. [(ز ف) kökü de [muzarii (ز ف) - ye , ziff) şeklindedir] aynı kökten alınmıştır. [p = f]
- (vüçüm - وجوم) - cüm : Comutmak = somutmak.
- (vügub - وغوب) - kop : kopmak, koşmak.
- (vekr - وكر) - gir : girmek. (vekîre - وكيره) : Yeni yapılan eve girme ziyafeti.]
- (vuku' - وقوع) - koy : koymak (ع = y) . türkçede (koymak) bir de tesir etmek yerinde kullanılır. «Koygun söz, çocuğun ölümü bana koydu) gibi. Gene bu kök (koğlamak) fiilinden de gelecek aynı manayı da anlatmaktadır. (ع = غ) .
- (vükûn - وكون) : kon : Kuş yuvasına konmak. [Kök inceltilerek alınmıştır.] Kalın şeklindeki (vukne - وقتنه) de : Kuş yuvası demektir. Bu kökün arapçada tersine alınmış şekli (nûha - نوحه) dır ki konmak bir yerde karar kılmaktır demektir. Bundan alınmış olan (mü- nah - مناخ) : konak demektir.
- (veşk - وشق) - koş : koşmak.
- (vuduk, ودق - vedk) dök : yağmur dökülmek = şiddetli yağmak. [Demin (يدوق - ya,duk) şeklinin de gözyaş dökmek manasına geldiğini arzetmiştim ki bu kökün doğrudan doğruya alınmışıdır.]
- (ve, kısa - وقص) - kısa : Boynu kısa oldu. [(قصر - kısar) da aynı köktendir.]
- (vakr - وقر) - kır : Kemiği kırdı. [فقر , فقر , مقر kökleri de (kır) kökümüzdür. Kırılmak: Fakir olmak ta demektir. أرقردى اى افتقر الرجل Divanüllûgat 2-107. وهو انه اذا اخذ عنه ماله
- Bu kökten gelen (نقر) da (فقر) gibi bir adamın malı elinden gitmek demektir. Arapçada Türk fonetiğinin aksine olarak son harfi (r , l) olan köklerimizden bir çoğundaki bu son harfler başa geçtiğinden bu (kır) kökü aynı manada (رق) de olmuştur. kal kökünün (لاق - lâka) olduğu gibi.

(vagd — وغد) : Kötü, ahmak, deni, sıska. [Mazisi : (va-gude وغد)].
kötü kelimesi türkçede hem fena, hem de zayıflık manasına gelir. « Ben görmiyeli çocuk kötölemiş »: zayıflamış. « Koyunlar, kışın kötüler » gibi. Arapçada dahi (kötü) kelimesinden çıkan köklerde her iki manayı da anlatmaktadır. Bu kelimenin Arap diline geçmiş doğru ve ters şekillerinden bir kaçını göstereyim: (kütte — كت) : Malın kötüsü. (kett - كت) bir adama kötülük etmek ve zayıf adam. Bu kökün tersi olan (تک) fiili ki müzarii (تک - يتک) dir: Arık ve ahmak olmak demektir. (yetûk - تاك - يتوك) fiili de böyledir. (küta' — كتع) : Kötü - kötük: Adî, zelil. (ketal — كتال) : dirlik darlığı, geçimsizlik. (kudû' — كادئه) : ot, soğuktan gödölmek, kötölemek (kadê) yer için vasıf olarak: Ot bitirmez, deve için: Tüyü az. (küdade — كداده) : Tencerenin altında kalan tortu. (kedûd — كدود) : bahıl, kötü adam. (küdre — كدره), (küdüret — كدورة) : Bulanıklık, bir adama düşmanlık ve kötülük yapmak. (keder — كدو) : Sıkıntı, iç karartısı, (keden — كدن) de böyledir. (kuduvv — كدر) : ot kötölemek, gödük kalmak. (kediyy — كدى) : Kokmıyan kötü miş. (kudye — كديه) : kötülük, musibet. (gatt — غت) : Kötü olmak, kötöleşmek. (دغوه، وتغ، تغب) köklerinde: Bütün fenalık, zayıflık, kir, pas, ahlâksızlık manalarına gelmektedir.

*
*
*

Altıncı şekilde (= —) gösterilen tasrif şekli, şekillerin en normal ve en çok tesadüf edilenidir. Bu kökler, tasrif için son harfleri çiftleşen yani arapçada (مضاعف) adi verilen köklerdir. Türkçe köklerdeki sesliler arapçaya geçerken başa alınmış veya (i — o — u) gibi vokallerimiz و — ی harflerinden birine çevrilmişse (مثال), ortada kalmışsa (اجوف) sona geçmişse (ناقص) şeklini alırlar ki arapların (معتل) dedikleri bu şekiller, bizim vokallerin yerlerini değiştirmelerinden hâsıl olmuştur. Araplarda sesli harf yoktur. Yalnız konsonlar bir araya gelerek kökler teşekkül eder. Bizim sesliler, onlarda (حروف العلة) veya (harfimed) adları verilen harflerdir ki çok kere konsonlaşır veya düşer. Meselâ bizde bir vokal olan (u, o, ı) arapçada (v) olur ve hareke alan bir konson kıymetini gösterir. Ekseriya (ع، ح، ه) gibi tamamıyla bir konsondan fark edilmez bir hale gelir. Bunları biraz sonra misalleriyle göstereceğim.

Arapların (اقسام سبعه) dedikleri (معتلات) dan birisi de (مهموز) denilen kök şekilleridir ki bunlar da baştaki seslerimizin başa veya çokluk, tersine çevrilerek ortaya veya sona alınmışlardır. Bunları da bol örnekleriyle arzedeceğim.

Arapçada muzaaflar, yani son harfi çift konsonlu olan kökler, eğer bizdeki sar, sal, kaç, gez, kes gibi ortasında (a-e) seslisi bulunanlardan alınmışsa bunların türkçe köklerle uygunlukları pek kolaylıkla sezilebilir. Hele mazilerin sonu duraklanarak okunursa biribirinden ayırt edilmeyecek kadar biribirine benzerlikleri görülür. Esasen öbür sami dillerde de hal böyledir: Bu dillerde, âsurca müstesna, fiil ve isim köklerinin son harfleri harekesizdir. Bunlar da muzaaf şekilleri tek harfli okunduğundan, eğer kök tersine çevrilmemişse, türkçesinin aynıdır; bununla beraber dilciler, bunları arap diline kıyasen üçlü saymakta ve bütün sami dil köklerinin umumiyetle üçlü olması fikrini ileri sürmektedirler.

Araplar, köklerimizi üçleştirmek için ya böyle köklerin son harflerini ikilemişler, yahut her iki konsonu da yani kökleri de çiftleştirmişler ki bunlardan da dörtlü ana kökler çıkmıştır. Bunları da biraz sonra ayrıca göstereceğim.

Mazi sigasının üçüncü şahsî şeklinde ve sonu duraklanarak:

(ص - sarr) - sar : Sardı [bundan gelen (صرار - sırar) : Sargı (صار - sarr) : Biribirine sarılan ağaç.]

(عز - azz) - az : Az oldu. [(عس - ass) : Misafire az ikram etti.]

(دب - debb) - deprenmek, debelenmek (داب - dabbe) : Teprenikli - Uygurca kuran tercümesi - bu kelimenin ortaya (l) eklenerek alınmış şekli (دلف) tir.

(زن - zann) - san : Sandı.

(حط - hatt) - at : Attı. [Gene bu kökten gelen (حت؛ هت؛ حد) kökleri aynı manadır.]

(أز - ezz) - ezdi, mahvetti. Bu kök, yara ve çiban azmak ta demektir.

(أج - ecc) - acı : Su, acı oldu. [(آجن - âcin) de pis, acı su.]

(شق - şak) - çak : Şimşek çaktı. [Divanda görüleceği üzere (ara çakmak) : Ara açmak demektir. Aynı manada gene bu kökten çıkmış olan (شقاق - şikak) ara çakmak demektir.]

- (شك — şekk) - çek: Çekti. [Duvarları bir hizaya çekmek, anasına, babasına çekmek = benzemek.]
- (قر - karr) - kar: Karmak, katıp karıştırmak (غر - garr 'قرأ - kar' 'قرف - karf. Kelimeleri de böyledir.]
- (خب — habb) - kaba: Kabardı [deniz, ot ve saire.]
- (ذر — zerr) - ser = serp: Yere serpti.
- (عاس؛ هاس؛ جاس) — Gez: Gezdi [Ecvef şekli olan (عاس؛ هاس؛ جاس) de böyledir.]
- (عاص؛ عاز) — az: Azdı = şiddetlendi: [Ecvef şekli olan (عاص؛ عاز) de aynı manadadır.]
- (كاش — kaşş) - kaşı: Kaşdı [kaçmaktan da gelerek kaçtı manasına da gelir. (كاش - kaş'), (كاش - haşş), (كاش - haşş) kökleri de kaçmaktır.]
- (كب — kebb) - kapa: Kapadı. [yüzü koyun kapamak]
- (صب — sabb) - seb: Sebdi = Sevdi [(sevmek) doğu lehçelerinde (sebmek) tir. (sebük): Sevgili, ahbap, maşuka demektir.]
- (صح — sahh) - sağ: Sağlam oldu. sağlıkta oldu. [Bizde (sak) ve Yakut lehçelerinde (sağ): Ayık, uyanık ta demektir. Bu manadan alınmış da (صحا - saha) dır ki sağ = ayık oldu demektir. صاحی - sahi: Sag = ayık, صحیح - sahih: Sağ = sağlam demektir.]
- (قص — kass) - kes: Kesti.
- (عق — akk) - ak: Akıttı. [Rüzgâr yağmuru akıttı, kan akıttı = kurban kesti.]
- (ثب — sebb) - sab: Saplandı. [ثب, نصب, اصب, وصب] gibi birçok kök vardır ki bizim (sap) kökünden alınmıştır.]
- (حل — hall) - gel: Geldi. [Koşmak demek olan (yelmek) fiilinden de gelerek aynı manada da kullanılır. Arapçada (y-g) çok kere (h) ile değişir.]
- (عك — âkk) - eğ: Eğdi. [İki ve yak köklerinden de bu şekilde kök çıkmıştır ki bir şeyi iki defa tekrar etmek ve sıcak, yakmak demektir.]
- (قل — kall) - kal: Kaldırmak, yükseltmek.
- (در — derr) - ter: (Derre): Terledi [Radlofta görüleceği üzere tarancı lehçesinde (telemek) te: Terlemek demektir. Arapçada da (تل - telle) terledi manasınadır. (طر - tarr.a): Biyiği terledi. Arapçada bu kökümüzden ve kırgız ve Kazan lehçesinde tazelenmek manasına gelen (Tararmak) fiilinden alınmış birçok köklere

tesadüf ede riz, (تر- terr): Cehdügayret, (در- derr): Yüz taravetlenmek, (طراوت) kelimesinin kökü olan (طری): Yaşlık, (مطر): Alın terlemek. Taze demek olan (طریف) ve göz yaşarmak manasına gelen (طرف) kökü de hep böyledir. Türkçe (tel) farsçada (tar) olduğu gibi (ter) kökümüz arapçada (طل- tâll) da olmuştur ki beden rutubeti demektir. Anadoluda (döl) de (öl, höl) gibi rutubet demektir. (dere) ve oluk, su arkı demek olan (tarnav) sözleri de bu köklerin su ile bağlantısını gösterir. (رطوبت) de aynı köktendir. Arapçada (رطب- ratb) yaş demektir. (tarv= رطب- ratb) arapçada (فتور- fütûr): Durmak, faaliyeten kalmak demektir. Ayaklarım durdu dediğimiz manada (durmak) kökümüzden gelen bu doğru kökün durmak ikamet etmek manasında olan (رتوب- rutûb) şekli gibi ki arapçada pek çok köklerimiz böyle hem doğru, hem tersine alınmış şekilleri vardır.]

Köklerimizden ortasında (o, u) seslileri olan köklerde, muzariler de kendilerini gösterirler. Bunları da birkaç misal ile göstereyim.

(يعب — ya'ubb) - ob : ob — ar. [Obmak : Bir nevi su içmektir.

[ارصوف اوبدی ای عب - دیوان اللغات -

(یعن — ya'unn) - ön: Ön olur. [(عنون - anun): Önde giden deve, (unûn):

Ön olmak. (امامت) kelimesi de bu köktendir ki muzarii (یأم - ya'umm) dur. (m = n), (ئنف - ünüf) şarabın burnu = önü (عنوان - unvan): Kitabın ön tarafı, mukaddemesi.]

(یحق — ya'hukk) - uk : Uklamak = anlamak, hakikate vâkıf olmak.

(یغذ — ya'guzz), (یغث - ya'guss) - kus: Yara kusar. (یقد) da kusar demektir.

(یکف — ye'küff) - köpü: Köpüler [göpülemek: Seyrek dikişlerle şulalamak. Çok manasına gelen (kü) ten de alınarak: Toplamak, çoğaltınak, (kap) kökünden de gelerek gözünü kapamak manasında gelir.]

(یفض — ya'fuzz) - boz: Bozar [mühürü bozmak ve izalei bikr manalarında.]

(یسل — ye'süll) - solu: Solur. [At koştuktan solumak.]

(یکم — ye'kümm) - köm: Halk küme olmak [(کومه - kûme): Küme demektir. Bu kökün bizdeki (cum) şeklinden de arapçada sayısız kökler çıkmıştır. (جم - cumm), (جمله - cümle), (جمعه - cum'a), (جزء - cümze), (جمهور - cumhur) hep bu köktendir. bu kökün bizde

diğer bir söylenişinden (yummak) fiili vardır ki (cum) onun (c = y) değişmiştir. Yummak: Birşeyi toplamak, ağzını yummak, elini yummak gibi. Eski kur'an tercümelerinde (جميع) kelimesinin (yumğı) şeklinde tercümesi aslının ne olduğunu bize pek iyi olarak göstermektedir.

(Cum) kökü kırgızcada (cam) şeklinde de söylenilir. Bu lehçede (camramak): Cemetmek demektir ki arapçada aynı kökten gelen (جم - camara): Camradı demektir.

Ayrıca misalleriyle göstereceğim üzere türkçede (y) nin arapçada (ع) ve (ش) olduğu pek çoktur. Bu fonetik değişmesiyle doğan (عموم، شمول) gibi kelimeler hep bir köktendir.

(تم - ye'tümm) - tüm: Tüm olur. [Tüm: Türkçede (tam) ve bütün demektir. (ابن مهنا) (تم) kelimesini (tümdü) diye tercüme ettiği gibi bu kökümüzün yakutçada (tüm): Kâmilin, tamamiyle (tümük): Hesabın yekûnunu yapmak, (tümüksir): Toplantı yeri şekillerinde dahi aynıyle mevcut olduğuna göre bize araplardan geçmediği kat'î olarak anlaşılır. (Tümen) sözü de bundandır. Çağataycada (Tammak): tamamlamak demektir.

(عجر - ye'curr) - cur: Curlanır. «جرلندی: جر منفعة» دیوان اللغات

(يدك - ye'dükk) - dök: Döker [ölünün üzerine toprak dökmek, yeri toprakla düzeltmek.]

(يدر - ye'dürr) - türe: Türer, çoğalır [(ذريت) de bundandır.]

(يدر - ye'zürr) - sür: Sürer [ot için.]

(يزر - ye'zürr) - sür: Sürer [tardetmek manasında, aynı kök (zor) kelimesinden de alınarak zorlamak manasına da gelir.]

(يصح - ya'suhh) - sok: sokar. [Kuş gagasını devenin yarasına sokmak.]

(يهش - ye'hüşş) - uç: Sevinçten uçar.

(يبح - ye'buhh) - boğ: Sesi boğulur.

(يق - ya'ukk) - ok: [Okmak: Çağatayca fırlatmak, atmak demektir. Bu kök arapçada da oku göğe fırlatmak manasına gelir.]

Ortada (i-ı) seslilerle söylenen köklerimizden alınanlar:

(بيت - ye'bitt) - bit: Bitirir. [Bitirmek = sona erdirmek «بت وانجز»: Bitirdi» - ابن مهنا -]

(يزل - ye'zill) - zıl: Zılar [anadoluda buz yılmak ve ayak kaymak ye-

rinde (zılmak) denilir. (z=y) değişmesi pek çoktur: Sözmek = söylemek, buymak = Buzmak: Vücut donmak.]

(یرف — ye'firr) - fır: Fırlar [ayni kök (p=f) değişmesiyle parlamak kökünden de gelerek ayni manayı anlatır ki bu manada tersine alınmış şekli de (رف - reff) dir. Bu kök fırlamak = pırlamak manasına da gelir.]

(یتک — ye'kitt) - git: Gider. [Söz kulağına gitmek, işine gitmek. Bu kök kötü kelimesinden de gelerek: Kötülük etmek te demektir.]

(ینان — ye'inn) - in: İner [bu kökün arapçada türlü türlü alınmış şekilleri vardır. Tarancı lehçesinde (ılalmak) ta inlemek, ulumak, böğürmek demektir ki arapçada (ال - ell, الیل - elil) şekillerinde mastarlar doğurmuştur ki ayni manadadır. Muzari sigası (یال - ye'ill) dir.

Muzaaf şeklindeki mastarların da arapçada tersine alınmış kılıkları çoktur:

(رص — rass) - sar: sardı, sargın oldu.

(رف — rnff) - par: parladı [birmek = vermekten de gelerek: verdi.]

(رس — ress) - sor: sordu. [muzarii: (برس - ye'rüss) .

(نس — ness) - son: sonda gitti [ön gibi son kelimesi de arapçaya birçok kelime halinde girmiştir. (نص - nass) da her şeyin sonu demektir. Bu kökten gelen fiilin muzarii de (ya'nuss) tur. (ذئاب الشئ) bir şeyin sonu demektir. (ناس) da son demektir.]

(رب — rabb) - bir: birledi = topladı. [bir = bur sözümüz de arapça (مر - merr) = (مره) - faşçada (bâr) kelimesi gibi - (فور - fevr): her şeyin önü, birincisi (فیره - fire): nevi, (bir) türkçede de nevi anlatır: bir ağaç vardır ki = bir nevi ağaç vardır ki...].

(رخ — rahh) - kar: kardı = karıştırdı [doğru alınmış şekli (قر - karr) ve (قرف) dır. (kuru) kelimesinin gene böyle tersine alınmış şekli (رخ - ruhh) dur.]

(عجع — acc) - çağ: çağırdı. [bu kökün (جهر، جار، جهش، دعا) şekillerinde alınmış doğru kökleri de vardır.]

(قز — kazz) - sık: sıkıldı, sek: sekdi. sak: sakındı. [(کز - kezz) kökü de gene (sık) kökümüzden alınmıştır ki adımları sıkılamak, eli sıkı ve sık = katı şey manalarına gelir. Gene bunun gibi (کزم - kezm) kökü (sık) sözümüzden alınmıştır. (کث - kess),

(كشف، كثر، كتم، كشل) maddeleri de böyledir ki bir şeyin sık = çok olmasıdır.

(تب — tebb) - bit: bitti, mahvoldu. [sumerde (bad) da: bitmek, ölmek demektir, arapçaya bu kökten de bir çok kelimeler girmiştir. Şu fiiller ondan alınmıştır: (باد، فات، فاد، فات) bu fiiller hep öldü demektir. [Bunlardan başka şekli azçok değişmiş birtakım kökler daha vardır ki burada saymığa lüzum görmüyorum.]

جب — cebb) - biç: biçti, kesti [doğru şekli olan (ج. - becc) de bu manadır.]

(دف — deff) - bit: iş bitti, hazır oldu.

(تك — tekk) - kötü: kötüledi. [anadoluda bu fiil hem birisini terzil etti, hem de zayıfladı manalarında kullanılır ki arapçasında da bu mana ortaklığı görülmektedir.

حز — hazz) - sok: süngü soktu [muzarii (يخز - ya'huz) dur. Nasıl ki (تك) fiilinin muzari şekli de (يتك - ye'tükk) olduğu gibi.]

(زخ — zahh) - kız, hız: kızdı, hiddet etti, deveyi hızlandırdı, ateş kızardı.

(سد — sedd) - düz, tüs: düz olmak. Yolunu tüsmek. Türdü ecel yolunu tüstü atamın. - Mahdum Kulu -

[Bu kök (ستر - setr - sütre) kökü gibi tilevutçe örtmek manasına gelen (sudurlamak) tan da doğrudan doğruya alınmış olabilir.

Gene bu lehçede (suder): (ستره - sütre) demektir.]

(سك — sekk) - kös: köstü. [kapının arkasına bir şey kösmek = ağaç dayamak. muzarii (يسك - ye'sükk) tür. Aynı kökün (kesmek) kökünden de alındığı görülür ki bir adamın kulağını kesmek demektir.[1] (سكه، مسكوكات) sözleri de (para kesmek) tabirinden alınmadır. Arap fonetiğinde (z, s) gibi dış harflerinden önce gelen (k, ka) harfleri çokluk, tersine dönmektedir.]

(شب — şebb) - baş: başoldu, yükseldi. [(شبا - şeba) da bunun aynı manada başka alınmış şeklidir. (فیش - feyş) maddesi de ki mazisi (fâş) şeklindedir. Başlık iddiasında bulunarak tefahür etmek, kurulmaktır. Aynı köke bağlı (فياش - feyyaş): Bir kavmin ulusu, başı (فیشه - feyşe): başın tepesi demektir.]

(لج — lecc) - gel: işine geldi, devam etti (göl) de bu dilde tersine dönerek لج - lücc) olmuştur. (C = ge)

[1] Türkçede (sang): sağır da demektir. Bu manaya göre kök doğru alınmış olur.

Arapçaya bu şekilde geçmiş isimlerde çoktur:

(دك — dekk) - dek = denk [bu kökün tersine alınmış olan (ند - nidd) densiz) sözümüzdeki (den) in aynidir.]

(بخ — bahh) - bek = beğ: bir kavmin ulusu, beği.

(حز — hazz) kez: bir kez [(غزه، كره) de böyledir.]

(صر — sarr) - sarı: sarı bir kuş.

(فش — feşş) - boş: boş, ahmak adam [bu kökten gelen (فوش fuşuş) mastarı da boş yere iftihar etmek demektir.]

(بر — berr) - yer [arapçada (b = y) değişmesi çoktur.

باغی = yağı, بغس = yağız, بث = yazmak = yaymak — Uygurca kuran tercümesi — برق — barak = yaruk, بغش = yağış, .. gibi türkçede de bunun eşleri vardır: öbke = öyke]

(دبه — debbe) - tepe = kum yığını [طف — taff) da bu manayadır.]

(بر — birr) - bir: vergi [şark lehçelerinde birmek = vermektir. Arapçada bu kökün mastarı olan (بر birr) de birmek, bol vermektir.

(ال — ill) - il: aht. [Kuranda da aynı manada mevcut olan bu kelime divandada görüleceği üzere en eski türk kelimelerindedir.]

(كن — kinn) - kın [(غمد gımd) da kın demektir.]

(حب — hubb) - küp [(خابيه) de bu manayadır.]

(قر — kurr) kurbağa.

(شم — şu”) - çöğ [çöğ: güneşin şuai demektir ki eski türkçede de (çovak, şovak) tır.]

(اس — üss) öz.

(ضر — zurr) - çor [Anadoluda hastalık, dert ve felâkete (çor) denir. Arapçada (ض) harfi (k) ile değiştiği gibi (ç) ile de çokluk değişir (ضرب): çarp, (ضرام - zıram): çıra gibi.]

(خث — huss) - koz: çörçöp [bak Divan (koz) - غشاء gusa) da böyledir.

(كح — kühh): Kök, asıl = halis [(كح kuhh), (كحاح - kuhah) da böyledir. Arapçada (k = h) değişmesi pek çoktur.

(حق — hakk) : ak bu kök, şimdi söylediğim gibi (k — h) değişmesiyle kakmak manasına bir mastardır. Bir adamın başına veya başka yerine kakmak, vurmak demektir. Aynı kök ihtiyaç kak = katı olmak demektir. Türkçede kak = kağ = kat kökleri katılık ifade eder.

Kak: Kurutulan katı meyva, gazap, hiddet.

- (ربق — ra'bk) - bağ: bağlamak. [(باقة - bâk'a) da: bağlam demektir. Arapçada başa gelen (r) ların bir takımı meçhul fiillerdeki (l-n) ekleridir. Bunlar, aynı harflerle kelimelerin başlarına geldikleri gibi bunların değişmiş olan (r) ile başa geçerler. İşte bu misal ile bundan evvelkisi de böyledir. Bunları en son şekli izah ederken göstereceğim.]
- (معل — m'al) - al: almak, alıp kaçmak [(ألم - lem') bunun tersine dönmüşü veya vokali düşmüştür. Bu kök aynı zamanda (yelmek = koşmak) ta demektir. (ع = y) .].
- (معط — ma't) - at: kadın çocuğunu, hayvan tüyünü atmak [(مات - mata) da attı demektir.]
- (مار — me'r) - er: yara ermek.
- (مأج — me'c) - acı: acı su.
- (معج — ma'c) - acı: acımak, ıstırap [(وأج) de böyledir.]
- (مأن — me'n) - an: anuklamak = hazırlamak, anlatmak, bildirmek, düşünmek [an, türkçede: idrâk, zekâ tefekkür manalarına gelir].
- (مزق — me'zk) - sık: sıkmak.
- (مسك — me'sek) - sık: sıkmak [bundan gelen (مسيك - mesîk), (مسيك - mis-sîk): sıkı = bahil adam demektir.]
- (مشق — me'sk) - çek: çekmek [bu kök (şak) gibi yaramak manasına da gelir ki başta (m) nin zait olduğuna bir tanıktır.]
- (متن — me'tn) - ten: sırt [ten türkçedir. Bunu farsça sanmak çok yanlıştır. (طن - tann) da: beden demektir (بدن - beden) inde (bud) gibi (ten) ile de bağılılığı görülebilir.]
- (مزج — me'zc) - saç: saçmak, karıştırmak (Anadoluda içine tuz, biber karıştırmak yerinde saçmak sözü kullanılır.)
- (مكث — me'ks) - کذ: ekleşmek (كذماك): meksetmekdir. Bak Divanül-lûgat [nasıl ki gene bu kitapta (بعث): (ايدماك) diye gösterilmektedir. (ذ = ث)].
- (مطر — ma'tr) - ter: alın terlemek [birçok eşlerini demin göstermiştim.]
- (مل — mell): bu kök, türkçe bir vokalle başlayan birçok köklerimizde birleşik bir şeklidir. Hafifçe bağlamak, iliştiirmek yerinde: ilmek; kızmak, ısınmak yerinde: ılmak = yılmak, yorulmak, usanmak yerinde: olunmak = yılmak [Divan 1-177]; koşmak manasında yilmek; uzamak, temadi etmek yerinde: ulanmak gibi (1) konsonlu köklerimizde başlarındaki vokaller düşerek bir (m) eklenmesiyle alınmış bu kelime, söylediğim bütün bu manaları anlatmaktadır.

Aynı köke bağlı olarak görülen (ملة) kelimesi de gene aynı manaya gelen (il) gelimemizdendir ki ceminde (ملل - milel) şeklinde (ة) düşmektedir. Arapçada din, yol manasına gelen bu kelimenin diğer bir şekli de (نحلة - nihle) dir ki aynı kelimedenden alınmıştır. (Ülke) sözümlzün (ملكة), ilik [Uygurca] kuran tercümesi - İstanbul] sözümlz (ملك - melik, ملك - melik) olduğu gibi..

Arapçada başına (m) eklenen kelimelerin sonlarına (ة) eklendiği de görölmektedir.

(od = مدة - müddet), (az = مهرة - mezzet), (an - منة - minnet, من - menn) : yaptığı iyiliği anıp durmak. [Aynı kelime hazır manasına gelen (anık) sözümlzün kökünden de alınarak hazırlık manasına da gelir.]; (iri - ميرة - mirre) : kuvvet, şiddet [türkçede" (er, erece, irece, kuvvetli şeci demektir.] Aynı kelime ip (örmek) fiilinden de gelerek ipin örgüsü, katı da demektir.

(نصب — na'sb) - sap : saplamak, dikmek.

(نبت — nebt) - bit : bitmek [bu kökün eskiden hem bitmek hem de (bütmeğ) şeklinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. (نهج الفراديس) de görüldüğu üzere (bütmeğ) şeklinin mevcut olduğunu bu fiilin muzariinde (ينبت - yen'büt) olması da gösterir. Divanda da (bütmeğ) : sabit olmak diye gösterilmektedir ki arapçada zâhir ve sabit olmak, içinden çıkmak manalarına gelen (بدو - būdūvv) mastarının da bundan geldiğini sanıyorum. (بداد - bedad) kelimesi de zuhur manasıdır. Bununla beraber (ميد - meyd) de bitmek demektir ki muzarii (يميد - ye'mîd) tir (b = m) Aynı köke telâffuzca çok yakın olan (مدى - meda), (ميداء - meydâ) da bitim = son demektir.]

(نقل — na'kl) - kal : kaldırmak.

(نشغ — ne'sğ) - çağ : çağlamak.

(نبد — ne'bz) - boz : ahdı bozmak.

(نبش — ne'bş) - boş : boşaltmak [kuyu ve kabir için (نبت) de böyledir.]

(نفد — ne'fd) - bit : bitmek, tükenmek.

(نصاب — ni'sab) - sap : her şeyin sapı.

(نقاب — ni'kab) - kap : peçe [tuhfetüzzekiye'de (kap) : (نقاب) karşılığı olarak gösterilmektedir.]

(نصول — nu'sul) - sol : boya solmak [bak (Lisanülarap)].

ناعت — na't) - at: ön gelen at (arapçada ön kelimesi birçok kelimelerde prefiks olarak gelir. Bu kelime de böyle olduğunu sanıyorum.)

فطرت — fi'trat: turut: türetmek [Yakutça turut: halketmek demektir. Bu kökten gelen (فطره - fi'tre): türe demektir. (مطره - mutarra) da âdet, türe manasınadır.]

(فتور — fütûr) - dur: Durmak, faaliyetten kalmak, kesiklik.

(فجر — fecr) - car; carmak = yarmak [Radlofta görüleceği üzere Kırgız lehçesinde (carmak) hem ziya ve hem de tomurcuk için kullanılan bir fiildir ki arapçada da aynı manalarda kullanıldığı görülür.]

(فتن — fetn) - tan: Tanlamak, hayret etmek. [تال - tall da tanlamaktır. (ل) = ن + ل]

(فأد — fe'd) - od: Eti otta = ateşte kebab etmek, ekmeği ateşe, sıcak küle gömmek (öd) den de alındığına göre de bir adamın ödünü koparmak = korkutmak.]

(فحص — fa'hs) - eş: Eşmek, bahsi araştırmak, deşelemek [بحث 'فحث' kökleri de böyledir. Aynı manada olan (بهش - behş) ile yağmur yeri sıyırmak, eşmek demek olan (مأش - me'ş), (محش - mehş) de köke daha yakın olarak alınmış kelimelerdir. Divanda « انك أفي اشدى اى ان بيته قد بحث وكدلك كل شىء محشته » sözündeki (üşelmek) menfi bahis fiilinin karşılığı olarak görülmektedir. (بحث) kelimesinin eşmekten alındığını kuvvetle tanıklandıran bir delil de: (ندش - nedş) kelimesinin de aynı manaya gelmesidir ki (deş) kökümüzden alınmıştır. Eşmek = deşmek arapçada (d = c) değişmesinin bir örneği de (نحش - necş) kelimesidir ki bu da (ندش) gibi deşmek = (بحث) manasınadır. (اقرب الموارد) de « هوينتش » (yentişü) « وينف من كل علم » sözündeki (نتش - netş) de (deş) kökümüzden dir.

Radlofta görüleceği üzere (taş, teş) de tış, dışarıdır. Deşmek: Bir şeyi dışarıya çıkarmak demektir. Arapçada bu kökümüzden de sayısız kökler çıkarmıştır. (بحث) manasına geldiğini söylediğim bu (نتش) kökü ele batan bir dikenini dışarıya çıkarmakta demektir. Bu kökten gelen (انتاش - intaş) da Kamus tercümesinin yazdığına göre «nebat, yeraltında henüz etrafa filiz sürmeksizin taşraya uç vermektir.»

(فتش — fets) kökü ile (فتيش) de genedeşmek kökümüzündür ki bir şeyi deşeyip araştırmaktır. (فحص) gibi (دحس، دحص) kelimeleri de: Deşmek demektir ki sesli, ortada (ح) olmuştur.

(فقر — fakr) - kır: Kırmak. [Bu kökten gelen (فقير - fakîr): Belkemiği veya burnu kırık demektir. Aynı madde de gösterilen (فقره - fukra) da yakınlık demektir ki Radlofta görüleceği üzere aynı manada olan (kur) kökümüzün başına bir (f) eklenerek alınmıştır. (قرب - kurb) da sonuna eklenti alarak doğmuştur.]

Köklerin başlarına eklenen bu (f) harfleri (v) gibi çokluk, bir ekin başa alınmış veya bir vokalin konsonlaşmıştır. Gerek önce geçen birçok örnekleri gerek son şekilde ayrıca izah edeceğim misalleriyle bu hususta daha çok aydınlayacağımızı sanıyorum. Bunun için burada başa (v) harfi getirilerek doğan köklerden örnek getirmeyeceğim; yalnız (v) nin değişmiş olan (b) ile başlayan birkaç misali göstereyim:

(بحر — bahr) - yar: Yarmak [arapçada (ح-ج) nin başta olduğu gibi sonda ve ortada da (y) nin değişmiş olduğunu söylemişim. Bak: Divan: (برى، برتو), (bery - برى) de bu köktendir; yalnız (y) sona geçmiştir.

(بعد — bu'd) - üt: Uzaklaşmak [ütmek: Geçmek, uzaklaşmaktır. (öte) sözümüz de bundandır. Biraz evvel gösterdiğim (عدو - adv, عدوان - udvan) kökü de bunun aynıdır; bununla beraber bu kökün Sumerce: Uzakta bulunmak manasına gelen (bad) kökünden alınmış olması ihtimali de vardır. Bir vokalle başlayan köklerdeki bu seslilerin (v) veya (b) ye tahavvül ederek başa geçmesi vardır: Ermek = varmak = barmak gibi. Aba = baba, aş = baş, al = bal: Tanrı adları da böyledir. Bizde (alılık kelimelerinin Yakut dilinde (bal) şekli de vardır ki ahmaklık, şaşkınlık manalarını anlatan birçok üremeleri vardır (baliy, balmat) bunlardandır. Arapçada bu kökten gelen:

(بعل — baal) - alu: Alıklık, şaşırma âciz kalma [(بعلة - beale) kelimeleri gibi (بلح، بله، بلاهة، بلد، بلاد) kökleri de şaşkınlık, ve hamakat manasındadır ki hep (bal) kökünden gelmiştir. Yakutça ahmak manasına: (Balmat) arapçaya (بلد-بلم) şeklinde bir metatezle girmiştir. Yakutça (bal) kökü âciz ve alık olma manasında kullanıldığı gibi gene türkçede bunun (b) siz şekli olan alu: Aciz ve alık manalarına gelmektedir. «al bastı» sözümüzde de anlaşıldığına göre (ala, alu, alad) Sumercede de şer ve ateş tanrısı demektir, alıkoymak, aldamak al etmek sözleri hep bun-

dandır. Eski tanrı adlarından birçoğu hile. şer anlamlarıyla de alâkadardır. Alu ve alık, aluğ sözlerimizin Arap diline türlü türlü şekillerde geçtiği görülmektedir. Hile manasına olan (al) gibi (alıkoymak) daki (al) ile de bağılılığı olan bu kök, arapçaya basit olarak (أل - Âl. e) şeklinde geçmiştir ki âciz bıraktı, alıkoydu demektir. (آله - âle): Fakruhtiyaç. Bak: (تاج العروس). Demin bu kökün hile manasında kullanıldığını da söylemiştim. Gene bu dile (أى - elâ) şeklinde geçen bu kök te: Alıkonulmak, âciz bırakılmak demektir ki mastarı (أى - elv, ülüvv) şekillerindedir. Aynı kökün başına (r) eklenerek alınan (رعل - raâl) de ahmaklık manasınadır. (Alu) kelimesinin (alık = aluğ) şekillerinde ekli olarak geçmişi de pek çoktur. Bunların bir kısmını size gösterirsem arapçanın nekadar yapmacık ve uydurma bir dil olduğunu anlatmağa yetişir. Bunlardan aslına en yakın olarak alınmış:

(آله - âlih) dir. Arapçada (k — g) nin (h) ile değiştiği pek çoktur. (أله - elih. e) fiili de alık olmak manasınadır. Başına bir (v) eklenerek kullanılan (واله - valih) de böyledir. Lisanülarapta görüleceği üzere (ألق - alk) alık etmek, cinnet ve (أولق - ûlika) fiili de alık olmak manasınadır. (الوق - elvak), (أولق - evlak), (البيع - elyag), (مالع), (مألوق) başa bir (m) eklenerek alınan (أولع - evla') sifatlariyle (ملع - mela') fiili ve tersine alınan (لوق - leuk, لقعه - lûkaa, لقاعه - lukkaa) kelimeleri hep (alık - aluğ) dan alınmıştır. (لقعه - lûkaa) kelimesinin başındaki (لق - luk) harflerinin önüne (ع = a) harfini getirirsek ne olur (لع - aluk) değil mi? Bunlar Arap dilinde binlerce ve binlerce eşi bulunan tersine dönme-lerdir ki bunları daha kandıracak bir şekilde izah edeceğim. Bu kelimenin daha tuhaf bir şekilde tersine çevrilmiş: (أوكل - avkel) dir ki: Ahmak = alık demektir.. (أهوق - lahvak) da bnnun başka bir çeşididir. Alıklıktan dolayı sözü anlayamamak manasına galen (ألقع - kalia) fiili de gene bizim (alık) tan alındığında şüphe yoktur. (ألع), (ألهع), (ألع) kökleri de aynı kelimemizden alınmıştır. Türkçede (almak) fiili de dahil olduğu halde sayısız kelimeler doğuran bu ilâhî kelimenin (Alkmak) şeklinde de bir fiili vardır ki mahv ve ifna etmek, berbat etmek demektir. Alakmak: İhtilâf ve münazaa, allakbullak olmak. Altüst, kar-

makarışık olmak, allak: Aldatan, güvenilmez hilekâr adam demektir. Bu (alkmak -alakmak) fiillerinin arapçaya geçen bazı şekillerini de gösterirsem iddiamın doğruluğunu daha kuvvetle ispat etmiş olurum:

Arapçada (علق - alika) fiili bir adamın kanına girmek demektir. (علق دم فلان: قتل). (علق - alak): Ölüm (علاقه - alâka) ölüm, (علق - alak): Husumet (حلق - halk) yıl fena giderek halkı felâkete uğratmak (هلك - helek): Kurak yıl, (حالقة ' حالوة) ölüm, (هالك ' هلكاء - helkâ'): Ölüm, yok olma. (هلك - hülük): ölümler = ö'ük. Bu kelimenin (ölük) ten gelmiş olması da muhtemeldir. Esasen (öl) ve (al) kökleri birbirine bağlıdır. Arapçada (هالك ' عاك ' عاكل) aynı manadır. (طلع): Kökünden sökmek, halkı zülûm ile berbat etmek. Hilekâr manasına gelen (allak) arapçada (قلاع - kâllâ') olmuştur ki aynı manayı anlatmaktadır.

Doğu lehçelerinde (alkım) ve (alkum) arapça (حلق - halk) ve (حلقوم - hûlkum) kelimelerinin anasıdır. Onun da yiyecekleri yeyip yok ettiğinden alınmış olması akla gelebilir. Ölüm almak, kuş almak, alıcı kuş, ağacın başını almak sözlerimizdeki almak = yok etmek manasına yakın sözlerdir. Bu kelimenin başka bir şekli olan (yolmak) ta otu sökmek (طلع) etmektir. Başın saçlarını tıraş etmek demek olan (yolug) da arapçada (حلقوم) şeklindedir. Arapçada (حلقوم) ile bir münasebeti anlaşılmıyan bir (هلقم halkame) fiili vardır ki âdeta (alkıma) fiilinin kendisidir. Bu fiil, bir şeyi yutmak manasınadır. Bu misallerle değerli arkadaşlarıma daha fazla inan verebildiğimi sanıyorum. Arapçada (علاقه) kelimesi hem sevgi, hem de husumet manalarına geldiğinden bunu azdaddan addederler. Araplar böyle manaca birbirine zıt kelimeleri toplıyan birtakım diksiyoner de yazılmışlardır ki bunlardan dört tanesi bir arada Beyrutta basılmıştır. Bütün bu lûgatlerde bu gelimenin zıt manaya gelmesinin sebebi izah olunamamıştır. Esasen (azdat) adı verilen bu çeşit kelimelerin arapçada nasıl zuhûr ettiğini lûgatçılar bir türlü anlayamamışlar, türlü türlü tahminlere kalkışmışlardır. Bunların en basit izahı: Aynı fonotikte bulunan ve başka başka manalara gelen iki Türk kökünün arapça bir kökte tasrif edilmesidir.

Alakmak: Söylediğim üzere ihtilâf, münazaadır. İlıkmak ise bugün Anadoluda da kullanıldığı üzere bir sevgiliye bağlanmak

ve tutulmaktır. İçim ılıktı demek: Ona bağlandım demektir. Esasen bugün (ilmek - ilik) şeklinde söylenen Türk kökü eskiden (ılmak - ılık) şeklinde idi - Bak divan -.

İşte arapçada ilgi, sevgi, husumet manalarına gelen (علق) maddesinden çıkan (علاقه) nın bu üç manayı anlatması bundan ileri gelmiştir.

Bunun uzum misallerini yazmakta olduğum kitaba bırakıyorum. (بقت — bakt) - kat: Katmak, karıştırmak. [(قت) kökü de böyledir. Nasıl ki bir adamı kötülemek yerinde hem (کت) hem de (بکت) kullanılmıştır. (کتیت) - ketit): Kötü demektir.

*
* *

Sekizinci şekil (— + —) ortaya bir harf eklenmek yoluyla tasrif edilen kökler ve kelimeler: Arapçada ortaya eklenmek yoluyla yapılan tasrif daha azdır. Bunlardan bir kısmı biraz sonra göstereceğim üzere türkçe son eklerin ortaya geçmesiyle doğmuştur. Büyük bir kısımda vokallerin konsonlaşmasıyla, demin gösterdiğim boğaz sesleriyle yarım sesli sayılan (1 - r) harflerinden birinin ortaya geçmesiyle olmuştur. Bunlar için de bazı örnekler göstereyim:

(كعب — ka'b) : kap [(جعبه - ca;be) de böyledir].

(زَعَق — za'k) — sok: akrep sokmak.

(يهر — yehr) : yer [(يهر - yerr) : katı ve sert olmak demektir.]

(عهد — ahd) - ada: adamak (وعد) kelimesinin de böyle olduğunu söylemiştim. (عقد - akd) kelimesi de birçok manalarıyla beraber (عهد) etmek manasınadır ki (adak) sözümüzün tersine dönmüştür.

(عتقت اليمين عليه : وجبت) sözündeki (عتق) maddesi (adak) ın kendisidir.

(دحل — dahl) - del: delmek, kuyuya bir delik açmak, delik ve oyuk.

(ت — د = ث) değişmesile doğan ve aynı manaya bağlı

(ثل، ثلب، ثلم، ثلع، ثلغ) kelimeleri de böyledir. Nitekim (top) kökünde (سُبه - sübe) olmuştur.

(بِعج — ba'c) - biç [(بيج - becc) de bu manayadır.]

(بهز — behz) - boz: düşmanı bozmak [(بزو - bezv: düşmanı bozmak,

(بزل - bezl) : şarap küpünün ağzındaki çamuru bozmak].

(دهك، دهق — dehk) : döğ döğmek, sahk etmek [döğmek fiilinin eski

şekli (tokmak) tır (دق - dakk) da bir şeyi döğmek, ufaltmaktır. (دهه - dehh :) kafaya vurmaktır. (دهمقه - dahmaka) : tokmak fiilinin olduğu gibi alınmıştır.]

(جحل - cah) - çal : yere çalmak.

(دهس - dehs) : düz.

(زهوق - zuhuk) : sık : ilik ve kemik sımsıkı olmak.

(دهص = دهس) - deş : deşmek.

(جهد - cehd) : cete kırgızca gayret manasınadır (جد - cedd) bunun doğru alınmıştır.]

(بهظ - bahz) : bas. (بهض) da böyledir.

(بعل - ba'l) : bal = bel [bal = Al tanrı, Yenisey yazılarında geçen Türk tanrılarındandır.]

(قط - kaht) : [(kıt kelimemizi arapça (قط) bozuntusu saymak çok yanlışdır (Kıt) kelimesi Elidrâk'de az manasında gösterilmektedir. Araplar hem (kıt) hem (kak =) kelimelerimizi (قط) kökünde toplamışlardır. (قط) hem yahmur kıt olmak hem yıl katı olmak demektir. (كاهط - kahıt, كاهت - kahît) : katı yıl manasınadır. (Kıt) kökümüzün, bahil manasına gelen (kız), kısır, kıskanmak, kısa sözleriyle de bağlantısı vardır. Araplar (kıt) kökümüzü başka şekillerde de dillerine almışlardır. (كات - katt) : birşeyi kit, az yapmak, (كاتر - katr) : ailesine kıt harcamak, (كاتر - hitr) : kıt, (كاهت - hit) : bir nesneye noksan irişmek, azalmak, kıtalmak. (كاهت - hatit) : kıt = (كاهت) ; nasıl ki (kısa) sözümüz de bunun gibi (كاهت - kesîs) de olmuştur.]

(بك - baâk) - pek = bek] katı ve sık olmak. [تاج العروس ve لسان العرب da görüleceği üzere (بك - bekk) : vücudun pekliği ve kavi olması demektir. Türkçede gözü pek, pek güzel sözlerimizdeki (pek) ile bunun başka bir söylenişi olan aynı manadaki (bek) bir kavmin ulusu ve kuvvetlisi demek olan (bek) in aynıdır.] Bu kelimelerin ortasındaki boğaz sesleri olan (ح، ع، ه) harfleri türkçe köklerdeki vokallerin yerini tutan ve tasrifte hareke ve sükûn alabilen konsonlaşmış harflerden başka değildir.

Şunlar da yarım sesli sayılan harflerin eklenmesiyle tasrif olunanlardır :

(حط - halt) - kat = katmak [Çağataycada (kaltagay) : karışık, mahlût demektir.]

- (ald — علد) - kat = katı.
(halb — حلب) - kap : kapmak.
(kald — قلد) - akt : ipin katı.
(belet — بلت) - bit : bitmek, arkası kesilmek (بت، بتر) kökleri de böyledir.
(ard — ارد) - at : atmak. [taşı uzağa atmak manasına göre (iratmak) tan da olabilir.]
(harş — خرش) - kaşı : kaşımak [(خمش) da (m) eklenmiştir.]
(kulus — قلو ص) kus : kusmak.
(turka — طرقة) - toka : âdet. [Uygurca (toka, toku): âdet demektir. Bu kelimenin (türe = türük) ten alınmış olması da muhtemeldir.]
(arak — عرق) - ak : tulumdan su sızıp akmak.

Şunlar da ek harfleriyle alınmışlarından bir iki örnek :

- (cebz — جز) - kes : kesmek [(جز) de böyledir. c = k, (z = s) bu kökün ayrı manada olan (جب) ile de bağılılığı görülebilir.]
(sefik — سفیق، صفيق) - sık.

(kifr — كفر) - kır : çöl, boş ova.

Ortada zait görülen birtakım (l) lerin türkçede meçhul, mutavaat eki olan (l) veyahut isimlerden fiil teşkiline yarayan (le-la) olduklarını biraz sonra göreceğiz.

*
**

Dokuzuncu şekil (+ —) köklerimiz sonlarına yukarıda gösterdiğim harflerden birinin eklenmesiyle üçleştirilen kelimelerdir. Bunların büyük bir kısmı türkçe mastar, sıfat eklerinin birlikte tasrifinden doğmuş şeyler bir kısmı da kökü üçleştirmek için ulunmuş analogik eklerdir.

Dördüncü şekilde gösterdiğim örnekler, yani ortadaki seslinin sona geçerek tasrif edilmiş şekilleri bunun misalleridir. Meselâ : (bak) kökümüz arapçada (بكا-baka) şeklini almıştır. Burada bir sesli gibi görünen bu zait harf, icabında vokal alan bir konson gibidir. Bu fiilin mastarı (بكاوه-bakavet) tir. Üstün bir sesle harekelenen (v) burada zait bir harf gibidir. Arapçadada (v) gibi sonu (b, f) ile eklenmiş kelimeler çoktur. Bunlar, ya bu söylediğim (v) nin değişmiş, yahut demin söylediğim (söylev, alav, soru) gibi kelimelerdeki eklerin birlikte tasrifinden hasıl olmuş şekillerdir.

Sona (m - n) eklenerek üçleştirilen kökler de çoktur. Bunlar da (alım, satım - gelin, oyun) gibi kelimelerdeki ek harflerinin beraber tasrifinden doğmuştur.

(l - r) harfleri de böyledir; bununla beraber bu harflerin sırf kökü tasrife uygun üçlü bir hale getirmek için analojik bir şekilde eklenmiş de çoktur. Bunları yazacağım örneklerden anlayabiliriz, Birkaç örnek :

(كسف — kes. f) - kes : kesmek [(خسف) de böyledir. Arapçada (kes) köünden yüze yakın kök çıkmıştır.]

(كرف — kar. f) - kar : karmak, karıştırmak (كّر - karr) da böyledir.

(عطف — at. f) - at : atmak. [(عاطفت) : kalbin atmasıdır. Türkçede dahi bu kelimenin atmak yerinde kullanıldığı vardır. Kabahati bana atfetti = attı].

(خسف — haş. f) - kaç : kaçmak, süratle yürümek.

(خلف — hal. f) - kal : kalmak. Yerine kalmak, geriye kalmak.

(عصف — as. f) - es : rüzgâr şiddetle esmek.

(عجف — acf) - aç : kendini aç bırakmak. [ayni kökün : hayvanı zayıflatmak ve (عجف - acef) kelimesinin de hayvanın zayıflaması manalarına gelmesi açlıkla ilişkilidir. (عجف - acef) arapçada: 'mutlak zayıflık, beden nehafeti de demektir. Gerçi biz zayıf adama aç demeyiz; fakat Yakutçada (aç) kökü açlık gibi zayıflık manasına da gelir. Bu dilde (aççık) aç manasına geldiği gibi zayıf, nahif de demektir. Ayni kelimelerden çıkmış (عش - aşş) kökü de vücut zayıflamak manasındadır; mastarı (عشاشة - aşşe) dir. (عجو - acv) kökü de kadın çocuğunu aç bırakmak, emzirmesini geciktirmek demektir. Arapçada (احتياج) kelimesinin kökü olan (حاج) fiili de bundan geldiğini sanıyorum. (حاجت) : fakirlik ve dilenmek manalarına da gelir. Lûgatçiler (عجز - acz) kelimesini tefsir ederken (عجز عنه : ای ضعف) dediklerine bakılırsa bu kökün de ayni (aç) kökümüzle bağılılığı anlaşılır. Bu kökten gelen (عجوز - acuz) un bir çok manaları arasında : (aç, açlık) a da tesadüf ediyoruz.

(عسف — as.f) - az : azmak [her manasiyle].

(زغف — zag.f) - sok : sokmak, süngü sancmak.

(صيف — say.f) - say : yaz [Yakutça (say = yay = yaz) dır.]

(أرم — er.m) - ör : örmek.

(أزم — ez.m) - ez : ezmek ezgin bir hale getirmek.

- (برم — ber.m) - bur : burmak [« بردی : » - Tuhfei Zekiye].
- (عظم ، عذب —) - az : azmak = büyümek [azmak türkçemizde de büyümek manasına gelir. (Azman), geniş ağızda azdı, otlar azmış.. sözlerimizde olduğu gibi.]
- (سرم — suru.m) - sürü [(سربة - sürbe) de bu manayadır.]
- (كدم — kedm) - gedmek. كدمة - kedme : gedik. (كدح - kedh) de : kedmek demektir.
- (بذر — bez.r) - bez : tohum [Tuhfei Zekiye].
- (اثر — is.r) - iz [arapçada (ث) harfinin (z) ile değiştiği pek çoktur. Şu da öyledir:
- (اثر — üs.r) - üz = öz : yağ. Demin (üz) ün yağ olduğunu söylemişim. (اثر - üsr) için de Lisanüla-rebe bak.
- (اكر — ek.r) - ek : ekmek = ziraat. [Mançu dilinde bu kök (ak) şeklindedir. Çuvaşça (akula) arapça (حقله) olmuştur. Bak: Aşmarin. Çuvaş lûgati.
- (صير — sî.r) - su.
- (عقر — ak.r) - ak = beyaz.
- (قمر — kam.r) - kammak = göz kamaşmak [kamaşmanın eski şekli (kammak) tır. Bak: Divanüllûgat].
- (عتر — at.r) - at : sünkü alastiki atmak.
- (عتل — at.l) - at : atmak, hapse atmak.
- (كشر — keş.r) - kaç; korkup kaçmak.
- (قتر — kat.r) - kıt, kat : nafakayı kıt yapmak, bir şeyi bir şeye katmak.
- (قصر — kasr) - kas : [bir nesneyi kasmak manasınadır ki uzatıp sürdürmek mukabilidir - Kamus tercümesi -].
- (قصر — kısar) - kısa : kısa olmak. [(kısa) sözümüz arapçaya türlü şekillerde geçmiştir. (قصير) kelimesinin ince şekli olan (كصير) - de aynı manayadır. (kısa) kelimesinin kökü olan (kıs) ki (kıt) kökiyle bağlantısı vardır. Arapçada muzaaf şeklinde (كص) ve nakıs şeklinde de (كيص) olarak gene bu manayı anlatmaktadır. (كيس keyyıs, کيس kîs - کيس کيس کيس) hep : kısa adam demektir. Kendi dilimizde de olduğu gibi bazan ince kökler kalın ve kalın kökler ince de söylenir. Araplar (kes) kökümüzü (قص ، قصل ، قصب) yaprak kalın da söyledikleri gibi (kıs) kökümüzü de hem kalın hem de bu şekilde ince olarak dillerine

almışlardır. Bunun sayısız misallerinden biri de (kız) kelimesidir ki Divanda görüleceği üzere bahil adam demektir. (Kıskanmak) bundandır. Araplar bu (kız) kökünü de (kısa) da olduğu gibi (كيس - kîs) diye almışlardır ki aynıyle bahil, hasis adam demektir.

(عجر — ac.r): Kaç: Kaçmak (ع = ق) [bu kökün aynı manada (عاجر - acara) şeklinde mezit fiili de vardır. (عجل، عجم) kökleri de bundandır.

(مكر — mek.r)-meke: Hile. [Altay Televüt lehçelerinde: (Meke): Hile demektir].

(قدر — kad.r): Kat, derece. [Kat, türkçede: Derece, mertebe, misal manalarına da gelir. Bir kat daha inandım = bir derece daha.. Gözümde birkat daha yükseldi = bir mertebe daha.. Bu, onun üç katı = mikdar. Araplar, bu kelitemizi doğrudan doğruya (قادر - kat, قيد - kayd) diye de almışlardır ki aynı manadadır.

(كون — kunu.b) - kon: Konmak.

(حزب — haz.b) ez: Ezmek, tazyik ve tenkil etmek.

(عرب — arı.b)-arı: Arı su. [Arı kelimesi arapçaya doğru ve ters olarak pek çok şekilde geçmiştir. (عري - âri ve عري - ari) de böyledir.

(كاتب — kati.b) - katı: Sert [bu kökten pek çok kelime çıkmıştır. (كاتب = âti), (كاسي - kasî) t = s, (كاسب - kasip) bunlardır.

(كاتب — kat.b) - kat: Şaraba su katmak arapçada [(كاتب - katl) de şaraba su katmak demektir. Arap lûgatçıları bunun katmaktan geldiğini bilmediklerinden öldürmek demek olan (كاتب) ile bunu karıştırmış ve uzun tevellere kalkışmışlardır. (Katmak) fiilimizin kökü olan (كاتب - katt) ve bunun (كاتب) vezninde mastarı olan (كاتب) de katmak manasıyla alâkadardır. (كاتب) kökünün tersi olan yani ek harfinin başa geçmişi olan (كاتب - bakt) ile (كاتب - katr) kelimelerinin de katmak, karıştırmak demek olduğunu söylemişim.

(ثفل — süf.l) - çöp: Dibe çöken çör çöp. Divan'da üzüm çöpü demek olarak gösterilen (çöp) ve aynı manada (cibra) gibi (çepel) ve (çapak) sözleri türkçe aynı köke bağlı sözlerdir. (Köpük) sözü de bununla ilgilidir. Arapça: (سبيل - sübel), (سفل - süfl) sözleri gibi (جفافة - cüfafa) (جفال - cufal) aynı kökten alınmıştır.

(جباب - cubab) : Hem işe yaramıyan çörçöp hem de köpük demektir. (ث) arapçada (s = ş) değişmişi olarak ta görülür. Nitekim: (سبق = sebk) (سبق) gibi: Çabuk olmak demektir. (جفل) de: Çabukluktur. Farsça (چابك) da bizim (çabuk) tan alınmıştır. Divan'da (şap) çabuk demektir.

(صنم — san . em) - sını [eski kaynaklarda (sın): Sanem demektir. Doğru ve ters şekliyle Arap diline bundan birçok kelime geçmiştir. (سن - senn) : Sın = suret yapmak demektir. (سن) aynı zamanda: Sanlamak, methüsenâ etmektir. (سناء - senâ') da bundandır.

(غنم — gan . em) - kon: Koyun [(kon): Koyunun eski şeklidir. Arapçada (قنوه - kun . ve) : Dişi koyun demektir].

(طغوه — tag . ve) tağ.

(طمار — tam . ari) - tam. [(طامح - tamih) : Yüksek yer (طم - tamm), (طمی - tamy) de yükselmek demektir.]

(دبره — dib . re) - dip.

*
**

Onuncu şekil (— — —) : İster ortada (r, l, n) gibi bir harf bulunarak üç konsonlu basit kök olsun isterse sonu ekli olarak üç konsonu taşıyan müştak köklerimiz olsun bunların arapçaya dosdoğru olarak geçmesini gösterir.

Arapçada bu şekilde geçmiş kelimeler, sayılamıyacak kadar çoktur. Bunlardan bazı örnekler göstereyim :

(اروك — ürük) - örük: İkamet [bak Divanüllûgat.]

(دلوك — dülük) - dolun: Gün dolunmak [nğ = k bu değişme arabçada çoktur derinğ = (دركه - dereke) gibi.]

(امت — emt) - emit: Emitmek = eğilmek - Divanüllûgat -

(غنم — gunm) - konum: Bir şeye konmak, kolaylıkla elde etmek.

(قبض — kazb) - kavza: Kavzamak = kabzamak, kabsamak [(قبض ، حبس) de böyledir.]

(شفر — şagr) - çıkar: Çıkarmak. (شغار - şıgar) da çıkarmaktır. - Lisanelarap -

(جهر — cehr) - çağır: Çağırarak.

(سفر — sefr) - süpür: Süpürmek.

(طمور — tumûr) - tomur: Yara tomurmak.

- (قطور — kutûr) - götür : Götürmek.
- (عهور — uhûr) - uğur : Uğurlamak, bir kadının uğurluğuna gelmek - Kamus tercümesi -
- (طغر — tagr) - tugur : Tuğrumak : Doğruca gelmek - bak Divan-(دغر) de bu manayadır.
- (ظهر — zahr) - sağrı = sırt.
- (حشر — haşr) - üşür : Üşürmek.
- (جر — camr) - camra: Camramak = cemetmek. Kırgız lehçesi.
- (بقر — bakr, بقر - bakar) : Bakray : Afallamak, bakraymak : Kırgız lehçesinde baka kalmak, şaşırma, afallamak demektir. Bu kökün ters alınmış şeklide (برق - barak) tır. Sart lehçesinde (bahraymak) şeklinde olan bu kelime, arapçaya (بر - beher) (بهور - buhûr) diye geçmiştir ki taaccüb ve hayret manasıdır.
- (عقر — akr) - akarı : Yukarı [Çuvaşça yukarı sözümlüğün (akarı) şeklinde olduğunu söylemişim.]
- (مزاح — mizah) - mazak = alay, istihza [Küer ve Kırgız lehçelerinde.. mazahtamak : Alay etmek. Üçlü mastarı (مزح - mazh) .]
- (براح — berâh) - birak : Birakmak [Yakutçada (barah, birah) - sonları (hı) ile - ve bizde (bırak) kelimeleri arapçada birtakım kelimeler doğurmuştur :
- (افراق) : (افراق — firak) , (ابراق — ibrak) , (فراغ — ferâg) : Hastalık bırakmak, develeri mer'âda serbest bırakmak. Bunlardan (فرق) maddesinin ayırmak ve ayrılmak manalarına gelen müş-takları Sumercede ve türkçenin eski kaynaklarında mevcut olan (par) kökünden doğmuştur ki arapçada bu hece ile başlayan ve kesmek, ayırmak, parçalamak manalarına gelen sayısız kökler vardır.]
- (طبق — tıbk) - tobık : Birikinti, halk yığını [Divanüllûgat'ın yazdığına göre (top) kelimesinin aslı (tobık) tır. (Çöp - çubuk) gibi.]
- (دبل — debl) - topla : Toplamak, biriktirmek ve lokmayı toplayıp büyük almak. - Kamus tercümesi - [Bu kökten çıkan (دبله - duble) : Toplu şey. Birikinti demektir. (دبكه - debkele) de bir şeyi topık-lamak = toplamaktır. Arapçada (d = c) mübadelesinin birkaç misalini söylemişim. (جبله — cuble) de arapçada halk yığını : Topluluk demektir.]

(طرق — tark) - duruk: Durgun ve pis, irkilmiş su. [Bu manada (مطروق) da denilir ki aynı zamanda zekâca ve vücutça durgun adam da demektir.]

(دسق — desak) - taşık; havuz taşınıcıya kadar dolmak - Kamus tercümesi - (s = ş).

(عزق — azık) azık: Azgınlık (عذقانة — azkâne) : Azgın, edepsiz kadın. (حاذق — azık) : uz = mahir adam, (حاذق) da böyledir.

(عشق — aşk) - aşukmak: İştıyak duymak [Divana bak.]

(طلب — taleb) - tilemek: [Tilevütçe (tilpinmek): Talep etmek demektir.] Bu kelime (tilev = dilek) şeklinden de çıkmış olabilir.

(عرت — art) - yırt: Yırtmak [türkçede yirmek ve yırtmak gibi arapçada da (عير — عرط)]: Kökleri de yirmek = tayip, hetki ırz manalarına da gelir. (عرت، هرط) kelimeleri de başka şekilleridir. Dilimizde (r, l) gibi yarım sesli sayılan kelimelerden sonra bazan bir (t) gelir: Sür - sürt, ör - ört, fır - fırt gibi. Arapçada fırlama manasına gelen (فر) kökü gibi: Elden kurtulmak, fırtmak, akıl fırtmak manalarında da: (فرط، فرت، فلت) kökleri kullanılır.]

(حول — havl) - avul: Avlu.

(عقیم — akîm) - akın: Şiddetli harp. [(باسقة — basıka) da felâket demektir ki baskın olacaktır.]

(طم — tu'm) : tohum. Kuşlara, avlamak için balıklara atılan hububat - Tacülarus -

Tuhfei Zekiyede görüleceği üzere (tokun) ve bütün anadoluda halk tarafından söylenen (tahıl, tahal, tohum) hububat demektir. Gene anadoluda yemek yerinde (tıkmak) ta kullanılır. «Çocuğa çok tıktırmayınız; sonra hastalanır, bir tıkım ekmek» sözlerinde olduğu gibi. Divanüllûgat ve Tuhfei Zekiye gibi birçok eski kaynaklarda lokma yerinde gösterilen (diki-tiki, tıki, tike) de bu kelimenin öz türkçe olduğunda şüphe bırakmaz sanırım. Tohumluk yerinde kullanılan (toyumluk, togar) sözleri de böyledir. İşte türkçe tıkmak, tokmak = toymak sözlerimizden arapçada birçok kökler türemiştir. Bunlardan bazılarını sayayım:

(طم - t'um) , (طعام - taam) : Yemek, (طع - ta) : Yalamak, (طعب - ta'b) : Lezzet. (داحس - dahs) : hububat toklaşmak, dolgunlaşmak : (دخن - duhn) : Darı. (دقر - dakar) : Çok

tıkmak. (تخبه - tuhme) : Tuhmalamak. (تاخ - tahh) : kto.
(دقه - dukse) : Mercimek neviden dir tahıl. (دق - daka) :
Köşegin çok süt emmekten içinin bozulması (دوقله : devkale) :
Alıp yemek. (دووق - duûk) : Deve köşeginin tuhmalaması ve
yemek, tatmak = (ذوق - zevk) (طعم) kelimesi gibi (tıkım)
dan çıkan (قحط) kökü de bir şeyin tadını tatmak demektir
ki kökün tersine alımış şeklidir.

Farsçada da (داخم) : Rızık ve nasîp demektir.

(سبه — sebih) - sapık [kök incelmiştir. (سفیه) de arapçada: Sapık,
aklı az demektir. Kalın şekli olan (سابه - sabe) de: Sapıklık
demektir.]

(سرب — serb) - serp: Tulumdan su serpilip akmak [bunun gibi
(زرب، سرف، صرف) maddeleri de bu kökle ilişkilidir.]

(عهد — ahd) - : Oht: Vakıt [Uygurcada (ok) : An, zaman manasınadır.
Eski kaynaklarda (oht) : Zaman manasında kullanılmaktadır.
Süheyl ve Nevbaharda (vakıt) kelimesiyle kafiye yapılan bu
kelime arapçada (وقت، ائت، عهد) ve baştaki vokalin, biraz sonra
birçok örneklerini göreceğimiz üzere (هتأ - het') şekillerinde
kelimeler yaratmıştır. (عهد) in cemi olan (عهد - uhûd) bu
(aht') in dosdoğru alınmışıdır. Arapların cemi mükesser dedik-
leri sigaların bir kısmı türkçe kelimelerimizin aynıdır. Bunlar
umumîlik ifade ettiği için bunlardan sonraları bir müfret sigası
da çıkarılmıştır. Nasıl ki (فراديس - feradis) şeklinde bu dile
geçen (paradis) cem sayılarak bundan (فردوس - firdevs) diye
bir müfret çıkarılmıştır. Yakutça (otan) : Yurt, oba demektir.
Bunu (اوطان - avtan) diye cem olarak alırken (vatan) diye de
bir müfret sigası çıkarmışlardır. Nasıl ki Sumerce (udun)
ocak ve furun demektir. Araplar bunu da cemi olarak (اتن -
utun) diye almış ve müfret olarak ta (اتون - ettun) şeklini
kullanmışlardır.]

(صدقه — sadaka) - sataga: Sadaka. [Yakutça (satağa: Ölü gömenlere
verilen kurban parçalarına denir. Pekarski, bunun dağıtmak,
parçalamak manasına gelen (satay) dan geldiğini yazar.]

(حقله — hakla) - akola: Mümbit tarla [Çuvaşçada (ak) bizde (ek) kö-
kü gibi ziraat manasınadır. (Akala) : Tarlayı sapanla sürmektir.
- Bak Aşmarin]

- (کلول — külûl), (کلال - kelâl) - külun: Yorulmak [bak - Divanüllûgat - (külünmek)]
- (عسن — asn) - uzun: Uzun boylu olmak.
- (عرق — ark) - arık: Arık = zayıf olmak.
- (قلق — kalâk) - kalkı: Yürek kalkımak, ve kalkmak, hareket ve ıstırap,
- (قلخ — kalâh) da: Kükreyip kalgıyan deve.
- (طحمه، طخمه — tahme) - takım.
- (برکه — birke) - birik: Su biriken yer. [İrikmek şeklinde de kullanılan bu kelimenin (ورک - vürk), (ورک - verik), (عکل - âkl), (عکبر - ikbir), (کعب - kü'bür) kılıklarında da alınmışları vardır.]
- (ارد — ard) - art: Boyun, arka. Tersisi olan (ردع) da bu manadadır. «ارت سيج : شعر القفا؛ لان ارت : الرقبه - ديوان اللغات» bu kelimenin zıddı olan (ön) ki eski şekli (önğ) dür. Arapçada (عنق - unk) olmuştur ki her şeyin önü demektir. (önğ) kelimesine benzeyen (Or = od = ort) sözleri gibi (ser = sep = serp) şekilleri de arapça da ayrı ayrı kökler çıkarmıştır:
- (Serp) ten: (سرب - sereb): Tulumdan su sızıp serpilmek (سرف - serf): Serpmek, saçmak, akıp gitmek, (sepmek) den de (ثقل، سفك، سف - süffe) meçhul şekilde: Sepilmek, serpilmek, (ذره، ذرو، شر، نشر، نثر) den (سفي) de aynı köktendir (sermek) den kökleri de hep sermek ve savurmak manalarına gelmektedir. (آنکلامق) dan (حنک - hanek) da (آنکلامق) manasına gelen kökleri yalnız (n) telâffuziyle alınmıştır. (مأن، عني، لحن) kökleri yalnız (n) telâffuziyle alınmıştır.
- (عنق) kelimesi üzerine bir noktayı hatırlatmak isterim: Türkçede olduğu gibi arapçada da bir kelimenin türlü söylenişleri türlü kelimelerin doğmasına sebep olmuştur. Yakutçada (an) şeklinde söylenen (ön) eski türkçede ve bugün Anadolu da (önğ) şeklinde söylenmektedir. Sondaki (nğ) bir harf gibi telâffuz olunarak (k) şeklini de alır. Türkçede (önğ) = (ök), (ön) aynı manadadır. (Ökdem): Önde giden gayretli, cesur, atılgan demektir.
- Arapçada birinci şekil: (عنق - unk) olmuştur ki hem (önğ) hem de boyun demektir. Aynı manada olan (unuk): Ruesa = öndekiler demektir. Bunun ince şekli olan (عنك - unk) ta gecenin önü, asıl kapı = evin önü demektir, (an) Yakutçada da hem mebd'e = ön hem de kapı manasına gelir. İkinci şekil

(ökdem) kelimesinden çıkan ve biraz sonra izah edeceğim. (اقدم، قدم، اکتاء) ve bunlardan vokalleri düşmüş olan (قدیم، قدام) gibi kelimelerdir.

Üçüncü şekil ise demin izah ettiğim (عن - ann) kökünden çıkmış kelimelerdir. Onlardan başka şunlar da aynı kökten gelen sözlere:

(untût — عنتوت): Herşeyin evveli.

(unbüb — عنبب): Selin önü, cemaatin ilk kafilesi.

(aned — عند): Ön, yan (انو - inv), (انا - ana) da böyledir.

(ind — عند): Ön, yan. Bunun (und - عند) şekli de vardır. Arapçada (d — ge) değişmesi çoktur. Öngölük manasına gelen

(عند = عنك) maddeleri gibi gene ön, yan manalarına da gelen

(عند = عنك) köklerinin varlığı bunun en kuvvetli delilidir.

(unded — عندد): Kadîm (unuk - عنق) da bu manayadır. Türkçede (öğdin) de böyle demektir. Türkçede (önüt) de: Evvel demektir.

(عنصر، عنقر): Asıl. Türkçede (öndü) de: Kaide, usul demektir.

(unfüvv — عنفو) Gençliğin önü.

(unvan — عنوان): Kitabın dibacesi, önü.

(unvv — عنو): Öne çıkarmak, izhar. (Önmek) de türkçede öne çıkmak, zahir olmak demektir.

Türkçede baş, burun, ağız kelimeleri, ilk, ön manalarına da gelir: Aybaşı, şiraburnu, kapının ağız, süt ağızı gibi.

Arapçada da aynı kullanışı görmekteyiz. Burun manasına gelen

(unuf — انوف) ki cemi (انف) da gelir, herşeyin önü manasında da kullanılmaktadır. Bu kelimenin öbür sami dillerden Asûr, İbrani ve Aram dillerindeki söylenişinde ortada (n) harf olma-

makla beraber arapçada (unaf — اناف): Burnu uzun kelimesile

(انف) in: Her şeyin önü, evveli manasına da gelmesi bunun da (ön) ile bir bağlılık ihtimalini gözönüne getirmektedir. (Ön)

sözümüz arapçada birçok köklerle birleşerek kaynaşma kökleri de doğurmuştur.

(duhul — دخول) - tıkalı: Tıkılmak = girmek [Cenup vilâyetlerde girmek yerinde tıklamak sözü kullanılır.

(دغل، دقل) da bu manayadır.]

(darb — ضرب) - çarp: Çarpmak, vurmak (daraban - ضربان) = çarpın. Bu kelimenin (رجف، رجفان) şeklinde başka alınmışları da vardır ki ortadaki (r) başa geçmiştir.

- (عرش — arş) : Karşı : Köşk [Divanüllûgat ve Radlofta görüleceği üzere Uygurca (karşı) : Köşk, kâşane demektir. Bunun (عرش ، قصر) şekillerinde alınmışları da vardır.]
- (افد — efed) - evedi, (حفد) de bu manayadır.
- (برقع — burku) - bürgü. [(برنس - burnus), (برده - burde) de aynı köktendir.]
- (غدى — gaziyye) - kuzu
- (صرى — sara) bozulmuş, sararmış su. [Mazisi (صرى - sariye) dir ki sararmak demektir. - المخصص -]
- (دخنس — dahnes) - tıknaz. [«Dıkılıp kalmak» sözümüzde kullanılan bu fiilden çıkma daha birçok kelime vardır. (دهيس - dehîs): tıkıs = (دحس - dahs)].
- (عربى — arabiyy) - arpa.
- (خلق — halk) - kılığ (خلقه) de böyledir.
- (حالىق — halık) - kalık : Hava [Bak Lisanülarap].
- (خلقاء — halka') - kalga : Gök [türkçede (kalık) hava ve gök demektir. Bunun Mançu dilindeki şekli (kalga) dır. (خلقاء) türkçede olduğu gibi (alın) da demektir.
- (خلق — halak) - kalık : Eski, köhne. [Bütün anadoluda (kalak - kalık) bu manayadır.]
- (ارا — arâ) - ara : Aralık [(حرا - hara) da böyledir. (نجرى) araştırmak.]
- (عادق — âdik) atak : Sözü düşünmeden salıp salıp atan adam.
- (بسط — bast) - basut : İhsan, yardım, [Uygurca. Bak -Divanüllûgat-].
- (سراة — sarat) - sırt : Tepe, yüksek yer. [Yakutçada (sır), (sar) : Kartal, (sart) da bir nevi kartaldır. - Pekarski -].
- (قشع — kaşı') - kaçığ : Halkın kaçıp dağılması.
- (كشح — keşh) - geçiğ.
- (تلغ — tala') - doluğ : Dolmak.
- (قصح — kasa') - kısa : Kısalık, çocuğunun cüce kalması.
- (تبع — teb') - tepği : Hayvanın ayağı tepmek.
- (قدح — kadah) - kadah = kıtak.
- (ايق — ayk) - ayak : Hayvanın ayağı.
- (علة — alle) - ilti : İki kardeş karıları. [sonunda (ö) okunursa köke daha yakın olduğu görülür.]

- (ميس — meys) - mayıs : [Mayısmak, Kırgızca : Salına salına yürümek.]
(سبل — sebel) - sepele : Yağmur sepelemek - kesteli - .
(صواع — suva') - suvak : Su kabı
(صواخ — suvah) - suvak : Suvak = bataklık yer.
(فاند — ganiz) : geniz.
(قعس — kais) : Göğüs : Göğüslü = göğsü çıkık olmak.
(بخرق — buhnak) - buğmak , gerdanlık.
(بلغين — bulagîn) - bulgak : Fitne, ihtilâl, iğtişaş,
(برعوم — burûm) - boğum.
(دماق — dumalık) - domalak : Yuvarlak taş. [Türçede bunun domalık şekli de vardır ki arapça (دملوك dumlûk) : Buna yakındır. (تدملك - tedemlûk) : Meme domalmak. Arapçada kavunun adı (طبيخ - tibbîh) ve (بطيخ - bittîh) [1] dir ki (topak) sözündendir. Elma da (تفاح - tuffah) dır ki o da (topak) dan başka bir şey değildir. Vaktiyle bunların topak olduğundan bu adla anıldıkları anlaşılmaktadır. (مطبخ - mutabbih) : Toparlık yüzlü çocuk demektir.]
(مطراق — mitrak) - mitrak : Misli, gibi. [Türkçemizde (tatlımtrak) taki (mitrak) ın aynidir. Aynı manada Arapça (مثل - misl) kelimesinde gene bizim (ekşimsi) sözümüzdeki (misi) den alınmış olsa gerektir Yine bunun gibi «denizsi birgöl» sözümüzde benzerlik anlatan (si) de arapçada aynı manada ve (سي - siyy) şeklinde bir isim olarak görülmektedir (سيان - siyyan) bundandır.]
(صمكوك — samakûk) : Sümük gibi yapışık şey.
(بطحاء — batha batîha) - batak.

Arapçada bunlar gibi aslına yakın sayısız kelimeler vardır. Bunları burada sayıp dökmeğe imkân yoktur.

* * *

Şimdi son şekle geçiyoruz : (><)

Dil bilgisinde (métathèse) adı verilen bir hâdise vardır ki kelimelerdeki sesli veya sessiz harflerin yerlerini değiştirmesi veya kelimenin tamamıyla tersine dönmesidir. Araplar buna (kalp) adını verirler.

Her dilin kendi bünyesi dahilinde az çok vukubulan bu telâffuz değişmesi semitik dillerde pek çoktur. Bu dil zümresine ait aynı kelimelerden bir kısmının da Türk köklerine göre birinde doğru söylenen öbürüsünde ters telâffuz olunmaktadır. métathèse hâdisesi, en çok bir dile başka bir dilden alınan kelimelerin fonatik karakterine uymamasın-

[1] Eski Mısır diinde (Badduka) olması bu düşünceyi zâfa uğratamaz.

dan yahutta kelimeleri teşkil eden ilk ve en basit unsurların, henüz ek haline geçmeden, veyahut aynı manaya gelen söz köklerinin birlikte ve altüst söylenmesinden ileri gelir.

İşte Arap dili de diğer eşleri gibi kelimelerimizi tasrif ve tasarruf ederken onları dosdoğru aldığı gibi tersine de çevirerek kendisine mal etmiştir.

Örneklerinde görüleceği üzere bu ters çevrilme hâdisesi bazan bir kelimenin birçok şekilde altüst edilmesiyle de olmuştur. Hele dörtlü köklerde bir kelimenin dört, beş şekilde kalbedilmesiyle dile aynı manada başka başka kelimelerin girmesine sebep olmuştur.

Arap dilinde bu hâdisenin sayılamıyacak kadar çok olması onun orijinal bir dil olmadığıнын en büyük tanıklarından biridir.

Arap lûgatçıları çok eskiden (kalp) hakkında ayrı eserler bile yazmış, bunun neden ileri geldiği hakkında uzun mütalealar yürütmüşlerse de hakikati anlamaktan çok uzak kalmışlardır.

(Kalp) hâdisesi, arapçada ya kelimenin tam tersine dönmesi, yahut kelime harflerinin yerini değiştirmesi, yahut ta, türkçe eklerin ortaya veya başa geçmesi şeklinde görülür. Bunları sırasıyla göstereceğim. Tam tersine geçen kelimelerden :

(sagb — ثغب) - boğaz : Boğazlamak (ذبع) [(ذباح - zebah) da bunun başka bir şeklidir. (ذبع) kelimesi aynı zamanda sakal boğaza doğru bitmek, (ذباح - zubah) : Boğaz hastalığı demektir. (ثغب) ve (ذبع) kelimelerinin (boğaz) sözümüzün tersine alınarak çekildiğini arkadaşlarım uzak görmesin. Dün, sürgün kelimemizi (سر كله - serkele) diye çeken arapların bunu bir iki bin yıl önce alarak bu şekle soktuklarından hiç şüphe etmemelidir. Bu kelimelerin (boğaz) sözünden alınmış olduğunu kuvvetlendirecek bir tanık da (قفینه - kafîne) : Gibi (قفيه - kafiyye) kelimelerinin de: Kafası gövdesinden ayrılacak derecede boğazlanan kurbanda denilmesidir. (قفن - kafn) de arapçada (قفا) demektir. İstanbuldaki Uygurca kur'an tercümesinde : (ذبيحه) : (Boğazlağı) diye tercüme edilmektedir.

(calg — جلع) - kılıç : Kılıçlamak, kılıçla vurmak. (جلع - celh) : Kılıçla etini koparmak (شلح - selh) de aynı, manayadır. Bu kelimeleri ters okursak kökün doğrusu meydana çıkar : (خلج، خلج، خلش). Bunlardan (خلج - halc) kökü de bir adama kılıçla vurmak demektir ki kökün dosdoğru olarak alınmış kılığıdır. Bu köklerin (çalmak) fiilile bağlılığı da körülebilirdede kelimelerin kullanılış şekli bu ihtimali zayıflatmaktadır. Araplar kılıç gibi kamçı, kırbaç, balta kelimelerimizi de tasrif etmişlerdir. (Kamçı) dan

(مشق - meşk) (ç = ş), (kırbaç) tan (برشقه) (ç = ş) şeklinde fiiller yapmışlardır ki: Kamçulamak ve kırbaçlamak demektir.

(مشق) kökü aynı zamanda (kumuşmak) fiilimizin gene tersine dönmüşüdür ki: Bir işi şevk ve süra'tle yapmak demektir. - Divanüllûgat - bu kelimenin başka bir şekli olan (شوق) da böyledir. (كش) bunun doğru alınmış ve incelmış şeklidir. (فص - kumas) da deve zıplayıp koşmak demektir.

(برشقه) da kırbaçlamak manasına geldiği gibi eti parça parça etmek te demektir ki (parça) kelimesinin gene doğru olarak tasrif edilmiş şeklidir. Aynı manada (شبرقه) de gene bunun tersine alınmıştır.

(مبالطه) : Kılıç veya değnekle vuruşmak demektir. Bunun mazi şekli (بالط - balata) dır ki Yakutçada dahi mevcut olduğu üzere öz türkçe bir kelimemiz olan (balta) dan alınmıştır.

(مبالده) de aynı manadadır. Araplar (balta) nın hakikî manasını unuttuklarından değnekle vuruşmak için de bu kelimeyi kullanmışlardır. Bunun misali o kadar çoktur ki sayılmakla tükenmez.

Meselâ şimdi söylediğim (خلج) kelimesini: Kılıçlamak manasında aldıkları halde noktasız (حلج) kelimesini: Değnekle vurmak diye tefsir etmişlerdir. (لظس - lats) : Taşlamak manasında gösterildiği halde elile vurmak manasında da izah edilmiştir. [(taş) Yakutçada (tas) dır.] Bunun başka bir örneği de: (Baldır) kelimesidir ki divanda görüldüğü üzere: Dağ burnu demektir. Dağın yüksek, sivri çıkıntısıdır. Araplar bu kelime-mizi de (طربال - tırbal) [bu kelimeyi de ters okuyalım: (بال - bal - tır) türkçesinin tersine dönmüş olduğunda hiç şüphe var mı?] şekline sokmuşlar ve bunun ne demek olduğunu kat'ı surette kestirememişlerdir. İşte en eski kaynaklardan (لسان العرب), bakınız manası için ne diyor: «Yapılmış nişan, alâmet, bazılarında göre: Her yüksek bina, bazılarında da dağ veya duvardan uzunluğuna olan her çıkıntı, hurma ağacından yapılmış gölgelik vesaire....»

Peygamberin «meyilli bir tırbalın = baldırın yanından geçerken çabuk yürüyün» manasındaki hadisinde de geçen bu kelimenin arap lûgatlerinde manası türlü türlü tefsir edildiği halde bunun kullanımından beş asır sonra yazılmış bir Türk sözlüğünde bunun (dağ burnu) manasında açık ve tereddütsüz gösterilmesi dilimizin nasıl orijinal olduğunu ispat eder sanırım. Sonra (طربال) kelimesinin başka bir şekli olan (برطیل - birtîl) de: Sert ve sivri yapılı olan o taş veya demirdir ki insan elinden

çıkmiş olmayıp yaradılıştta bu şekilde ola.. bununla değirmentaşı işlerler... O, bir arşın kadar taştır. O, kazmadır. O, büyük, müstatil bir taşa denir ki deve boynunu ona benzetirler...

Görölüyor ki (baldır) ve gene Divanda (balta) manasında yazılan (baldu) arapçada biribirine karıştırılmıştır. (Dağ burnu) manasındaki bir kelitemiz türlü türlü manalarda kullanılmış veya bu manalara geldiği sanılmıştır.

(Burun) kelimesi de böyledir. Şark lehçelerinde (murun) diye de söylenilen bu kelime arapçada (مارن - marin) şeklini almıştır. Arap kamuslarında bu kelime burun manasında gösterilmekle beraber, burunun ucunu, yumşak yerimi, neresi olduğu hakkında türlü türlü rivayetler nakledilmiştir.

Arap sözlüklerinde üçlü bir kökten çıktığı sanılan bir sürü kelimenin manaları arasında bir münasebet aramak için lûgatçıların çektikleri sıkıntı o kadar büyük, yaklaştırmaları o kadar gülünç ve uzaktır ki bunların manaca ve yapıca ayrı başka başka Türk kök ve kelimelerinden geldiklerini bilmediklerinden onları mazur görmek lâzımdır. Demin (alâka) kelimesinin türlü manalara gelmesinin sebebini izah etmiştim. Bunun gibi (بلغ) maddesinde görülen (بلوغ - bulûg) : Bulgu = buluğ, (بليغ) : Bilik, (بالغ - balıg) : Büyüme, yetişme manasında Yakutça (bal) kökünden [gençlik taraveti demek olan (بلة - belle) de bundandır.] (مبالغة) Mazisi (بالغ - balaga) gene Yakutça: Arttırmak, haddinden fazla yapmak, mübalâğa etmek manasında bizim (bol) kökü ile birleşen (balgıt) [bu kökten geldiğinde şüphe bırakmıyan bir tanık ta (بالط = بالغ) fiillerinin aynı manaya gelmesidir. Nasıl ki şehir manasına gelen türkçe (balıg-balık) ta (بلد - beled, بلاط - balat), (بالح - balih), (بالخ - balh), (بالق - balak) kılıklarına girmiştir.] kelimesinden çıkmıştır.

Araplar bu söylediğim kelimeleri biribirine yaklaştırabildikleri halde (belâgat) kelimesinin cemi olduğunda tereddüt ettikleri: Müzevirlik, munafıklık manasındaki (بلاغات - belâgat) sözünün nereden çıktığını bir türlü anlayamamışlardır. Halbuki bu kelime de gene Yakutçada birçok şekilleri bulunan ve aynıyle müzevirlik, munafıklık manalarına gelen (balıy) kelimesinden gelmiştir. Bu kelimelerin kökleri ve müştakları türk lehçeleri sözlüklerinde yaşayıp durduğu halde arap sözlüklerinde bunların hâlâ bir kökten geldiği sanılmaktadır. Bunun aksine olarak aynı köke bağlı birçok kelimelerimiz ayrı ayrı kök halinde gösterilmiş ve bunların biribirine bağlılığı hiç düşünülemediği.

Meselâ (bil) kökümüzden çıkan şu köklere bakın: (بيل - bell) : Bir nesneyi bilmek ve âşına olmak. [tasrif şeklinde: بللت - Beliltü: Ben bil-

dim.] (بلو - belv, بلو - bilve) : Sınamak, haberdar olmak [Yakutçada - bilmek : Tahkik etmek, bir şeyin üzerinde tecrübe etmek manasına da gelir. Pekarski-], (بليغ - belîğ) : (bilik = biliğ) bunun başka şekli olan (لبك - lebîk - لبك - lebık) : bilik, maharetli, her şeyi bilir, anlar. aynı manada (بليغ - belta') (بليت - billît) : Çok bilen. [Bu kökten olan (بليت - belît) te akıllı, bilgili, güzel konuşur demektir.], (نبيل - nebîl) : bilnü = bilen : Akıllı, faziletli.] Bu kökten gelen (نبل - nebl) -nüble bilmek demektir - لسان العرب - bu kelimelerde başa bir harf eklenmiş veya sonda bir ek harfi başa geçmiştir. (نبل) kökünün (bil)den geldiğinin en kuvvetli tanığı aynı kökte gösterilen (نبل - nebel) = bala : Çocuk, küçük, (نبيل - nebil) = balın = (şişmek, kabarmak, ballagar : Şişman : Yakutça. Anadoluda balarmakta bu manadadır.) İri, şişman, (نبله - nüble) : Bölek, belek : Hediye kelimelerinin de başlarına birer (n) eklenmiş almasıdır.] Türkçe (bil) kökünden çıktığı halde ayrı ayrı birer kök sanılan bu kelimelerin hangi köke dayandığı ne eski zamanlarda, ne de şimdi arap dilcilerince malûm değildir. Bununla beraber bizim de kolaylıkla karşılaştıramıyacağımız öyle fonetik değişmelerle alınmış şekiller vardır ki arap dilini toplıyan eski lûgatçıların bunu anlamalarına imkân yoktur.

Meselâ gene (bilmek) sözümüze ait bir kelimededen bahsedeyim :

(ملح - milh) : (lisanülarap) ta görüleceği üzere hem ilim, hem de âlim demektir. Gerek (b = m) gerek (h = ge) değişmelerinin birtakım örneklerini gösterdiğim üzere bu söz, bizim de hem bilgi, hem de bilen manasındaki (bilik) kelitemizin fonetik değişmişinden başka değildir.

(شغب - şagb) - boğuş : Boğuşturmak.

(شرق - şarak) - karış : Karıştırmak [mazisi (شرق - şarika)dır. Arapçaya müşareket şeklinde geçmiş birtakım kökler vardır.]

(شرع - şer', شروع - şuru') - giriş : Girişmek (ge = ع) (شرك - şerike) de girişmek, şark lehçesiyle kirışmektir. (شجر) de böyledir. (غشاغ - guşaş) : Koşuşmak, (شخز، تشاخز) : Kızıışmak, (شدخ) tokuşmak, tokuşturmak. (شحط) : Katıştırmak gibi.

Arap dilinin nasıl düzme bir dil olduğunu göstermek için size (karışmak) fiilinden çıkan kelimeleri sayarsam bana hak verirsiniz sanırım.

Bilirsiniz ki (karışmak) fiilinin basit kökü (karmak) tır. Bu basit fiilin arapçaya (قر - karr) ve (قرف - karf) diye geçtiğini biraz evvel söylemiştim. Şimdi de bunun (karış) müşareket şeklinde geçen kelimeleri görelim.

(Karış) kelimesinin arapçaya geçmiş doğru kılığı (قرش - karş) tır ki birtakım nesnelere şuradan buradan topluyarak bir araya getirmek, birbirine karıştırmaktır. Bu kökten çıkmış (قرش) : Halk bir araya toplanmak (تقریش), (تقریش) gibi ortalığı karıştırmak, halkı birbirine düşürmektir. (قرش) kökünün tersine dönmüşü olarak şimdi söylediğim (شرق) ta: Bir şey karışmak veyahut ortalık karışmak demektir. - bak: Lisanülarap -. (k = c) değişmesiyle söylenen (شرح) maddesi de: (قرش) gibi toplamak, birbirine katmak, şaraba su karıştırmak, ve bir adamı bir işe teşrik etmek = karıştırmaktır. Arapçada (k = c) değişmesi pek çoktur: (جد - cedd) : Katı olmak, (جد - cedd) : Kut = tali; (جدل - cedl) : İpi katlamak; (جفاء - cefâ) : Elbise kaba olmak muaşerette kabalık (جوز) : Koz, (جوزق - cevzak) = kozak gibi.

(شركة - şirket) kelimesi de (ka=ke) değişmesiyle doğmuştur ki: karışmak demektir. Lisanülarap sahibi (شركة) gibi (شركة - şirket) kelimesini: «مخالطة الشريكين» diye izah etmektedir. (شركة) maddesinden üreyen kelimelerin pek çoğu bunun doğrudan doğruya (karışmak) fiilinden çıktığını apaçık gösteriyor. Bu kök, hısım ve akraba olup birbirine karışmak manasına da geldiği gibi gene bu kökten (افتعال) mastarı olan (اشترك) hem kullandığımız manada hem de iş karışmak = Müşkülleşmek manasına da gelir. Radlofta görüldüğü üzere (kirişmek) : müştereken bir işe girmek demektir. Girişmek ile karışmak aynı şeyler olmakla beraber bu kökün karışmaktan geldiğinde şüphe yoktur.

(شفر - şagr) kökü de böyledir. (اشتغار) : Develer birbirine karışmak, hesap karışmak, iş karmakarışık olmak. Bunlar gibi (هرش), (رقش), (ارتقاش), (غش), (لقت), (غثر), (خثر), (رغش), (غلت), (غسر), (ارتقاش) köklerinden başka (خرمسه, خرمسه, قرمسه) de: Karmaş, çormaş etmek demektir.

(Karmak, karışmak) fiilleri gibi (karıştırmak) ta arapçada (درشقه - derşaka) kılığında bu dilde tasrif olunmuştur. Lisanülârab'ın yazdığına göre (درشقه) : Karıştırmaktır.

Ortadan (r) harfi düşerek doğan (غش - gaşş) ta karıştırmaktır. (تغشيش) te böyledir. (اغتشاش) : ortalık karışmak.

(معاشرة) sözü de böyledir. Mazisi (عاشر - âşara) şeklinde olan bu kelimeyi lûgatler: Karışmak manasında gösterirler. Bundan gelen (عشيرة) te birbirine karışan halk ve akraba demektir. (ع = ق) tebadülü bugün dahi araplarda çoktur. Demin, bugünkü arapların (kazma) ya (ازمه - azma) dediklerini söylemiştim.

(مشاكره) maddesinin (girişmek) ten de alınarak kullanılan (شارك) ki mazisi (شاكر - şâkere) dir. «Harıl harıl» göze girişmek demek olduğunu Kamus tercümesinde yazar. Bu ifadelerimi daha ziyade huvvetlendirecek bir nokta daha var: (yalan)ın türkçede (katmak) söziyle ifade şeklini arapçada da görürüz. (katırma) Kırgız lehçesinde: Yalan demek olduğu gibi arapçada da (قش - katt) kelimesi de (قرش) maddesi gibi hem katıp karıştırmak hem de söze yalan katarak koğuculuk etmektir. (شقر - şukar), (شقارى - şukara) da arapçada: Yalan demektir.

Arapçada (قشر - kaşır) maddesi: Bir şeyin kabuğunu sıyırmak demektir. Divanüllûgate de şunu yazar: «قرشدى : اعانى فى قشر الارض». Arapçaya (karmak) fiilinin (قرف) şeklinde geçmesi gibi bu fiilin basit şekli olup gene (قرف، قرم) kılıklarına giren bu kelimenin kökü de (kır)dır: «قردى : قشر الارض وغيرها - ديوان اللغات -»

Gene arapçada (كرش - kereş) maddesi: Kamus tercümesinin yazdığına göre: Deri kırışmaktır. «تكرش وجهه»: Yüzü kırıştı demektir.

Arapçada birtakım örneklerini gördüğümüz üzere birbirine yakın fonatikle söylenen türlü sözlerimiz manaca birbirine hiç münasebeti olmadığı halde aynı kök halinde tasrif edildiğinden bir kökün birçok manalara delâlet ettiği görülür. Lûgatçilerin (elfazı müştereke) adını verdikleri bu kelimelerin türlü manalar anlatmasının sır ve hikmeti budur; fakat bunu lûgatçiler, bittabi, anlayamamışlar ve uzun tahlillere girişmişlerdir.

Meselâ bir: (عكش) maddesi vardır. Bu madde (öküş) den alınarak: Çoğalmak, (eğiş) ten alınarak: Saç vesaire kıvrışık ve sarmaşık olmak; üşük den gelerek: köpekler öküzün etrafına üşüşmek manalarında kullanılmaktadır. Anadolu da bir şeyin eğri büğrü olmasına (eğiş büğüs) derler. Bunun arapçası da (عكش - akiş) [1]tir. (حكش) maddesi de böyledir.]

(غفاش - gafas) - çapak: Göz çapağı [(غفص = gafas) ta böyledir, arapçada (ض) gibi (ص) harfi de (ç) ve (ş) ile pek çok değişir.]

(رقي - rakiye) - yukarı: Yükselmek. Mazisi (رقى) dir.]

(مسهكه - meseke) - kesme: Kesme kuyu -Kesteli -

(ركز - rekz) - seğri: Göz seğrimek.

(برخ - barh) - kopar: Etini koparmak [bunun incelmış; fakak doğru alınmış şekli (هبر - hebr) dir. (Hebera): Kopardı demektir.]

[1] Bu söz, bir işe yaramaz, kalp adam manasına da gelir ki bunun da (eşek) ten geldiğini sanıyorum.

(Rech — rech) - geçir: Bir şeye dış geçirmek.

Yarım méthatèse'le alınanlardan birkaç örnek:

(Meks — meks) - kesim: Vergi.

(Rukûd — rukûd) - duruk: Durğunluk. (Ra kd): Duruk.

(Tahîl — tahîl) - doluk. [(Tela' - tela')] da bunun doğru şeklidir. (Tahâl — tahâl) da (tılak = dalak)-tan alındığı gibi (Tihâl - tihâl) da (tılak = dalak)-tan alınmıştır.]

(Lübed — lübed) - toplu, yığılmış halk.

(Nakîb — nakîb): Baknı (Najib) de bunun fonetik değişmişidir.

(Nasiyye — nasiyye) - sayın: Güzide, (Nafir): Kıran, (Nacih - nacih) - çağan [çağmak = çavmak: çağlamak.]: Çağlayan sel. (Zekin - zekin) - saknu - Kelile ve dimne tercümesi - (Zeken) de böyledir ki bunlarda (n) başa alınmamıştır. Sondaki (n) lerin başa geçmesi çoktur. Şunlar da başka örnekler:

(Nesc — nesc) - sanç: Süngü sançmak sokmak [sancak bundandır. Bu kökün (Zec - zec) şekli de vardır ki ortasından (n) düşmüştür.]

(Nehr — nehr) - erne = arna: Irmak.

(Na'ra, Nair - nair) - oran: Harpte sesle parola.

(Mahîz — mahîz) - kımız. [(Hümze - hümze, Kumaris - kumaris), (Mahîs - mahîs) da böyledir.

(Hâtem — hâtem) - tamga. [evvelce bu kelimenin aslına daha yakın başka bir kökten geldiğini sanmıştım; fakak araştırmalarım neticesinde bunun (tamga) dan alınmış olduğuna kani oldum. Eski kuran tercümelerinden (hâtem) kelimesi (tamga) ile tercüme edildiği gibi (de'mâ - dâmia) gibi bir takım eşleri de bunu kuvvetlendirmektedir. Arapçada (Hâtem) kelimesinin (Hâtem, Hâtem, Hâtem) şekilleri de vardır ki aslına daha yakındır. (Hâtem = tam - tam). Divanüllûgatın yazdığına göre (tamga) hem bildiğimiz baskı âleti, hem de büyük ırmak demektir. Arapçada deniz manasındaki (Gıtam - gıtam), (Hıdam - hıdam) da böyledir. (Hıtâm - hıtâm) devenin burnuna veya yüzüne basılan tamgadır. Bir şeyin sona ermesi manasına gelen (Hıtâm - hıtâm) ve bununla alâkası bulunan (Hıtâm, Hıtâm) gibi sözler Uygurca (ket, kit) sözlerindedir ki aynı manadadır. Şark leh-

çelerinde arka manasına da gelen bu kelimeler, gene arapçada (کتف - kitf, کتف - ketf) olmuştur.

(رحيق — rahîk) - arak = arag, arakı [arakı, arag en eski ve yaygın bir türkçedir. Altay, Teleüt, Kazan, Baraba, Tobul, Kırım lehçelerinde: (Arakı) Mogolca: (Araga), Mançu dilinde: Arakı, Koybal, Lebet, Kaç, Şor lehçelerinde: Araga.

Bu kelime, arapçaya (عرق - arak), (راح ، رهيق ، رحيق) , (رحاق - ruhak, عكار - ukar) şekillerine de girmiştir. Rus Coğrafya Cemiyeti yazıları C. Andriyanuv'un 34 Cinasin Türkleri hayatında (ayran) makalesi 489-524).

(مدح — medh) - makta: Maktamak = metetmek. [Bütün eski kaynaklarda (maktamak) metetmek manasınadır.

Mogolca : Magtagal: Medh, sena.

Yakutça : Mahtap : « », ihtiram.

Büryatça : Magal, mağta: « ».

Mançu dilinde: Maktambı: « ».

Yakutça : Mahtaba : Şükür, hamt.

Şor lehçesinde: Pak - mak: Medhü sena.

Şor lehçesinde: Paktamak: Medh ve teşhir etmek. İftihar etmek.

Arapçada (فخر) bundadır. Arapların bir kökü tekrar ederek söyledikleri çoktur. (فخفه) da böyledir ki: batıl şeylerle öğünmek, kendini metetmek, (عجمه): Sevgisini, hürmetini izhar etmek, (باهه - bahh): Medh esnasında söylenen sözdür: Peh, peh! (باهباه - bahbaha): Pehpelemek (هم - hamm): Kökün tersine alınmış şeklidir.

Keresteciyan'ın yazdığına göre: (Maktu) lâtincesi aynı manaya gelir ki oraya da türkçeden girdiğinde şüphe yoktur.

(مدح) gibi (حمد) de (maktamak) sözünün başka bir şeklidir. Zamahşerî bu iki kelimenin birbirine kardeş olduklarını yazar.

(تقاص — takass) - satka: satkamak = takas yapmak [bak Divan 3-214]

(وتيره — vetîre) - tirev: Tirek = direk [direk kelimesi muhtelif şekillerde bu dile geçmiştir, (طريقه) bunlardan biridir.

(وجيزه — vecîze) - cizev: Kısa. (k = c, sa = z).

(وسيله — vesîle) - siltav [وسيلت = سيلت + و].

(فشق — feşk) - kapış. [Kapıştırmak, Anadoluda: Mütehalikâne yemek demektir. Bunun doğru şekli olan (قفش) de bu manayadır.]

(سكر — sekr) - sirke. [Doğru şekli de bu manayadır: (سرقع - surku') : Sirke].

(رقوء — rukû') - kuruğ: Kan ve yaş kurumak. [(رخ - ruhh) kelimesinin de bu kökten geldiğini söylemiştim. Bunun doğru alınmış şekli (قروره - kururet, قره - kurre) dir ki göz yaşı kurumak demektir.]

(نسغ — nusg) - sunak = ağaç kesildiği zaman çıkan su. [Babus'ta rutubet. sızıntı manasında gösterilen (sunak) arapçada ter manasında (نسیغ - nesîg) da olmuştur.]

(لدن — ledün, لدن - ledn) - dölek = dölen: Mülâyım. Dölenmek: Mülâyım olmak manasına geldiği gibi: Tevakkuf etmek, eğlenmek, sakin olmak manalarında da kullanılır. Bundan da (تلدين، تلدن) fiileri çıkmıştır ki aynı manadadır.

(قلز — kılizz) - kızıl: Bakır.

(جرو — cerv, جرو - cirv) - yavru [c = y. savurmak manasına gelen: (ذرو - zerv) de böyledir].

(لود — leved) - delü = deli [داله - dâlih ve (تاله - tâlih) de: Deli demektir. Divanda görüleceği üzere (تلبه - tilbe): Deli demektir. Bundan da (تبل - tebl) maddesi çıkmıştır ki aşk vesaire bir adamın aklını almak = tilbe etmektir, (بدلاء، ابدال) kelimelerinin müfredi olan (بدیل - bedil) de böyledir.]

Biraz önce de söylediğim üzere türkçede mutavaat eki olarak fiil köklerinin sonuna gelen (l, n) ile isimlerden fiil teşkiline yarıyan (le-la) edatları Arap diline çokluk başa ve sona, bazan de ortaya alınmış olarak göülür. Bu hal, Arap dilinin orijinal bir dil olmayıp tamamıyla teşekkül ve inkişaf etmiş başka bir dilin tasrif ve tasarruf edilmiş bir şekli olduğunu açıkça gösterir. Davamızı tanımlatacak bu şekillerden de bazı örnekler göstereceğim.

Başta eklenenlerden:

(لام — le'm) - emle: Emlemek = tedavi etmek.

(لهك — lehk) - ekle: Eklemek [(لحك) de bu manayadır.]

(لط، لدس، لدث) - taşla: Taşlamak. [Yakutçada (taş) (tas) dır. Bunun (l) siz şekli olan (دث) de: Taş atmak demektir. (طث) da bununla ilgilidir. (دث = طث): Düşmekten de gelerek: Yağmur düşmek gök, yağmur düşürmek manalarına da gelir. (لدس) de (لدس) gibi: Taşlamaktır.] (نطش): Vücudun kuvvetli; taş gibi olması demektir.

(لغز — lagz) - gizle - mek.

- (لوك — levek) - gevele - mek (لوج) de böyledir. (c = k).
- (لهف — lehf) - ofla - mak.
- (لعط — la't) - atla - mak, ota - mak.
- (لعب — laib) - yıbla - mak = oynamak [Divanüllûgat].
- (لطف — lahf) - kapla - mak (لفق) de bunun tam tersine çevrilmiştir.]
- (لخب — lahh) - kokula - mak. (خ = k + k)
- (لدغ — ledg) - dağla - mak [(لعط ، لعت ، لدغ) da başka şekilleridir. (Dağ) Kâşgarînin yazdığına göre farsça değil öz türkçedir. (داغ ، دغف) fiilleri de: Ateş, sıcak dağlamak demektir.
- (لقص — lakas) - kısal - mak.
- (لكد — leked) - dökül - mek. Üstüne birşey dökülüp lekelenmek.
- (لحن — lahn) - anla - mak, ünle - mek, yanıl - mak, yönel - mek (ح = y).
- (لتوب — lütûb) - topla - mak: Elbisesini toplamak.
- (لطف — lutf) - tapla - mak.
- (لالحج — lahac) - çakıl - mak: Yüzük parmağa, kılıç kınına saplanıp kalma. [(خجل — hacel) fiili de böyledir. Mazisi (خجل — hacile). Anadolu da «yerinden ayrılmadı, utancından kımıldayamadı, yerinde çakıldı kaldı» derler.]
- (لايص — lays) - yasla - mak.
- (لفأ — lef') - üflemek [Lisanülarap]

Ortaya eklenenlerden:

- (جلب — celeb) - cabala - mak
- (لعط — alt) - dağla - mak [ع = غ].
- (جلع ، جلع ، جله ، جلي ، جلو ، جلي) açıl - mak [vokalin sona geçmesile].
- (زلخان — zelehan) - hızlan - mak.
- (اعز — alez) - özle - mek = iştîyak - اقرب الموارد . [Bu kelime, aynı zamanda (ىلذ) sözü müzden de gelir ki: Hasta, mustarip olmak, acı ve ağrı duymak demektir. Anadolu da dermansız, zayıf ve mustarip hastaya (ىلذ) dedikleri gibi «karnım ىلذ ىلذ ağrıyor» da derler. Bu kelimedenden çıkan (علوز — illevz) de: karın ağrısı demektir.

Arap lûgatçileri hem (özle) hem de (ىلذ) dan çıkan bu kelimenin manalarını biribi ine karıştırmış ve özlemek = iştîyak manasının nereden geldiğini anlıyamamışlardır.]

- (قلوص — kulus) - kısalmak. mazisi (قلص — kalasa).

(كلد — kald) - katla - mak.

(سلق — selak) - sağal - mak [yara iyi olmak]

(زله — zeleh) - üzöl - mek [(حزن - hüzn) de aynı kelimedendir.]

Sona eklenenlerden :

(صحل — sahel) - kısıl - mak : Ses kısılmak (ح = ق) aynı manada (sıkılmak) tan da doğru alınmış olabilir.

(ذبوا — zubûl) - bozul - mak, büzölmek.

(دخول — duhûl) - tıklıl - mak, [(دخل - dahl) : dar bir deliğe tıklılmak.]

(عتل — atel) - atıl - mak : Şerre atılmak.

(جأل — ceel) - çoğal - mak [ء = ge] .

(جألان — ceelân) - eğil - mek mazisi [(جئل - ceil) = eğil] [c = ge] .

(كسل — kesel) - kesil - mek : Kuvveti kesilmek.

(حدل — hadl) - atıl - mak.

(حفل — hafl) - kaplamak : Sel dereyi kaplamak.

(حملة — hamle) - yumul - mak. [Anadoluda hamle etti yerinde «üzerine yumuldu» derler.]

(صل — sall) - sula - mak : Bir şeyin su ile tozunu, toprağını temizlemek. [muzarii : Ya. Sull]

(دبل — debl) - topla - mak

(دكل — dekel) - tükelle - mek : Toplamak.

(عزل — uzl) - üzöl - mek [(هزال - hüzâl) da böyledir. Üzölmek = zayıflamak. زعل - zail : Karın açlıktan üzölmek.]

(طمل — tamel) - damla - mak : Elbiseye kan vesaire gibi bir şey damlamak.

Bütün semitik dillerde müşterek köklerden biri de (دم - dem) : Kan kelimesidir. İbranî, Süryanî, Habeş dillerinde de hemen aynı telâffuzla söylenen bu kelimenin Asurca şekli (dâmu) dır. Gene bu dilde (damamu): Ağlamak, (damğaminu): Göz çapaklanmak demektir. [1]

Türkçede (damlamak) yerinde eskiden (dammak) şekli de kullanılırdı. Divanda ve başka eski kaynaklarda görüleceği üzere :

Tammak : Damlamak.

Su tamgırmak : Buz eriyip su damlamaya başlamak.

Yağ tamınmak : Başına yağ sürünmek.

Tamışmak : Sular, buz gibi şeylerden damlayıp akmak.

Yağmur tamçurmak : Yağmur çisemek.

Tamturmak : Damlatmak.

[1] Lexique Assyrien - Ant. Saubin.

Tamuzmak	: Damlatmak, tamzum: Damla.
Tamşirmek	: Damlatmak.
Tamındı su	: Damlamadan, sızmadan hasil olan su.
Tamağ	: Nezle.
Tam	: Yağmur damlası - Elidrak -
Tamşı, tamcı, Çağatayca	: Damla.
Tamışmak	: Damla damla içmek.
Tamka, Uygurca	: Damla.
Kan tamuşmak	: Kan damlamak.
Tamşı, Kırgızca	: Damla.
Tammuk, Yakutça	: Damla.
Tama, Koybalca	: Punar
Tam mala	: Damlamak.
Tamulamak	: Irmağa set yapmak. - Divan -
Taman	: Kâşgardan geçen bir ırmak.
Tamağ	: Orhun yazılarında mukaddes bir ırmak adı.
Tım	: Rutubet - Kırgız ve Kazanca.
Tumlak, Çuvaşça	: Damla, tulla: Damlamak, akmak.

Bütün Türk lehçelerinde damlamak, akmak manasında kullanılan (tam, dam) kökümüz öbür semitik diller gibi arap diline de sayısız kök halinde girmiştir. Bunlardan aslına yakın olanlarını göstereceğim.

(دم — dem): Kan [aslı (demv — demy) sanılan bu kökün (dem) şekli de vardır. Bunun (دما - dema) şeklinde bir de mastarı vardır ki: Yaradan kan damlamak demektir.

Türkçede de (tamurmak): Kan damlamak demektir. Divanın (burnu tamurgan) sözündeki (tamurgan) kelimesi çok kanayan manasındadır. Burundan damlıyan daima kan değildir. Bunun mutlak olarak çok kanayan manasını anlatması bu fiilin kanamak manasına geldiğini gösterir.

Arapçada (دم) gibi (تامور - tamur) da kan demektir.

(دم — demm): bir şeye boya sürmek, gözün dışına ilâç sürmek = damlatmak.

(طم — tamm): Kaba su koymak.

(دیمه — dime): Devamlı yağmur. [Çağataycada (tımak) şekli de vardır. Bu fiilin mazisi (دام - dame) dir.

(دمع — dem'): Gözden yaş damlamak, göz yaşı [(دامع - dami') su sızan damlayan yer. (يوم داعم): Yağmu lu gün.

(طمث — tams): Tamcı = tamşı: Kan, kadın âdet görmek, izalei biker.

- (د م ح — damh, د م غ - damg): Baş yarmak.
(ط م غ — tamag): Göz çapaklanmak.
(د م ح — damh = zamh): Vücuduna damlıyacak derecede kokulu şey sürmek.
(د م غ — dammaga) [mastarı (ت د م ي غ)]: Tiridi yağ ile ıslatmak.
(ط م ع — tammaa) [mastarı (ت ط م ي ع)] Damla yavaş yavaş inmek.
(ط م ل ه — tamle): Havuzun dibinde kalan az ve bulanık su.
(ط م — tamm), (ط م و - tumuvv) mazisi [ط م ا - tama]: Su kabarmak (ط م - timm): Su. [Koybalca (tama) nın memba demek olduğunu söylemiştim. (د ا م اء - de'mâ'): Deniz (tamga) dan alınan (غ ط م - gıtam), (ح ذ م - hıdam) da böyledir.

Daha bunlardan başka birçok kökler vardır ki başa, ortaya harflerin eklenmesi ve kökün tersine çevrilmesiyle bu dile girmiştir. Bunları sayıp dökmiye lüzum görmiyorum.

Türkçenin en öz ve eski bir kökünün bütün semitik dillerde bu kadar derin izler bırakması Ural ve Altayık dillerle semitik diller arasındaki yakınlığı göstermeğe en kuvvdtli bir tanık sayılabilir.

- (س ق ل — sakal) - sıklı - nmak: Sımsıkı olmak.
(ع ق ل — akıl) - ukla - mak: Taakkul etmek. [(ح ق) kökü de böyledir.]
(ا ط ل — atal) - etli: Etli = iri yarı olmak. [(ع ط ا ل) kelimesi (ع ط ن) gibi (yatmak) kökündendir.]

Başta ve sondaki (r), (n) harflerinin çoğu bu (l) nin değişmişidir. (n) bazan başta, ortada ve sonda mutavaat eki olarak görülür:

Başta:

- (ن ا ش — ne's): Üşen - mek.
(ن ت ح — neth): Dokun - mak. [Gözü dokunmak ن د ح - nedh, (ن ك د - nakd) da böyledir.]
(ن ت ر — netr): Diren - mak.
(ن ش ط — naşt): Taşın - mak. Nakli mekân etmek.
(ن ش د — neşd): Düşün - dürmek.
(ن ك د — nekd): Düken - mek = tükenmek: Dirlik darlığı, kuyunun suyu azalmak [aynı kelimenin (m = n) değişmesiyle doğmuş şekli olan (م ك و د - mükûd) da: Devenin südü azalmak tükenmektir.]
(ن ت ك — netk): Tıkan - mak: Nefes daralmak.

(نخب — nahb) : Kapan - mak, cevap vermemek.

Ortada ve sonda:

(انس — enes) - ısın - mak, ünsiyet etmek [mazisi: أنس - enis].

(خنس — hans, خناس - hınas) sakın - mak.

(زنأ — zen') - sığın - mak (z = s) değişmesinin başka örneğini de görmüştük. Bu kelimenin yükselmek manasına da gelmesi (uzanmak = yükselmek) kökündendir.

(ألن — alen) : Ünlemek. [(لحن - lahn) gibi. [(نادى - nâda) de (ünde-
mek) tendir.

(طنأ — tan') - utan - mak.

(كنوع — күнү') - yükün - mek [ع = ی (ركوع) da aynı kelimedendir.
Yalnız (r = n) değişmesi olmuştur.]

(ضربان — daraban) - çarpın - mak. [(رجفان) kelimesinin de böyle ol-
duğunu söylemiştim.]

(لعن — la'n) - ilen - mek [(ilenç) sözümüzün (alınç) şekli de vardır.
Bu kök, Çuvuşca aynı manada (ılğan) dan da gelmiş ola-
bilir.]

(حسن — hısn, hasn) - sakın - mak : Kadın fenalıktan kaçınmak, [demin
gösterdiğim خنس kökü de bunun başka bir çeşididir.]

(زكن — zeken) - sağın - mak : zan ve tahmin etmek, teferrüs etmek.
(ذهن zihn) de bu kökle ilgilidir.

(سكون — sükûn) - sekni - mek [sekitmek te (teskin) etmek manasınadır.]
(اذن — ezen, اذن - izn : İzen - mak : Bilmek. Baraba lehçesinde (izen-
mek : Anlamak manasına da gelir. Bak - Radlof.

(قبون — kubûn) - kapın - mak. Koşup çabalamak. [Kopmak ta bunun-
la ilgilidir. (قبين — kabîn) : kapınıp çabalayan. (كبون — kübûn,
كبن — kebn) da böyledir.]

Türkçe mutavaat ekleri olan (1, n) harfleri arap dilinin köklerinde
gelişi güzel baş, orta ve sonlara gelerek üçlü kökler yarattığı gibi
(انفعال) vezninde mezit mastarlar da vücade getirmiştir. انفعال deki (in)
söylediğim arapça kelimelerin baş, orta ve sonlarına gelen (n) lerin aynı
görülmedir.

Uzun araştırmalarımın çıkan bir hakikat te arap dilinin (mehmuz)
denilen köklerindeki hemzelerin 'ekseriya, baştaki seslilerimizin ortaya
veya sona geçmiş şekillerinden ibaret bulunmasıdır. Arap dilinde başta-
ki vokallerimiz ya bir boğaz sesine çevrilir yahutta kelimenin ortasına
veya sonuna hemze veya harufu illetten biri ve yahutta diğer boğaz

sesleri halinde geçer. Vokallerin sona geçmesi Sumer dilinde de görülmektedir. Bir vokalle başlayan tek konsonlu yani (ab = ba), (ar = ra) gibi tek heceli köklerden bir çoğunun ters şeklinde de aynı manayı anlatması bu hâdisenin çok eski olduğunu göstermektedir. Bununla beraber asıl şeklin vokalle başlayanı olup konsonun başa geçmiş şekli orijinal sayılmamaktadır. İhtimal ki bu şekilde konuşanlar hakikî Sumerler, değillerdi. Diller fonetik karakterlerini ihmal edemezler. Demin de söylediğim gibi türkçede (r) ile başlayan kelime olmadığından, başka bir tabirle, türk, baştaki (r) harfini bir vokalle beraber söylediğinden dili bozulmamış türkler, yabancı dillerden geçmiş bu harfle başlayan kelimelere çok kere, bir vokal eklerler.

Farsça (çaryek) sözünün gene türkçeye bir metatezle geçmiş şekli olan (çeyrek) manasında arapça (ربع — rubu') kelimesini halk (urup) diye söyler. Eski ölçülerimizden arşının dörtte birine, gene eski mecdiye gümüş paramızın bir çeyreğine (urup) denilirdi.

Eğer bu (urup) sözü türkçe eski bir kelime olup ta araplar bunu bizden almış olsalardı bunu (arı)yı (رائع — rai'), (otur) sözümüzü (رتوء — rutû') - (ör = üör)ü (روح — rûh) yaptıkları gibi bunu da (rubu') yaparlardı.

Arapçada (y) ile başlayan kökler, pek azdır. Bizim (y) ile başlayan köklerimiz de aynıyle böyle olur. Başta olduğu gibi ortada ve sonda görülen (ع، ه، ح) harflerinin pek çoğu (y) harfinin değişmesidir. Hint Avrupaî dillerin sözlüklerinde olduğu gibi arap dilinin Kamuslarında da (y) ile başlayan köklerin pek az olduğunu biliriz. Arapçada (y) ile başlayan kökler, diğer harflerle başlayan köklere nazaran yüzde beşi, altıyı geçmez. Arap dilinin bize zıt karakterlerinden biri de: bizde (1 - r) ile başlayan kelime, ya hiç yok veya yok denecek kadar az iken bu dilde köklerin en çoğunu bunlar teşkil eder. Sonu (1 - r) harfleriyle başlayan köklerimiz bu dile geçmiş olanları bile çok kere tersine dönerek bu harfleri başına gelir. Bütün bunlar, arap dilinin orijinal bir türk dilinin başka yolda gelişmiş, genişlemiş bir şekli değil, inkişaf etmiş bir dilin ezilip bozulmuş bir örneği olduğunu göstermektedir.

Şimdi size baştaki vokallerle (y) lerin bu dilde nasıl (métathèse)ler yaptığını bazı örnekleriyle göstereceğim.

Türkçe kök ve kelimelerimizden arapçanın en basit şekli sayılan üçlü kökleri doldurabilecek olanları bu dile alınırken, ekseriya, orta veya sona bir hemze halinde geçirilerek tasrif olunmuştur:

(لأ — let') - itele - mek.

(أبر — ber') - abra - mak = icat etmek - Tuhfei Zekiye - .

- (طناً — tan') - utan - mak.
- (فطاً — fat') - ufat - mak.
- (هجا — hece') - acık - mak : Çok acıkmak bu kelimenin doğrudan doğruya (acığ) dan gelmiş olması da muhtemeldir. Mazisi: (هجي — hecie) = anuk : Mazisi (هنؤ — henüe) gibi.
- (لفاً — lef') - üfle - mek - Lisanülarap - .
- (سأم — se'm) - usan - mak. (m = n).
- (رتوء — rutü') - otur - mak. [(عدون — udûn) da böyledir (r = n)].
- (نأت — ne't) - ötün - mek : Niyaz etmek, yalvarmak. [Kazan lehçesinde (ötnü): Yalvarmak demektir].
- (كس — kes') - ense [نڭ = n (كسع) de enseden gitmektedir.]
- (لقاء — lika') - ulak - mak = kavuşmak. [Bir takım lehçelerde yolukmak şekli de bulunan bu kelimenin arapçada (لقيا - lukya, لقي - lukıyy) gibi bir çok şekilleri de vardır.]
- (طن — tin') - otan [Yakutçada yurt, koyun ağılı manasınadır ki arapçada da aynı manalara gelir. Bunun doğru alınmış şekli (وطن، اوطان) dır. (طن — tin') aynı zamanda, türkçede olduğu gibi ruh manasından bedende kalan can manasına da gelir. Nasıl ki (طن — tunn) da ten demektir.]
- (كيا — kay') - okı - mak : Kusmak, iç bulanmak. [Divanüllûgatte görüldüğüne göre (okımak): Aynı manayadır. Bugün Anadoluda kullanılan öğüme ve öğürmek te bununla ilişkilidir. Bu kelimenin arapçaya doğru geçmiş şekli: (أقي — aky) dır.]
- (بر — bi'r) - obrı : Kuyu, çukur - Divan - Doğru alınmış şekli (حفره — hufre) (بوع — bû') da (r) nin düşmesiyle çıkmıştır. (حفر) gibi (فار) da obrı kazmak demektir.]
- (لتا — let') - alda : Hakkını kesmek, aldatmak [(دأل — de'l, دعل — da'l) da: Aldamak = aldatmak demektir. [Bu kelimelerin doğru alınmış şekli (ألت — elt) dır ki aynı manayadır. Uygurca (Altağ) ve Lehcei Tataride aynı manada görülen (aldav): Hile ve hud'a demektir. (ألت) kökünün (t = s) değişmesiyle kullanılan (ألس — els) şekli de: Hıyanet, hakkı yemek demektir. Türkçede vokallerin başına bir prefiks olarak gelen (k) harfi vokalin kalın söylenişi olduğu gibi kelimenin anlattığı manaya kuvvet ve şiddet te verir: (ار = arı : halis -- kar), (ور = ort : ateş — kor), (ير = ir — kır), (urmak = bir şeyi yapmak, faa-

liyet sarfetmek, = sofrayı kurmak (Divan) - kurmak), (ab = ev — kap), (in — kın), azmak — kaz, kazak (= غزا), (aş — kaş = dağın tepesi), (an = idrâk, anlamak — kanmak), (el — kol), (abımak = yapmak = kapamak), (atmak — katmak), (aşmak — kaçmak), (ağmak = akmak — kakmak = kalkmak), (abartmak = kabartmak), (irmek = yirmek — kırmak) ....

İşte bu (altağ) daki (alt) kırgızcada (kalt) şeklinde ve hud'a manasınadır. Nitekim arapçada aynı manada (ختل - hatl) olmuştur. (الت، الس) gibi (ختل، خلس) de böyledir. Bununla beraber (ختل، خدع) köklerinin aynı manaya gelmesine bakılırsa bunların aynı kökten çıkmış olması ihtimali de gözönünde tutulabilir. (خدعه - hud'a) Çağatayca aynı manada kullanılan (kutak) sözünden alınmıştır. Sonundaki (ا)، (a) vokalinin (tait'nis) yerine geçmiş şeklidir. Arapçada (ت-ه)lerin bir çoğu böyledir.

Aldamak fiilinin tersine dönmüş bir şekli olduğunu söylediğim (دأل - de'l): Acele etmek manasına gelen (alat, aladı) sözlerimizin de gene tersine alınmış şekli olarak aynı manaya delâlet etmektedir ki türkçe köklerimizle olan uygunluklarına bu da en büyük bir tanıktır. Bunun gibi (دحل، دعل) sözleri de hem aldamak hem aladı = acele manalarına gelmektedir.

(لكأ - lek') - eğle: eğlenmek = eğleşmek: ikamet.

Baştaki vokallerin sona hemze gibi (ا، و، ی) harfleri halinde geçtiği de çoktur. Demin bir çok örneklerini söylediğim gibi nakısların bir kısmı türk köklerinin ortalarındaki seslilerin sona geçmesiyle doğduğu gibi bir kısmı da baştakilerin sona alınmasıyla türemiştir. Bir iki örnek:

(قرا - kara): Arka. [آخر، ارکی)، (اكری) sözleri de bu kelitemizle alâkadardır. (Arka) sözümüz aynı manada Asurcada da (arka) dır.]

(رطا - rata): Orta. [Türkçede olduğu gibi arapçada da halk demektir. (طرا) da böyledir. Bunun doğru alınmış şekli: (ارتاع - erta') dır.]

(نوی - neva): evin: dâne [bunun (eb = ebin) şekli de vardır ki arapçada (حب - habb, حبه - habbe) olmuştur.]

(لظی - laza): alaz = yalaz

(شئا - şea) - aş: aştı.

(لشا - leşâ) - alça: alçadı: yüksek iken düştü = zelil oldu.

(sera — ثرى) : iz = eser [(اثر) kelimesinin tersine dönmüşüdür.
- لسان العرب -]

(rada — ردى) - art : ziyade - ذيل اقرب الموارد - [(رتوه - ratve) de böyledir.
(arda — اردى) : arttı demektir.

Bu kelimeler içinde (ردى، رطا، لظى، لسا) gibilerden baştaki vokllerin düşmüş olması ihtimali de gözönünde tutulabilir. Arapçada (l, r) ile başlayan köklerden bir kısmı evvelce de söylediğim gibi türk köklerinden son harfi bunlardan biri olanların tersine dönmüşü, bir kısmı da başta vokalin düşmesiyle çıkmış kelimelerdir. Başta vokalin düşmesi yalnız (l, r) ile başlayanlara münhasır değildir. Başka harflerle başlayan köklerde de bu düşme hâdisesi çoktur:

(guzz — غز) : Hem oğuz kavmi hem de ağız ve avurt. (gulâm - غلام) : Oğlan [bu mana ile ilgili (غلن) maddesi de vardır. (gurriye - غرى) : Uğradı, (garra - غر) : Ağardı. (ثرا، ثر) : asru (فت - fett) : Ufatmak (saff - صف) : Yasav (varak - ورق) : yaprak = (berk) (magre - مغره) : Yamğur [Divanda görüleceği üzere] (yağmurun) başka bir söylenişi gibi].

Başında vokal bulunup üç harfi dolduramıyan köklerimiz gene böyle bir hemze halinde bu dile geçerken ikili göklerimizimize eklendiği gibi bunlara da malûm harflerden birisi eklenerek tasrif olunmuştur:

(ve. ş' — وشأ) - iş : İşlemek. [mendil ve saire işlemek (وشى، وشم) de böyledir].

(ve.m' — وما) - im : İmlemek = işaret yapmak [bu kökün (افعال) şekli aslının doğru alınmışıdır : (imâ' - ايماء), (imlâ - املا) da imlemektendir].

(ve.c' — وجأ) - acı : Acıtmak [baştaki (v) sondaki saitin başa geçmiştir. (la'c - لعج) da bulunan aynı manada doğru alınmışıdır].

(ve'm — وأم) - ev. [sıcak, mahfuz ev].

(me.r' — مرأ) - er = erkek.

(me.r' — مرأ) - eri : yemek midede erimek.

(şe'n — شأن) - iş

(me.le' — ملا) - ulu [ulu kelimemiz de arapçaya birçok şekillerde geçmiştir : uluvv - علو، ulû - اولوا، veliy - ولى، tersine alınmış bir şekli de (vuûl - وعول) dur ki eşraf demektir. (meli' - مى) de böyledir].

- (مأ — me.s') : Üz = yağ : Ekmeği yağa bulamak. (ث = z) (مأ) de böyledir. [Demin (أر - üsr) kelimesinin yağ olduğunu söylemiştim. (ث = z) değişmesini tanımlatacak sayısız kelimelerden biri de (اث - ess) kelimesidir ki ot azmak = fazla büyümek demektir. (عظمت - عظم) kelimelerinin de bundan olduğunu aydınlatacak diğer bir tanık ta bu kökün aynı zamanda büyük manasına da gelmesidir].
- (رنأ — re.n') - ün : Seslenmek [ırlamak gibi ırnak şekli de vardır. Buna göre (r) bundandır].
- (رأم — re'.m) - ör : Ürmek [(رفأ - ref') de böyledir.
- (بأر — be'.r) - ebi : ebimek : gizlemek, kapamak - Divanüllûgat - (وبأ - ve.b') de aynı manayadır. [Buradaki zait harflerde sondaki (i)nin yerine gelmiş ve kelimeyi üçleştirmiştir].
- (رزأ — re.z') - az : Azaltmak, eksiltmek [لاظأ - la.za'da az demektir.
- (شأو — şe'v) - aş : Aşmak, ileri geçmek [(شوأ - şev') de bu manayadır. (نشأ) de böyledir].
- (زأى — ze'y) - az : Azmak = azamet. [demin söylediklerimden başka (عثل، عثو، عسو، عصى، عصف) maddeleri de hep bu köktendir].
- (بسأ — be.s') - ıs : ısıyanmak = dost olmak. [(انسيت) kelimesinin kökü olan (أنس) ki mazisi (أنس - enis) dir, gene (Isın) kökündendir. (Isın) kökünün tam tersi olarak kullanılan (نس' - nis') de görüşüp kaynaşan eş, dost demektir].

Bu kabil kelimelerin sayısız örnekleri vardır. Bunları basılan (Arap dilinde Türkçe) adlı etüdümdede görebilirsiniz.

Baştaki vokallerin orta veya sona hemze halinde geçmesi gibi (ح، ه، ع) gibi boğaz seslerinden biri halinde de geçtiğini söylemiştim. Şimdi de bunlara birkaç örnek göstereyim.

Mazi üçüncü şahıs halinde :

(راع — raa) - arı, üre : arıdı, üredi.

(وجع — vecaa) - acı : Acımak [(لعج؛ معج) köklerinin de bundan olduğunu söylemiştim].

Şunlar da aynı şekildedir :

(نسع — nis') : Esin, (سنوع - sünû') : Uzun olmak [(نسوع) kökün tam tersidir ki aynı manayadır. Bundan başka bizim (uzun) arap dilinde (عوسن - avsen), (سنيع) de olmuştur. Bu kelimelerden

bazıları türkçede uzamak manasına gelen (sünmek) kelimesinden de doğru şekilde gelmiş olabilir. Konyada “çocuğun boyu sündü,, derler; uzadı demektir].

(شرع — şer') : İç, aç, iş, eş köklerinden aynı manalarda...

(جرع — car') - iç : yudum yudum içmek, [(نسع ؛ نجمع) kökleri de (iç) kökümüzündür].

(كرع — ker') - irk : irkilmiş su, erkeğe düşkünlük.

(رعه — ruka) - uruk : asıl, kök [doğru olarak geçen (عرق - ırk) kelimesi de bundandır].

(وشع — veş') - aş : dağı aşmak.

(مشع — meş') - aş : Aşırmak.

(بلع — bel') - obla : Oblamak : yutmak.

(ردحه — redha) - örtü [(طهره - tahra), (رداء - ridâ') da bunun başka şekilleridir.]

(كفح — kefh) - öpük : Öpmek.

(صالح — sâlih) - uslu, aslı = faydalı. [araplar (صالح) maddesinin hem bir adama yararlı, uslu olmak hem yağmur aslı = nanfi olmak manalarını birbirine yaklaştırmak için çok uğraşmışlardır. Halbuki size demin birtakım örneklerini gösterdiğim üzere bu kelimedede fonetikçe birbirine yakın olan (as - us) sözlerinden aynı kök olarak tasrif edilmiştir. Dilimizde de “falan salâhı hal kesbetti,, deriz ki: Uslandı demektir. Bu kelimenin hem böyle (صالح) hem de (صلوح - salûh) ve (صلوح - suluh) şekilleri vardır ki (uslu) demektir. (us) kökünün arapçaya birtakım şekillerde de geçtiğini söylemişim.

(قراح — karah), (قريح - karîh) - arık = arığ: Arı su.

[(رائع), (رواق - ravak), رائق, (ريق - rayyık) hep bunun başka şekillerde alınmışıdır.]

(روح — rûh) - üör [Yakutça ruh demektir.]

(طرح — tarh) - at : atmak. [(نطح - nat') : Bir şeyin rengi atmak.]

(لبح — labah) - alp : Şeci'. [a + leb = لب + ح]

Bu misaller arasında kapıyı örtmek manasındaki (رد - redd) kelimesi gibi. (ردحه - rüdha), (رداء - rida'), (صلوح - suluh) gibileri baştan vokalleri düşmüş (örtük), (uslu) gibi kelimelerimizin doğru alınmış şekli olarak ta mütalâa edebiliriz. Nitekim arapçada (رج - retc) kelimesi de (örtük), kelimesinin vokali düşürülerek alınmış şeklidir ki bunun vokalli olarak (ارتاج - irtac) kılığı da vardır. (c = g, k) değişmesiyle

alınan bu mastarın mazisi meçhul şeklinde (اَرَج - ürtice) diye de kullanılmasından da anlaşılır ki bu fiil (örtüğ) kelimemizin doğrudan doğruya tasrif edilmiş şeklinden başka değildir,

Türkçede (ulu, arı, atlı, azı) gibi sözlerimizin aslında (uluğ, arığ, atlığ, azığ) olduğu malûmdur.

Sonda bulunan (ی، ح، ه، ع، غ، ح، ق) harflerinin birtakımı da türkçe köklerin sonuna gelen (g, k) ekleridir. Bunlar ya sıfat halinde yahutta demin dediğim gibi ismi mastar şeklinde kullanılan müştak türkçe kslimelerin olduğu gibi tasrifinden doğmuş köklerdir.

(جلاء — cel') - çalığ: Yere çalmak.

(جزء — cüz') - kesük: Parça.

(خالی — hali') - kalık: Kalık deve.

(كرسي — kirsî') - girişik: Biribirine sarmış.

(حشك — haşk = haşek), (حشوك - huşuk) - üşük: Hucum, tecemmü, izdiham. (حشود - huşud), (حش - haşş), - müzarii (يحش - ye-huşş), (حشر - haşr) - üşür - mek, (هوش - hevş) müzarii (هوش - ye - hûş) (تهوش) hep aynı köklerdenidir.

(كشح — keşh) - geçik: Sudan geçmek.

(جرح — cerh) - yarık [(شرح وشرق) kökleri de böyledir.]

(بدوح — bedûh) - bedük = büyük [bak Divanülûgat.]

(جزح — cezh) - kesik [(جزؤ) de bunun aynidir.

(سدح — sedh) - yatık [bir nesneyi yer üzere yatırıp ve yayıp uzatmak. - Kamus tercümesi - s = y (سطح) da bir manasiyle bunun aynidir. (سطیح) : sırtı üstü yatıp kolay kolay kalkamıyan yatık = yatalak adam.]

(سرح — serh) - salık: Yabanda salma otlayıp gezen mevaşi - Kamus tercümesi - (r = l).

(سرح — sürüh) - yürük: Koşar at [türkçemizde: yürük, yüğrük at denir. (سرعة) kelimesi de bunun başka bir çeşididir. (s = y)].

(سلاح — silâh) - salık [eski kaynaklarda (salık, salak) silâh yerinde kullanılır. Farsçada (ساريح) olmuştur.]

Gene türkçede (salma, saldırma) yassı namlılı birtakım bıçaklara denir.

Arapçada bu kökle bağılılığı olan şu kelimeleri de bir gözden geçirelim: (سلوقي - selûkî, صلت - salt, صل - sıl, صيلم - saylem, شلحاء - şelha'): Kılıç. Bunlardan (سلوقي): gûya Yemen'de (سلوق) adındaki yerde yapılan

kılıç demekmiş. Arap kamuslarında bu gibi sözlerin, çokluk, yaklaştırma olduğunu görüyoruz.

(سلوف - selûf) : Uzun süngü temreni, (نصل - nasl) : Kılıç, bıçak namlusu [(منصل - munsul) da kılıç demek.], (صلته - sulme) : mığfer (شلطة - şalt, شلطاء - şalta') : Bıçak, (شلقاء - şılka') : Bıçak, (سلط - selit) : Düz ve prüzsüz kılıç namlusu.

(سل - sell) : Kılıç çekmek, (شل - şell) : Kılıçla defetmek. Görülüyor ki (sal, çal) köklerimize bağlılığı olan bu kelimeler, arapçada silâh manasında birçok kelimeler doğurmuştur. (Kıl, sal, yal, dal) kökleri türkçede çıplaklık, parlaklık, düzlük ifade eder. (+صل، +وف، +صا، +ت) gibi kelimeler de köklerimizimizin asıllarını görüyoruz.

(Dal kılıç) sözümüzü de aynı manada (دالق - dâlık) kelimesinde sezebiliriz.

(اكسح — aksah) - aksak [bu sıfattan sülâsî bir mastar çıkarılarak (كسح) şeklinde tasrif olunmuştur.]

(سفیه — sefîh) - sabık. [Demin bunu izah etmiştim.]

(أله — eleh) - alık. [Alık olmak, (عاله) de (alık) tır.]

(عتیه — atîh) - atak,

(قشع — kaş') - kaçığ: Panik.

(قانع — kani') - kanık. (قنح - kanh) da (kanığ) dandır.]

(خريعة — harî') - kırık. Vücüt kesikliğinden mütevellit kırgınlık] (خريعة): Kırgın, oynak kadın.]

(تلغ — teli') - doluk = dolu [(طلاع - tılâ') da böyledir.]

(بلوغ — bulûğ) - bulûğ. [... a baliğ oldu = ... ı buldu.]

(جلغ — calg) - çalığ: Kılıç çalmak.

(دبغ — debg) - sepiğ [d = s. (سبت - sibte) : Sepilenmiş deri.]

(بطغ — batag) mazisi (بطغ batıga): Batık = kirli ve bulaşık olmak. [Anadoluda (batmak) doğrudan doğruya kirlenmek, mülevves olmak manasında kullanılır: « Evin içi pek batmış, çocuk üstünü başını batırmış » gibi bu kelimenin ince şekli olan (بدغ) de aynı manadadır.]

(سبوغ — sübûg) : Söbü = uzun olmak. [Türkçede sap. seb) kelimeleri uzunluk anlattığı gibi bu manada alınmış sopa gibi silâh manasına da gelir. Yakutçada (seb) silâh demektir. Kelimenin bu manasile de (سابعه) zırh demektir. Cebe, sapan, siper... Hep aynı kelimenin türlü şekil ve mana almış kılıklarıdır.]

(سروغ — surug) : Sürük = sürgün: Asmanın uzun sürgünleri.

- (رسغ — rasg) - salık: Salıklık, sölpüklük. (l = r)
- (رصاغ — rısâg) - sargı [bu iki kelimedede (r) başa geçmiştir.]
- (الیغ — elyag) - alık = ahmak
- (ازقلق : الابطاء فی الامر) uzak: Gecikmek, arkada kalmak (üzuh — أزوح)
- Dıvan -
- (بدیغ — bedîh) - bedük = büyük. [(بدوخ، بادخ) de böyledir.]
- (جلخ — celh) - doluk [c = d]: Su dereyi doldurmak. Bu kelime (çalkanmak) tan da gelmiş olabilir.
- (تدبیخ — sırtını domaltmak) [topak = eski şekli: (tobik) tan.]
- (دلوخ — dulûh) : Doluk: Dolgun vücutlü olmak. [(دلوخ - deluh) : Meyvası dolu olan ağaç.]
- (فسح — fesh) : Bozuk: Bozmak: Akli bozuk. [(مسخ) de: Bozmak, başka bir şekle sokmak demektir.]
- (قلیخ — kalh, فلیخ - kalîh) : Kalgı: Deve kalgımak = kükremek [Türkçede kalkımak: Hoplamak, zıplamak, kuvvetli hareket manasınadır. (حرکة) kelimesinin kökü olan (kerkmek) mastarının daha kalın bir şeklidir. Bunun arapçada aslına daha yakın şekli (قلق - kalak) tır ki aynile: Kalkımak, yürek hoplamak demektir.]
- (آرق — ârik) - ayık [r = y mübadelesi olmuştur. Araplar, bu kelimeyi de sıfat olarak aldıktan sonra (erak) diye bundan mastar çıkarmışlardır.]
- (شروق — şuruk) , (شرق - şarak) - yaruk = ışık, nur: Parlamak, ışılmak.
- (بطاكة — bitaka) - bitik. Pusla, yafta, etiket.
- (جلق — yülüğ) - yülüğ: Tıraş. [Bak divanüllûgat].
- (hazlaka — hazlaka) - Uzluk: Maharet, hazakat göstermek = taslamak.
- (خلق — huluk) : kılık, huy, seciye [Kılık: الخلق - elidrâk].
- (خلق — halk, خلقت - hıkat) : Kılığ: Yaratmak, yapmak.
- (خلق — halak) - kalak - kalık = eski. [bütün anadoluda kullanılır.]
- (حالق — halık) - kalık: Hava [Lisanülarap'ta (تحلیق) : Yalnız hava dahilinde yükselmek manasında gösterilmektedir.]
- (خلاء — halka') - kalga: Kök [Uygurca (kalık) ve mançu dilinde (kalga) kök demektir. Türkçe alın manasına da gelen bu kelime arapçada da aynı manayı da anlatır.]
- (دسق — dasak) - taşık: Su taşkın olmak, havuz dolup taşmak.

(عاديق — âdık) - atak : Düşünmeden söyleyip atan [Kamus tercümesinin yazdığına göre mazisi (عديق - addaka) şeklinde olan (تعديق) da (mücerret rey hudile zan ve tahmin ederek söz atmak) demektir.]

(علق — ılık, علاقه - alâka) - ılık = ilik. Biraz önce söylediğim üzere (ilişmek) sözünün kökü olan (il): Eskiden kalın da söylenilirdi. [Demin bu kelime hakkında izahtta bulunmuştum, tekrar etmiyeyim.]

(ليبق — lebîk) - bilik.

(طرق — tark) - duruk: Duruk su.

(حسك — hasek), (حساكه - husake) - küsük : Gazab, kin "كُستي: غضب", - (حسف - hasef) - ابن مهنا de bu kökdendir.

Arapçada boğaz harfleri adı verilenlerden (ع، ه، ح) harfleri kelimelerin gerek baş gerekse orta ve sonlarında (y) nin değişmiş olarak ta görülür. Esasen türkçede baştaki vokallerin (y) ile de değişmesi pek çoktur. Muhtelif lehçelerde (a) nın (y) olduğunu görürüz. Yukarda bizim (yukarı) sözümüzün Çuvaş dilinde (akarı) olduğunu söylemiştim. Bunun gibi İstanbul ve anadoluda kullanılan kelimelerin birçoğu da böyledir. Bunun için bu harflerin (y) olduğu gibi (a) ve (i) vokallerinin de değişmiş olabilir.

Arapçada fonetik değişmeler, en çok dikkate değer bir meseledir. Biz bunu uzun araştırma ve karşılaştırmalarla tesbit ettik. Bunlar arap dilinin etimolojisine ait hazırlamakta olduğum kitabın mukaddemesinde uzun boylu görülecektir. Burada yalnız (y) nin fonetik değişmeleri hakkında bir fikir vermek isterim.

(y) arapçada (ع، ه، ح، و، ج، و، ع، س، ش، ذ، ر، ز، ل، ب) harfleriyle değişiklik göstermektedir. Bunlardan en çok değişeni (ش، و، ج، و، ع) harfleridir. Türlü türlü arap kabîleleri baştaki (y) leri türlü harflere çevirmelerinden aynı kökten birçok kök üremesine sebep olmuşlardır. Esasen arapçada fonetik değişme, dilin genişlemesine pek büyük yardım etmiştir. Meselâ arabın en güç söyleyebileceği, belki de söyleyemeyeceği bir türkçe kök: yaymak.. (yay) kökünü arap, muzari yaparken ona bir (y) daha ekleyecek üç (y) den ibaret bir kelimeyi söyleyecek, buna imkân yoktur; onun için bu (yay) kökümüzü mazi şekillerinde (ذاع، شاع، باع، هاع) kılıklarına koyarak tasrif etmiştir.

Türk kabîleleri de baştaki (y) yi başka harflere çevirmişlerdir. Bu harf Yakutlarda (s) Kazan ve Kırgız lehçelerinde (c) olarak görülür. Bizde yürümek Yakutlarda (sır) ve Kazan lehçesinde (cö ü) dür. Arapçada

(seyr - seyr), bunun tersi olan (روس، ريس) (süra - sūra, sırayet - sırayet) [Yakutça (sırtı): Gidiş, hareket, tabiat demektir ki arapçada (سيرة - siyret) olmuştur. İbni Mühennada "السیر : صرمق" diye gösterilmiştir.], (cery - cery), (cereyan - cereyan) ve bunun tersi olan (رواج - ravac) muzarii: Yerûc [Babusta bunun ismi faili olan (رايح)]: Geçer akça diye tercüme edilmektedir.] (şery - şery) - mazisi (şeriye - şeriye): Damarlara kan yürüme, at fazla yürüme. Bundan gelen (شربة - şeriyye) de: Siyret, tabiat: Gidişat demektir. (سرع، هرع) kökleri de gene (yürük) kelimesinden alınmıştır. Yürüme türkçemizde de sürat ifade eder: Yürük at, damar kesilince kan yürüdü gibi.

Şu örnekler de (y) nin türlü harflerle değişmişleridir.

(عاش — âşe) - yaşa: Yaşadı. [(yaşama) nın (aşamak) ile alâkası vardır.

Bu kökten gelen (اعاشه): Aşatmak demektir.]

(عائق — atık) - yetik: Yetişmiş kız.

(عرم — arm) - yir: Yirmek [(عير) kökü de böyledir.]

(علوب — Ulub) - yol: Yolmak.

(عفو — afv) - yap: Yapmak = Kapamak [yapmak: Eskiden kapamak manasınadır. "Eski defterleri kapayalım," sözümüzde de bu mananın yaşadığı görülür. Esasen (عفو) nın muradifi olan (غفر) kökü de kapamaktan gelir.]

(عن — ann) - yan: Yan çevirmek = i'raz etmek.

(جبان — cebban) - yaban: Sahra [Bak Divanüllûgat, - yabanğ].

(جر — cerr) yar: Köşeğin. dilini yarmak.

(جنب — cenb) - yan ve yanmak = aşık olmak.

(جش — ceşş) - yaş: Göz yaşarmak.

(جش — ceşer) yeşer: Bahar mevsiminde yetişen sebze: Yeşillik.

(جلول — cülûl) - yol: Yola gitmek. [Kazan ve Kırgız lehçelerinde baştaki (y) lerin çokluk, (c) olduğu malûmdur.]

(حنك — hanek) - yanak - Elidrak - [bunun tü kçede (enek)şekli de vardır.]

(حدى — hada) - yat: Yatmak. [(عطل، عطن) kökleri de bundandır.]

(حدو — hadv) - yed: Yedme.

(حاد — hâdd) - yiti: Keskin - Elidrak - .

(حل — hall) - yelmek: Koşmak.

(نحو — nahv) - yön [ortada.]

(رشح — reşh) - yaşar, yeşer: Yaşarmak, yeşermek, [sonda].

- (ناحت — naht) - yont: Yontmak.
(قارح — karh) - karı: Karı at. [bak Divanüllûgat.]
(شرق — şark) - yaruk: Işık [ayni kök koyunun kulağını yarmak ta demektir.]
(شن — şenn) - yan: Deve susuzluktan yanmak [susuzluk manasına gelen kelemelerin bir çoğu (yan) kökünün türlü şekillerde alınmasından çıkmıştır.]
(شر — şerr) - yar: Yarmak [bu kök (neşr) gibi ayni manada (sermek) ten de gelir. (شرم) de böyledir.
(شنيق — şenik) - yanık. (قلب شنيق): Yanık kalp.
(هماليل — hemalil) - yamalı [(همل - hemel) de böyledir.]
هرط — hert) - yırt: Yırtmak.
(هر — herr) - yir: Aş yirmek [muzarii (هر - yehrir)].
(هك — hek) - yık: Kuyu yıkılmak.
(داله — dalih) - deli [(دالي - dâli), (داهل) ve (دالع) da böyledir. (deli) kelimesinin (deliğ) gibi bir şekli varsa sondaki (H), bunun kalmışı demektir.
Baştaki (y) lerin bazan değişmiyerek kelimenin ortasına geçtiği de vardır:
(ريق — rayk) - yaruk: Yarumak, parlamak. [Bunun (برق, شرق) şekline de girdiğini söylemiştim.]
(غيث — gays) - yağış. [arapçada (ث) çok kere(ş) ile değişir. (Yaruk)(b=y) değişmesiyle (برق) olduğu gibi (yağış) ta (بغش - bagş) şekline dahi girmiştir. (كعيث - kaîs) ta: Bol yağmur demektir. (b = y) değişmesinin bir takım örneklerini göstermiştim. Bunun başka bir örneği de (بني) maddesidir ki hem yağılık = düşmanlık hem de yağdırmak demektir.]
(ميث — meys) - yumşa: Yumşamak. (buradada (ث = ş) değişmesi vardır.]
(خيش — hayş) - yakış: Eline iş yakışmak.
(رين — reyn) - yirin = iğrenmek.
(غير — gayr) - yağur: Yağdırmak.
(غيل — gayl) - yağlı [(تغيل - tagayyul) hak veya mal yığılmak, çoğalmak. (غيله - gîle) de yağlı, şişman kadın veya çocuk demektir. (غيله - gayle) - yulak = memba, akarsu.]
(كيل — kîl) - yıkıl: Duvar yıkılmak.

(نيت — niyyet) - yönet.

(خيل — hayl) - yıldı: At sürüsü.

(زغ — zeyg) - yazuk. [azmak, yazmak (yanmak) gibi yoldan çıkmak ve meyletmek demektir.]

(دين — dîn) - yanud. [(yanud) eski kaynaklarda görüldüğüne göre: ceza, cevap, ıvaz, ücret manalarındadır. (Yanmak): Geri dönmek demektir. (Yana, yine, gene) bundandır. (yanku) geri dönen ses. Bu kökten sayısız kelimeler çıkmıştır.

Yapılan iyilik veya fenalığın insana gerek dünyada gerek ahrette geri dönmesi itikadı bir çok dinlerin esasını teşkil eder. Bunun için eski kuran tercümelerinde (yanmak) kökünden gelen (yanut = yanud): Mukabele, mükâfat, mücazat, sevap, günah, muhasebe karşılığı olarak gösterilmektedir.

Evkaf müzesindeki eski kuran tercümesinde (يوم الدين) sözü “yanud günü,” diye türkçeye çevrilmektedir.

Şu kelimeleri de bir gözden geçirelim: Yanlış, yanlış, yanır; Hata; yanut, hediye Karayim lehçesinde-; yanmak; tehdit etmek, yangara: Altay ve Aladağ türkçesi lûgatinde: (erlik) tanrının âyin öğrettiği ilk şaman. Bir çok lehçelerde geri dönmek manasına gelen (yanmak) şor, sagay, koybal, Kaç lehçelerinde (nanmak) olmuştur. (Nanmak) Kırgız lehçesinde de: inanmak demektir. Esasen (yan) Altay lehçelerinde: Din ve akide demektir. Aynı kelime Uygurca: Örf, âdet, usul yerinde kullanılmıştır. Kelimeler arasındaki bu uygunluklar (yanud) sözünün diğer eşleri gibi (دين ، ديانة) şekillerine girdiğini pek açık olarak göstermektedir.

Bunu daha ziyade aydınlatacak bir delil de (din) ve (yanud) kelimelerinin anlattığı manalar birbirinin aynı olmasıdır: (din) arapçada: mukabele, ceza, günah, sevap, usul, âdet, hal, ahlâk manalarına gelmektedir. Aynı köke bağlı olan (دين - deyn) de gene böyledir ki geri verilecek borç demektir. Bunun başka bir şekli de (دينه - dîne) dir. (دين - deyn) : Hem borç ile birşey vermek hem mukabelede bulunmak = birşeye karşılık vermek, hem de bir dine girmek demektir. Yakut dilinde baştaki (y) leri (s) şeklinde görüyoruz. Başka lehçelerde (yan) da bu dilde san olmuştur ki: Akıl, tefekkür, vicdan, ahlâk demektir. - Pekarski - .

Arapçada sevap, günah, ölüm gibi manalar anlatan birtakım kelimeler vardır ki bunlarda (yanut) sözünün başka başka şekillerde alınmış olarak görülmektedir. Bunları burada uzun boylu anlatmağa vakit müsait değildir.

Yalnız müsaadenizle (din) in (yanud) tan alındığını bir kat daha kuvvetlendirecek bir kelimedenden bahsedeyim. (Yanmak) kelimesinin geri dönmek manasına geldiğini söylemişim. Divanda bu fiilin istifrağ etmek manasına da geldiği görülmektedir ki o da bir nevi geri dönmektir. Bundan yapılan isim, gene Divanda görüleceği üzere (yanug) dur.

(Yanud) aynı manada (din) şeklinde arapçaya geçerken (yanug) un da aynı manada gene bu dile girmesi pek tabii olurdu. İşte arapçada (غين - gayn) mastarı da aynı manaya gelmekte ve âdet, borç demek olan (دينه - dine) gibi (غينه - gine) de ölüden çıkan kazurat ve sarı su manalarını da anlatmaktadır. (غين) bundan başka, bildiğimiz yanmak kökünden de gelerek, susuzluktan yanmak ta demektir. [غين = yanug]

(دين) kelimesiyle türkçede bağlılığını sana bileceğimiz bir kelime daha vardır ki o da: (tuyın), (tayun) sözleridir. (Tayın) Divanda da görüleceği üzere: Din adamı = (kadı, müftü) demektir.

Pekarskinin Yakut lûgatinde yazdığına göre: (toyon): Ulu, tanrı, hâkim, riyaset, hâkimiyet, muhakeme demektir. (Toyat): Hükûmetçe muvazaf memur.

Arapçada (دين - deyyin) : Dindar ve (ديان - deyyan) : Kadı, hâkim, müdürümür, (دينونة - deynunet) : Hüküm, kaza manalarıdır.

Arapça bir kökün türlü türlü manalar anlatmasının sebebinin arzetmişim. İşte bir taraftan (yanud) öbür taraftan (toyon) bu kök üzerinde birleşerek aynı manaları anlatmaya âmil olmuştur.

Arap dilinde baştaki (y) lerin sona geçmesinin türkçede de örnekleri vardır. Meyletmek manasında kırgızca (mayırmak), Anadoluda (yamırmak) yamılmak şeklinde kullanılır. (Yamrı, yumru) da bundandır. Divanda (3-142) tenbellikten yere yapıştı = kendinii fazla verdi manasında (mayışmak) kelimesinin yamaşmak (bugün Anadoluda yamışmak şekli kullanılır.) Kılığının bulunduğu da yazılmaktadır. Eğrilmek yay gibi olmak manasında (meyrilmek), ve gene bu manalara gelen (mayırmak, mayısmak, mayışmak) kelimelerinin kökü olan (mey = may) arapçada (ميس، ميد، ميط، ميس، ميل) köklerini çıkarmıştır ki hep (meyil) manasıdır. Arap dilinde aynı peygamberin adı olarak söylenen (عيسى = يسوع) kelimeleri de bunun açık örneklerinden biridir.

Arap dilinin aslî bir dil olmadığını gösteren en büyük tanıklardan biri de birçok kelimelerimizin mezit vezinlere intibak etmesidir. Demin okuduğum tezde de işaret ettiğim üzere semitik dillerle uğraşan doğu ve batı dil bilginlerinden hiç birisinin gözüne çarpmıyan bir hakikat vardır ki o da: Mezit vezinlerden bir çoğu sülâsilerden çıkmamış, bilâkis,

sülâsi, aslî sayılan kökler, sonraları bu mezit kelimelerden doğuvermiştir. Arapçada mezit mastarları yaratan kelimelerimiz bazılarında mazi bazılarında mastar şekillerinde kendilerini daha açık göstermektedir. Bunlardan da bazı örnekler arzedeğim:

Mazi şeklinde:

- (قرش — karraşa) - karış: Karıştırdı.
(خوش — havvaşa) - kavşa: Kavşadı.
(قوش — ka'vaşa) - kağşa: Kağşadı [Lisanülarap].
(دغوش — dagvaşa) - döğüş: Döğüştü [(تداغش) te böyledir].
(اردف — ardefe) - arda: Ardadı [Babus lûgati].
(سير — seyyere) - sıyr: Âtın çulunu sıyrdı.
(قور — kavvara) - kıvir: Yılan kıvrıldı.
(جور — cevvere) - çevir: Çevirdi. [(تجور): Yatakta, sağa, sola çevirmek, جوار - civar): Kafiye bir harften başka bir harfe çevirmek].
(كرش — kerreşe) - kırış: Kırıştırdı. [(تكرش) yüz kırışmak.]
(قصر — kasara) - kısar: Kısalttı. Divanda: (kısırdu), Elidrak haşiyesinde (kısardı)].
(اسلم — esleme) - esle: Esledi = itaat ve inkiyat gösterdi.
(اذكر — ezkere) - isker: Hatırlattı [Kazanca ve Çağataycada (iskermek) aynı manadır].
(اخطر — ahtara) - andır: Hatırlattı. [Sumerce (Ah) Yakutçada (ahtar) tahattur ve akıl etmek demektir].
(اغرم — ugrime) - uğra: Uğradı = giriftar oldu. [Başta vokalin düşmesiyle doğan (غری - guriye), (غری - gurriye) şekilleri de aynı kelimemizden alınmıştır. (اقراف، اقراع) da böyledir. (اعروری) da aynı kökdendir.
(غبر — gabbere) - kopar: Toz kopardı - munteha -.
(انثر — ensere) - anğsırdı = aksırdı.
(كاس — ekâse) - eksü) eksiltti. [Divanda görüleceği üzere eksilmenin eski şekli (eksüme) dir ki bundan (ايكاس، اكاسه) mezit mastarları ve sülâsi olarak ayrıca (مكس، كوس، مكس، نقص) köklerle de çıkmıştır.]
(اطلى — atla) - atıl: atılıp öldü.
(اردی — erdâ) - ört: örttü, kapadı. [Aynı kelime attı da demektir].
(دحرج — dahrece) - tekre: tekerledi = yuvarladı. [Tekre, Divanda görü-

leceği üzere:daire, çevre = tekerlek demektir. Sonundaki (e) (c) olmuştur. Sade - sazec, nümune - enmuzec, piruze - firuzec) olduğu gibi. Gene arapçada (دهكره) mastarı da: taş, tekerlenmek, yuvarlanmak demektir. (متدهكر): dekerlenici -Babus-

(ارار — erare) - eri: eritti.

(شمر — şemmere) - çemre: çemredi, elbisesini topladı.

(بلعك — bel'ake) - belik = bölük: eti parçalamak [(bölük) anadoluda (belik) diye kullanılır. (بالت - belt = belet) te bir şeyi bölmek demektir. Mazisi: (belite) parça ve ayrılık manasına gelen (بلده - belde) kelimesi de böyledir.]

احصى — ahsa): saydı, Pekarski lûgatinde görüleceği üzere Yakutça ahsa - ahsı): saymak demektir. Bu fiilin de sülâsî kökü yoktur. Bunun gibi birçok Yakutça ekli ve müştak kelimeler arapçada kıyasî ve mezit mastarlar şekline girmiştir. Bunlardan bir kısmının sülâsî kökü yoktur. Bir kısmı da bir mezit mastar şeklinde arapçaya geçtikten sonra ondan sülâsî kökler ve türlü müştaklar çıkarılmıştır.

(ارمغل — irmagelle): Gözyaşı mütemadiyen aktı. İrmak kelimesinden alınan bu fiilin (ارمغل، ارمعن) kılıkları da vardır.

(اقزل — akzele): Aksadı. (aksak) sözumüzün bu dile اكسح şeklinde de geçmiş olduğunu söylemiştim. Görüldüğü üzere arapçadaki üçlü köklerin birçoğu böyle sıfatlardan ve isimlerden çıkmış başlarındaki vokaller düşürülerek tasrif olunmuştur. Arapçada aynı manaya gelen (افعل = faale = efale) hakkında (كتاب فعل و افعل) diye bu çeşit fiilleri ihtiva eden birkaç kitap bile yazılmıştır.

Mastar şeklinde:

(اندار — indâr) - indir: İndirmek, hesaptan bir şey tenzil etmek. [(ندر) kökü sonradan çıkmıştır.]

(انجام — incam) - inç: İnç bulmak: Kesbi sükûnet etmek.

(ايجار — îcar) - içir: İçirmek, süngü sokmak [anadoluda bu manada da: “karnına kamayı bir içirmiş ki..”, derler.]

(اشتياء — iştiya') - işit: işitmek. (استماع — istimâ')da böyledir.

(اقدام — ikdam) - öktem: Öktemlik etmek [(اقتحام) da bunun başka bir şekli görünmektedir. (قدام — kuddam): ulu, şerefli insan demektir. (مقدام — mıkdam)da öktem manasınadır.

Araplar birçok kelimelerde yaptıkları gibi (ökdem) den (قدم — kade- akdeme) fiili gibi, vokalini düşürerek

me) fiilini de çıkarmışlardır. (قدم — kadm), (قدم — kudum): ön ve ökte olmak demektir. Türkçede (öğdin, öğdüm): mukaddem, evvel demektir. Arapçada (قدم - kudum): hem ögcül olmak hem de bahadır olmak demektir. Demin söylediğim (قدم - kuddam) da ulu, şerefli manasına geldiği gibi aynı kelimenin ön taraf manasına da kullanılması da böyledir. Her işte ön olmanın icap ettiği bütün vasıflar bu kelimelerin manalarında görülmektedir. Bu kökün ince yani türk aslına daha yakın olan şekli de (قدم - küdem) dir ki bu da vokali düşmüş (ökte) sözümüzle manaca birdir.

(Ökte) gibi (ökte) sözü de kahraman, kudretli manasınadır. Bundan da (إكتاء - iktâ') şeklinde sülâsî olmayan bir mastar çıkmıştır ki düşmana galebe çalmak demektir].

(إيراب — iyrab) - ir: İrmek = ermek.

(أذرى — ezra) : Azri = ayrı : ayırmak, kesip atmak. [Lisanül-arap] ın yazdığına göre bu fiilin mastarı olan (أذراء - izra') bir şeyi kesip atmak ve ayırmak, kılıcı vurup başını gövdeden ayırıp atmak demektir. Bizim bugün (y) olarak söylediğimiz harf, Divanın; mukaddemesinde izah ettiği üzere birtakım türk lehçelerinde (ذ) ve bazılarında (ز) diye söylenirdi. Divanda bunun sayısız örnekleri vardır:

Azak = ayak, azıg = ayı, tozmak = toymak, azrılmak = ayrılmak... gibi. Kelimenin ilk harfinde göremediğimiz bu fonetik değişmeye göre söylenen kelimelerden biri de gene Divanda bulunan (أذرى - azrı) kelimesidir. Divan bu kelimeyi şu şekilde izah eder :

« أذرى : المذرى وهو الذى يذرى به البر لىنقى . وكل شىء له شعبتان فهو : (أذرى) ومنه يقال للانسان : (أذرى بتلغ) اى منفرج الفخذين « - I - 113 -
(أذرى) üyürtlemek için buğday savrulan dirgendir. İki budaklı ve çatal her şeye «أذرى» adı verilir; bundan dolayı insanlar için de «أذرى بتلغ» = ayrı butlu denilmektedir.

Divanın bu izahını gördükten sonra (أذرى) nin arapçası olarak gösterdiği (مذرى - mizra) nın ismi alet şekline sokulmuş aynı kelimedden başka olmadığı anlaşılabilir. Bunu kuvvetlendiren başka bir tanık ta (مذرى) kelimesinin gene arapçada but başlarına da itlak olunmasıdır.

-. lisanülarap - «المذرى : طرف الالية»

«المذروان : adamın iki kaynağının uçlarına denir.» - Kamus tercümesi -.

Gene arapçada (المدرى, المدرارة) kelimeleri de keçeleşmiş saçları ayırmağa mahsus kaba tarağa denilir ki türkçe (azak=atak) değişmesinde olduğu gibi (مذرى) sözünün fonetik değışmesinden başka değildir. Araplar, yaba ve dirgen manasına gelen (مذرى) ile kalça başlarına söylenen aynı kelime arasındaki münasebeti bir türlü anlayamamışlardır. Lisanülarap, bu münasebeti izah için boşuna nefes tüketmiştir.

Bu kelimenin sülâsisi olan (ذرى - zery) de bir şeyi parçalamak, ayırmak manasına geldiği gibi gene başa bir (m) eklenerek kullanılan (مذر - mezzere) fiili de ayırmak demektir. Şuraya buraya dağıldılar, ayrıldılar yerinde kullanılan: « تفرقوا شذر مذر » sözündeki (mezere) de böyledir. Araplar, türk sözlerini işittikleri ve söyleyebildikleri gibi aldıklarından bunların orjinlerini bilememekte haklıdırlar.

Nasıl ki Münferit, başka, ayrı manalarında eskiden kullanılan (ayrık) sözümüzü de (غیر - gayr) şekline sokmuşlardır ki eski kuran tercümelerinde (ayruk) diye tercüme edilmektedir.

Divanda da (azruk) ayruk: (غیر) manasında gösterilir. Bir otun adı olan ayrık sözümüzün Divandaki (azrık) şekli de arapçaya (اذخر = ızhır) olarak geçmiştir.

(ارشاد — irşad) - iriştir: iriştirmek. [رشد؛ رشاد kelimeleri sonradan çıkmıştır.

(ازاخه = ازاحه) - uzak: uzak etmek, uzaklaştırmak. (زه - zeh) kökü de uzak olmak manasında bu mezit kelimedden çıkmıştır. (قصو - kasv, kusuvv) kökleri de bizim (uzak) kelimesinden çıkmıştır. Baştaki vokal, sayısız eşlerinde olduğu gibi sona geçmiştir. Gene (üzak) sözümüz bu dilde (ازهاق، اسحاق) mezit mastarlarını da doğurmuştur ki: Uzak etmek demektir. Bu kelimelerin kökleri olan (زهق؛ سحق) maddelerinin ortalarındaki (ح؛ ه) baştaki vokallerin yerini tutmaktadır (شوق - shuk) da: uzak olmak demektir. (یران - iran): İraklıktır.

(الناق — ılsak) - ıslak: Islak olmak. [Bundan da (لثق) diye bir kök çıkmıştır.]

(الصاق — ılsak) - ilişik: İliştirmek, bitiştirmek. [Demin de söylediğim gibi ilmek fiili eskiden ılmak şeklinde de kullanılırdı. - Bak Divanüllûgat - bu kökün gerek ince gerek kalın şekillerinden çıkan (لز، لزم، لسم، لسب، لزق، لسق، لصق) gibi aynı manada olan

köklerinin başından vokal düşmüştür. (لزاز، الزام، السام الزاق)
(الساق؛ الصاق التصاص) gibi mastarlar bunun aslına daha yakın-
olanlarıdır.]

Hindu avrupaî dillerde olduğu gibi semitik dillere bizden geçen baş harfi vokalli kelimelerden çok kere bu vokaller düşmüş görülür. Arapçada (l, r) harflerile başlayan köklerden birkısmı böyledir. Farsçada da (r) ile başlayan kelimelerden pek çoğunun vokali düşmüş bir türkçe kelime olduğu ap açık görülür.

(اقورار — ikvirar) - arık : Arıklamak

(ابراق — ibrak) - birak - mak.

(تأطر، تعطر) — ta.attur) - otur - mak = eğlenmek.

(تطق — tamattuk) - damak : Damak şakırdatmak.

(اسقاء — iska) - oskar - mak. [Balkar metinlerinden.]

(اقامة — ikamet): Eğleşmek = ihmak,. [Anadoluda: "İhtım, kaldım,, derler ki: Yerimde kaldım, yerleştim demektir. Deveyi ihtirmek ta böyledir. Sumercede (ih - ik) kökleri de ikamet manasınadır. eğlenmek, ihmak sözlerimizdeki (eğ, ih) köklerimiz arapçada: durmak, oturmak, ikamet manalarında sayısız kelimeler çıkarmıştır, doğrudan doğruya ikamet manasına gelen: (عك، عكى، عكف، اقعء، اقمى، اقعءءء، اقهدء) fiilleri bunlardan bir kaçıdır.

(اراده — irade) - irde - mek [Meta İncili tercümesi: İrdemek = istemek, Divanüllûgatte: Irtemek. Aynı manadaki (ارتاد - irtade) ve (ارتاغ - irtâga) da böyledir. Kırgız ve Kara Kırkız lehçelerinde: İzdemek : Bizde istemektir.

(اطماح — itmak) - atmak : Göz atmak. [Kökile sayısız ve türlü türlü kökler doğuran (atmak) fiili mastar halinde de bu dile girmiş ve tasıf olunmuş görünmektedir. Arap dilinde bunun bazı eşlerine tesadüf edilebilir :

(اشماع — işma') - ışmak, ışık vermek.

(استماع — istima') - işitmek, kulak vermek. Türkçede (is) : His demektir. Eskiden her duyulan şey bu kökle ifade edilmiştir. Anadoluda işittim yerine çokluk, duydum derler. Türkçede (aslamk) ta : İstima, demektir. (اشتياء) kelimesinde işitmek demek olduğunu söylemiştim.

(اسماح — ismah) - usmak = uslanmak, hayvan serkeşliği bırakmak. [Usuymak, usukmak bizde de uslanmak demektir.]

(ارماع — ırmah) - irmek = ermek = hurma yeşil düşüp ermek. (امراق) kelimesi de Lisanülarab'ın yazdığına göre hurma büyüdüktan sonra yere düşmek, deri yumuşayarak tüyleri yolunacak bir hale gelmektir. [Mazisi (ارمح - armaha) olan bu fiilin bir manasında: Armak: Yorulmak, âciz, bitap düşmek demektir ki türkçesinin aynidir.] (ارمق - irmekka) fiilide arıklamak, zaiflemek demektir.

(اصماق — ısmak) mazisi (asmak,a) - azmak: Bozulmak. Kamus mütercimi bunu: « Suyun veya sütün tadı azıtmak » diye anlatmaktadır.

(اقمح — ıkmah) - akmak = ağmak: Yükselmek: Baş yukarıya doğru ağmak, başını kaldırmak, burnu yukarıda olmak = kibir ve azamet göstermek [Çuvaşçada (ak) ve bizde (ağ) kökü yükselmek manasını anlatır. (Yukarı) sözümüzün Çuvaşçada (akar) olduğunu söylemişim. Fiilin mazisi (اقمح - akmah,a) dır. Bu fiilin ince şekli olan (اقمح - ekmah,a) da aynı manayadır.]

(الماع — ilma'): Almak: Bir şeyi kapıp almak (الماء - ilmâ') da böyledir ki bir şeyin hepsini birden almak veyahut kap bir şeyi almak = istiap etmek demektir.

(اقماع — ıkma') mazisi (اقمع - akma'a): Akmak: Bir nesne yutkunmaksızın boğazdan (akıp) gitmek manasınadır. - Kamus tercümesi - [Aynı kelime eskiden (akmak) (şekli de olan (eğmek) kelimesinden de gelerek hasma boyun eğdirmek te demektir. (معك) de bununla ilgilidir.] Bu gibi mastarlardan birkısımda vokali düşerek girmiştir. Mazi şekillerinde: (شامق - aşmak): Aşgın ve taşgın olmak = delicesine hareket etmek (سوق) gibi bunun ince şekli olan (سمك): yükselmek; yükseltmek, (زخ): azmak, azamet (شمع) de aynı köktendir ki: Aşmak demektir. (جمع): Isımak: Çehreye güneş dokunmak, güneş çalmak (جمع): Akmak = ağmak: Aksamak.

(لاق) : Yalamak: Yazıyı yazıp yalamak (لاق - lemak) bir yalamtık şey rubailerden (دهمة - dehmaka) da (tokmak): Buğdayı döğmek demektir. [Şimdiki döğmek kelimesinin eski şeklidir ki (tokmak) bundandır. Ve arapça (دق - dakk) kelimesi de bunun kökündendir.]

(جلمحه - celmaha): Yölimek başı tıraş etmek. Bundan gelen (yölgüç): Ustura demektir. Arapçada (s, c, h = y) değişme-

sile alınan (حلق، جلق، سلق) de bu manayadır «kılı almağ ve yolmak» sözümüzde bundadır. (جلمحه) gibi (صلحه، صلحه) da aynı manayadır.

Sonları (ه، ء) olanlardan bir kısmı da gene böyle (mek, mak) ekli mastarlardan çıkmıştır. Bir kısmı da bu eklerin tersine alınmış şekillerinden doğmuştur ki (جلمحه) ının aynı manada başka bir şekli olan (جلمحه) bunlardan biridir.

Hava açmak ve asma dallarını kerevete kaldırıp asmak manalarında (امشح) ve (ازح) kelimelerinde de böyle sanıyorum. [Doğru şekilleri olan (امشح = açmak, ازح = asmak) asmak kelimeleri lûgatler de yoktur.]

(Mek, mak) ekli mastar şekillerinin ne kadar eski olduğunu tayin etmek güç olmakla beraber, bunun Arap dilinin toplandığı zamanlarda dahi mevcut olduğunu kabul etmek lâzımdır. (Divanüllûgat) te bu şeklin eski atalardan kalma söz ve şiirlerde de görülmesi bize bu hükmü verdirmektedir. Esasen bu nevi mastarlar, muhavere de çok kullanılmaz; bunların yerine alım, satım, kaygı, duygu, alış veriş gibi ismi mastar şekilleri söylenir; demin Arap dilinin tasrifinde kullanılan ek harfleri izah ederken de söylediğim gibi Kazancanın (sorav, söylev) ve eski uygurcanın (kılık, kelig) şekilleri arapçaya daha çok girmiş ve tasrif edilmiştir. Gerek bu şekiller olsun gerek (mek, mak) la sonlanan mastarlar olsun Arap diline girerek kökte dahilmiş gibi tasrif edilmiş olduğunda biz bir an tereddüde mahal görmüyoruz.

Görülüyor ki sülâsî birer kökten üretildiğini sandığımız birtakım mezit kelimeler. türkçe kelimelerimizin hemen olduğu gibi alınmasından doğmuş şeylerden başka değildir. Bu kelimeler, evvelâ mezit şekillerinde girmiş, sonra bunlardan sülâsî kökler çıkmıştır.

Şimdiye kadar hiçbir dil bilgini tarafından düşünülmemiş bir hakikatı kolay kolay kavrayamıyanlar olabilir; fakat Sami dillerin tâ Sumerlerden beri aldıkları kelimeleri ne şekillere koyduklarını ince bir eyleişle araştıranların buna kanacaklarına derin bir güvenle inanıyorum.

Size gene inanılması güç bir hakikatten daha bahsedeceğim.

Bilirsiniz ki Arap dilinde (نحت - naht) adı verilen bir dil ameliyesi vardır. Araplar iki veya daha fazla kelimeleri yontarak birbirine

birleştirir ve bunlardan bir tek kök çıkarır ve bunları bir tek kök gibi tasrit ederler. Bu ameliye, Arap dilcilerince yalnız dörtlü köklerde olabilir sanılırdı. Onlar, üçlü kökler arasında böylesinin bulunduğunu göremiyor ve böyle bir şeyi sanmıyorlardı. Bunu ilk önce sezen Corci Zeydan olmuştur. Bu zat, böyle bir sezinti ve tahminde bulunmakla beraber Arap dilinin türkçe ile münasebetini bilmediği için tahminleri, kuru bir düşünce ve hayal sahasını geçmemiştir. Araplar, Türklerle temaslarında ağızlarından işittikleri kelimeleri türlü türlü şekillerde aldıkları gibi bir mütememmim ve meful ile birleşmiş fiilleri de bir kelime sanarak bir kök halinde dillerine sokmuşlardır. Bunların mürekkep ve ayrı ayrı iki kelimenin birleşmiş olduğuğundan haberleri olmamıştır, ve bugün dahi yoktur.

Arap diline en çok geçen kelimelerden biri (su = sup) kelimeleridir. Arapçada bu kökle bağılılığı olan yüzlerce kök - kelime değil - türemiştir. Bunlar ya yalnız (su = sup) kelimelerinin kendisi, yahutta başka bir kökle birleşmiştir. (Su) ve bunun eski şekli olan (sup) sözümüzün arapçaya düz olarak geçmişlerinden :

- (سیر — sır) : Su (سائره - sâire) : Yağmur (ساهره) : Su kaynağı. Çağatayca (siri) : Memba demektir.
- (صلة — sule) : Su artığı.
- (صوله — sûle, صلاه - sulâl) : Su ile temizlenmiş buğday vesaire. [Bunlar (sulamak) kelimesinden çıkmıştır. Fiil (صل - sell) müzarii (صل - ya.sull) : Bir şeyi sulamak = su ile temizlemek. (صول - savvele) fiili de bir şeyi su ile yıkayıp tozunu taprağını çıkarmak manasına gelen (تصويل) mastarındandır. (مصول - musul) da peynir veya süttten suyun ayrılması veya bunları ayırmak. (مس - mess) : Vücade su dokunmak = sıvışma. (مسوس - mesûs) : Su demektir.]
- (سحبه — suhbe, سحابه - suhabe, سحبيه - suheybe) : Havuz veya derenin dibinde kalan su, (صفه - sifve, صباه - subabe, صبه - subbe) - Lisanülarap [(sup) kslimeleri de bu manayadır.
- (سئب — sîyb) : Su mecrası. (سبه - sübe) : Havuzun ortası.
- (صفن — sufñ) : Su - Lisanülarap - [(sup) kelimesinin sonuna bir (n) eklenmiştir.]
- (سئب — sa'b) : Akan su, su akan yer.
- (سغبان — sugban) : Su akan yerler.
- (سئب — sa'b) : Kıvamlı akan her şey (انسحاب) : Su akmak.

(صوب — savb): Yağmur yağmak, suyu dökmek.

(سرب — serb): su akmak (سرب - sereb): Akar su.

(وزوب — vüzûb): Su akmak.

(ذوب — zevb): Eriyip akmak.

(صهوه — sahve): Su kaynağı.

(سيلاه — siyle): Su kaynağı.

(صائه — sâe): Doğan çocuğun başında ve vücudundaki ıslaklık. Bundan gelen (تصيبيء — tasyî') mastarı da başı ıslatmak demektir.

(موص — mavs): yıkamak.

(İçmek) kelimesi de arapçaya türlü şekillerde geçmiştir. (عجي — acy), (عجو — acv): İçirmek, (عجا — aca): Çocuk süt gibi şeyler içmek. [Mazisi : (عجي — aciye)].

(ايجار — icâr): İçirmek.

(مجع — mcc'): Hurma üzerine su içmek. [Kök, tersine çevrilmiştir. Arapların koyunlara su içirmek için söyledikleri (جيء — ci' ci') sözü de vokalin tersine dönmüşüdür = iç, iç.]

(شرع, جرع, نشع, وشع): Bütün bu köklerde baştaki sesli (ع) halinde sona geçmiştir. Bunlarda içmek manalarını anlatırlar. « جاء بالهيء » atalar sözündeki (جيء — ci') de içecek manasınadır. Öteki de: Yemektendir.

Arapçaya (su- sup) ve (iç) kökleri böyle ayrı ayrı girdiği gibi kaynaşmış ve karışmış olarak ta geçmiştir.

(ذأج, ثأج): Su içmek. [(su - iç) köklerinin olduğu gibi kaynaşmasıyle.. (ساد) da böyledir. (c = d)]. 2

(زج — zecc): Su içmek. [(iç) ten vokalin düşmesiyle (زوج ذيج) kökleri de böyledir.]

(جأص, جأز, جأذ): Su içmek. [(iç) kökü başta tersine dönmüş bir şekilde.]

(عذج): Su içmek: [(Su) kökü (iç) kökünün ortasına geçerek.]

(ذلج, لذج): Su içmek [bu köklerde başka şekilde geçmiştir.]

Bunların bir tesrdüf eseri olmadığını gösterecek kuvvetli tanıklar vardır: Türkçede içmek manasında (obmak) diye başka bir kelime daha olduğunu söylemişim. Bu kökümüz de arzettiğim gibi, arapçada:

(عب — abb), (علف -), başa bir (n) eklenerek (نأف - ne'f), ve aynı kökün tersine dönmesiyle (فأم - fe'm) kılıklarında kökler doğurmuştur. [f = p] bununla beraber (su+iç) kökleri gibi (su+ob)

köleri de kaynaşmış olarak (صَاب - saeb), (سَاب - se'b), (سحب - sehb), (زَاب - ze'b), (زَعَب - za'b), (صَام - sa'm) [b = m] şekillerinde arap diline geçmiştir ki çok su içmek demektir. Esasen (obmak) ta suyu öper gibi kuvvetle içmeğe denir. Anadoluda suyu yere çeken düdenlere = büyük gözlere: Obruk adı verili. (Oblamak): Bir şeyi yutmak demektir ki arapçaya (بلع) şeklinde geçmiş olduğunu söylemiştim. (Su + ob) köklerimiz arapçaya dörtlü kök şeklinde ve (عَثَلَبه) kılığında da geçmiştir. (1) nin köklere zait olarak ulandığının birçok örneklerini vermiştim.

(Akmak) kökümüz araoçaya türlü şekillerde geçmiştir.

(عَقَو - akv) (mazisi عَقَا - aka): kuyu kazıp bir tarafından su akıtmak.

(عَق - akk): Rüzgâr yağmuru akıdıp indirmek.

(عَيْق - ık): Su hissesi: Bir bahçeye akan su mikdarı, ık, Çagatayca: ceryan, ıklık: seyyal demektir.

(عَرَق - arak): Akan her şey.

(اَوْقَه - ûka): İçine su akan çukur.

(عَقِيْق - akîk): Akıntı.

(اَقَاد - ıkmad): Akıtmak. [Mazisi: (اَقَد - akmede) (دَعَق - da'k) da böyledir ki tadiye edatı olan (t) (d) şeklinde başa geçmiştir.] - المَخْصَص -]

(Akmak) kökü düz olarak bu dile bu şekillerde girdiği gibi (su) ile kaynaşarak ta birçok kökler doğurmuştur:

(سَحَق - sahk): Bir şeyin üzerine su akıtmak suretile ıslatmak - Lisa-nülarap - .

(ضَح - zahh): Su akmak. [(نَضَح ، نَضِح) kökleri de böyledir.]

(سَبَق - sebk): Irmaktan su harıl harıl akmak.

(سَاع - sa'): Su şiddetli akmak - اقرب الوارد - [(ثَاع) fiili de su aktı demektir. (ث = su + ا ع = ak)] .

(مَقَس - maks): Su akmak. [Ak, öz, az gibi köklerdeki seslilerin düşerek yerine ek harflerinden birinin geldiğini birinci şekilde misalleriyle göstermiştim. (Su + iç) te (ذَلَج لَدَج) olduğu gibi (su + ak) ta da (مَقَس) olmuştur.

İkinci şekilde gösterdiğim üzere gene böyle bir sesliyle başlayan tek konsonlu kelimelerden vokal düşerek konsonun ikileştirilmesi ve vokal yerine bir ek harfinin ilâvesiyle kökler

doğduğu gibi (iç - ج = c c) olarak ve başa (ذ = su) eklenmesiyle (su - iç) = (ذ ج) şekline girdiği gibi (su - ak) ta aynı şekilde (ثع) olmuştur. Nasıl ki doğru şekillerinden (سحق) olmuştur; (su - iç) ten de (ثأج، ذأج) köklerinin çıktığı gibi..] (زاهق — zahık): Şiddetli akan su. Mazisi: (زهق - zahak) = su - ak. (با'saka — بعثقه): Su kaynayıp akmak. (Su - bünğ - ak) köklerinin kaynaşmasıyla doğmuş dörtlü bir köktür. Anadolu'da kullanıldığı ve Babüs lûgatinde görüldüğü üzere bünğlemek, bünğüldemek: Su, kaynayıp akmak demektir. (بع، نبع) kökleri bundandır. (لاحول ولاقوة) sözünü (حوقله - havkale) ve güneş doğdu adını (كشتغدى - küştigada) - Bak Kamus tercümesi - kılığına koyan araplar (bünğ, su, ak) köklerini birleştirerek (بعثقه) yapmış olmaları çok görülmemelidir. Arapça (محبرم - muhamrem) diye bir kelime vardır ki bunun (ماء - حب - رمان) kelimelerinden alınmış olduğunu lûgatçiler söylemektedir. Bundan da (حبرمه - habreme) fiilini çıkarmışlardır. Nasıl ki (بنى - عبد - الدار) dan da (بعبر - beabder) sözünü çıkarttıkları gibi.

Su kelimesi daha birçok kök ve kimelerle de birleşerek türlü türlü kökler yaratmıştır.

- (قبص — kabs): Suyu kapamak.
 (قالص — kalıs): Kalkan su. [قل - kall: Kaldırmak, yükseltmek].
 (زعب — za'b): Dereyi su doldurup kaplamak. [(وعب - va'b): mutlak kaplamak].
 (ذلع — zel'): Kuyudan su almak. [(al) kökü tersine çevrilmiştir. (ملاء، ملع) gibi].
 (سار — se'r): Su arttırmak.
 (دثق — desk): Su dökmek (su), (dök) kökünün arasına gelmiştir. (Su - iç) köklerinin (عدج) olduğu gibi.
 (سنبور — Sunbûre): Su borusu.
 (زعاق — zuak = ذعاق): ağuş = acı su. [Arapça bir (اعقاق) mastarı vardır ki bir şeyi acı kılmak demektir. Mazisi (اعق - aakka), (ناعق - naki') da: 'Ağuş ve (عق - ukk): acı demektir].
 (نقز — nakiz): Arı tatlı su. [(nak - su) dan kaynaşmış görülmektedir. (نقيص - nakîs) da tatlı, nak su demektir. Bundan gelen

(nakusa - نكص) fiili de: Su tatlı ve arı olmak demektir. Türkçede Kırgız lehçesinde (nak) = ak: Halis, arı demektir. Arapça (nakî - نكي), (nakh - نكح), (nakz - نكذ), (nakd - نكد) = sağ para, (nukah: Halis, (nak' - نكع), (nakah = نكاه): Sağlaşmak [(sıhhat)in de (sağ) dan geldiğini unutmamalıdır.] (nakf - نكف): şsrabı tasfiye etmek (nak - ناك): Elde çıkan beyaz sivilce, (nevak - نوك): Pembe beyazlık gibi birçok kökler hep bu (nak) kökümüzden çıkmıştır].

(becs - بفس): Su, yeri yarmak = (س + ع). [(becc - بع) kökünün ayrıca biçmek, yarmak demek olduğunu söylemişim.

(secs - فس): Pis su = (س + س) yahut: (س + فس). [(secc - فس): pislemek demektir. (فس، فس، فس) kelimeleri de bununla ilgilidir. (فس) kelimesinin hayvanatın çışlediği pislenmiş su manasına geldiğini (تهدیب الالفاظ) tasrih etmektedir].

(surûb - سروب، nuzûb - نضوب): Su opmak = yere geçmek.

(dulus - دلوس): Su dolup taşmak (delaz - دلظ) da böyledir. (tulûs - طلوٹ): Su akmak demektir. [(tela' - تلع), (delah - دلخ) köklerinin doluk tan geldiğini söylemişim].

El, dil, göz gibi tek heceli kelimelerimizle bunlarla kaynaşarak doğan köklere örnekler neşrolunan etüdümdede gösterildiğinden bunlarla sözü uzatmak istemiyorum; yalnız enteresan iki kelimeyi de söylemekten geçmiyeceğim. (Ak) sözümüz arapçaya (yakk - يقق), (akr - عقر), (lehak - لفاق) şeklinde birçok basit kök olarak geçtiği gibi (ap ak) sözümüz de bu dile (amhak - امهق) kılığında girmiştir ki: Ap - ak = bembeyaz demektir. Daha tuhafı Yakutça ahmak manasında mürekkep bir kelime olan (ahmah) kelimesi de - Pekarski: 1 - 205 - önce (ahq - احق) şeklinde girdikten sonra bundan da (humk - حمق), (hamate - حمانه) şekillerinde mastarlar çıkmıştır. Arap dilinin birçok kelimeleri hep böyle teşekkül etmiştir. Bunu inkâra imkân yoktur. Yakutçada bizim boy bos gibi aynı manada çift olarak söylenen (mah - ماق) sözünün ikinci parçası olan (mah) arapçaya gene (mevk - موق) şeklinde de geçmiştir ki: Ahmahlık demektir. Mazisi (maq - ماق) tır. Anadolu'nun birçok yerlerinde (mamak) ahmak demektir.

(himakk - همق): (ahq - احق) kelimesinin başından vokal düşürülerek alınmış şeklidir.

Arapçada iki kökten kaynaşmış üçlü kökler olduğu gibi mezit veya dörütlü kökler halinde doğanlar da çoktur. Bir iki örnek te bunlardan gösterelim:

- (عودقه — avdaka): Avtakan: Et takılan bir çengeldir ki yırtıcı hayvanlar eti kaparken ağızlarına takılarak avlanırlar. (طاق) kökü arapçaya birçok kök halinde geçmiştir. (عواف - uvaf) ta yalnızca av demektir.
- (سرج — serrec): Saç ör-dü.
- (مشط — maşata): Baş dara - dı. (سجر - saccere) de: Saç ördü demektir.
- (اقطر — ıktarra): Ot kuru - du.
- (افتئات — iftiat): Fit at. [Kamus tercümesinde (yalan atmak) diye tefsir edilmektedir. Bu mezit mastarın sülâsisi yoktur. (فتنه، افت، افتراء، افك) kelimeleri hep (fit)ten çıkmıştır = avut.]
- (استیوار — istívar): Üstüne var. [Adamcıl deve bir kimsenin üstüne yapınıp davranmak - Kamus Tercümesi -
- (سردوخ — surdûh): Su dök: Üstüne su dökülen hurma.

Arapçada aslî sayılan dörtlü köklerden bir takımı köklerimizden tekrarından doğmuştur:

- (فر فره): Para para etmek.
- (كت كتته): Yavaş yavaş gitmek (كت) de böyledir.
- (زكر كه): Şık sık adım atmak.
- (زلزله): Sürekli sallamak.
- (تر تره): Titremek, dır dır etmek = gevezelenmek.

Tersine alınmışlarından:

- (اصلصه): Bir kazığı çıkarmak için sürekli sallamak.
- (دغدغه): Gıdıklamak.
- (كشكه): Kuyunun suyunu çeke çeke bitirmek.
- (زغزغه): Gizlemek.

Doğrudan doğruya alınmış dörtlü köklerden:

- (طلفحه): Ufalt-mak.
- (دعسره، سرطعه، طرخنه، طرخنه): Segirt-mek = koşmak.
- (قعرطه): Yıkdır-mak.
- (درشقه): Karıştır-mak.
- (مجدره): Çökert-mek.
- (دعلجه): Çoğalt-mak.
- (حشرجه): Hışırda-mak (c = d).
- (برشمه): Buruş-turmak.
- (درقله): Koldura-mak = oynamak, kımıldayıp durmak.
- (بغثره): Bağrış-mak (ş = ث).

(دنكسه): Gizden-mek = gizlenmek

(صوت، سمود): Somurt-mak [(ثرطمه، طرثمه، درسمه، طرسمه، طرمسه، طمرسه، طلسمه)
(سموط da somutmak demektir.]

Sözü bitirmeden evvel, müsaadenizle, arapçaya Sumerceden geçen kelimelerin de aynı tasrif tâbi olduklarını göstermek için birkaç örnek vereyim, Araplar, Sumerlerden aldıkları kelimeleri de aynıyle gösterdiğim türlü şekillere uydurarak dillerine almışlardır.

Sami dillerle Sumercenin münasebetini göstermek için garp dalcileri tarafından birtakım eserler vücade getirmiştir; fakat bu bilginler, bilhassa, Arap dilinin tasrif mekanizmasına iyice vakıf olmadıkları için buluşları pek mahdut kalmıştır.

Sumerce tek heceli basit köklerin arapçaya aynı mekanizma ile geçişi, çok eskiden tasrifi bir semitik dilin varlığını göstermektedir. Samiler, bugün ve dün, Türk köklerini nasıl tasrifletmişlerse Sumerlerle kaynaşıp karışmalarında da gene aynı ameliyeyi yaparak birçok Sumerce kelimelerle dillerini doldurmuşlardır. Sumercede (ak = âk) yemek demektir. [Kuran tercümelerinde (yığ), garp lehçesinde (ye, yi) İbranî dilinde (akel), Âsurca (akâlu) şeklinde görülen bu kök, Arap dilinde (اکل - ekl) olmuştur. (ak - âk) kökü (عاك - âke) şeklinde de dosdoğru olarak arapçaya girmiştir ki mastarı (عوك - avk) tir. « عاكت المرأة : رجعت » aynı mastar, bir adam, maişetini = ekmeğini kazanmakta demektir.

Esasen birçok dillerde bir vokalle başlayan (c, ç, s, ş, z, k) konsonlariyle birleşmiş müşterek bir köke dayanan bu (ak - âk) kökü biraz evvel arzettiğim gibi Çuvaşça (ak) ve bizde (ek) kökünün kendisidir. Eskiden (ebmek, etmek) şekli de bulunan (ekmek) ile ziraat manasına gelen (ekmek) biribirinin aynidir.

(ak - âk) kökü, atmaktan (ارد - ard), akmaktan (عرق - arak) şeklinde fiiller çıktığı gibi ortasına bir (r, l) eklenerek:

(عرق — ark): Kemiğin üzerindeki eti yemek.

(عرك — ârk): Davar ot yemek.

(علك — âlk): Kızında çiğnemek, gevelemek.

(علاق — alak): bir tıkmak yemek. [(اكال - ukâl, لاق - lemak) ta bu manayadır.]

Sona harf eklenerek:

(اكل): Yemek. [Bunun tersine dönmüşü olan (لكع - lek') te yemek demektir.]

(عقر) : Eşek bir şeyi yemek. [Bunun tersiue dönmüşü olan (ka'r - قعر) da yemek demertir. Lûgatçilerin bu kökü dip manasına gelen (قعر) dan sanarak tiridi dibinden yemek manasına almaları sayısız örneklerinde görüldüğü üzere indî bir te'vilden başka degildir. (عرق, عقر, قعر, قبا, قاب) hep: Yemek manasına ve aynı göktendir.]

(هكيم — hakım) : Çok yiyip çok açılan - لسان العرب -

Sumer dilinde bir vokalle başlayan basit köklerden pek çoğunun bu vokalleri konsondan sonra da geldiği halde aynı mana anlatır Türk köklerinde de birçok örneklerini gösterdiğim üzere baştaki vokalin hemze veya bir boğaz sesi halinde sona geçmiş şekillerinden :

(كآر — ke'r) : « والكأر : ان يكأر الرجل من الطعام : اي يصيب منه اما اخذاً يعمد »
واما اكلا - تهذيب الالفاظ -

(كهوه — kahve) : Gereği gibi tokluk. (كهه - kihe) : Süt, (كهوه - kahve) : şarap. Bu kelimelerin fiili olan (اكهي - akha) devamlı şarap içti demektir].

(كاه — kah) : Yemeğe çağrılınca derhal koşmak : Acıkmak.

Baş harf eklenerek :

(كهك — nehk) : Adam akıllı yemek [mastarı : (نهكه - nehake) dir].

(نآج — ne'c) : Kuvvetsiz yemek. (c = k).

(فاكهه — fakihe) : Meyvenin envai = yemiş.

Sumerce : (uşu) : gün batması, (usan) : Akşam demektir. Bu kelimelerde arapçaya :

(اشاء — işa', اشيى - aşiyy), (اصيلا - usaylan, اصيلا - asıl), (سوا - suvâ', سوا - si'vâ', سوا - sa'v, سوا - si'v), şekillerinde girmişdir. (مساء - mesa') kelimesi (usan) sözünün tersine dönüşüdür. Nasıl ki türkçede (usan) fiili de (سأم - seem, سآم - seâm) olmuştur ki : Bıkmak, usanmak demektir.

Sumercede (ur) : aslan da demektir. Bu kelimedede arapçaya birçok şekiller de geçmiştir :

(هر — hurr), (هراهر - hurahir), (عروه - urve), (عارن - arin), (هرمة - herime).

Bizdeki (aslan) kelimesi de sayısız kökler halinde geçtiği gibi :

(هرأس — heris, هرأس - herras, عرس - aris, عرزم - arzem) hep (ars - arslan) kelimelerinden çıkmıştır.

Türkçede olduğu gibi Sumerce köklere de birer ek harfi ilâve olunarak tasrif olunmuşlardır :

(ناس — nas) - as : Sumerce : Adam.

(نور — nevr) - ur : Sumerce : Çiçek.

(نم — neam) - am : Sumerce : Sığır.

(نحس — nahs) - as : Sumerce lânet, şeamet [(حساس - husas) da bu manayadır. Nasıl ki Sumerce uyku demek olan (usa) da hem: (نعاس - naus) hem de: (حثاث - hisas) şeklinde arapçaya girmiştir. (وسن - vesen) de böyledir].

Bunun başka bir örneği de (as) Sumercede: Yakmak, kebab yapmak ta demektir. Bu manada arapçada (حس - hass) : Eti ateşte kızartmak, soğuk, ekini yakmak demektir. (نحاس - nehas) da : ateş demektir.

Gene Sumercede (azu, uzu, us = su) : Sahir ve kâhin demektir. Arapçaya gerek bu kelimeler, gerekse, bunların bizde ve başka Türk lehçelerinde (ozan, oran) diye söylenen şekilleri türlü kök ve kelime halinde geçmişlerdir:

(حازى — hâzî) : Kâhin demektir. (حزاء - hazza') : Yıldızlardan ahkâm çıkaran kâhin. (حزو - hazv) : Kehanet.

(عاضه — azıh) : Sihirbaz. (اظه - azh) : Sihir, (اضاء - ızah) : Şiir.

(عزيز — azîf) : Cinlerin sesi. (عزوف - azof) : Kadın ve çalgıdan çekingen adam.

(حظى — hazzıyy) : Halkın büyük görüp itibar ettiği adam.

(عزى — uzza) : Aziz ve yüksek adam, bir put adı. [Tanrının adlarından biri olan (عزیز) de bunlardandır.]

(عزوى — azva) : Ant sözü.

(عوده — ûze) : Afsun, muska. [(عذره - uzre) de bu manayadır.]

(ايزاع — îza') : İlham.

(وازع — vazi') : Halkı fenalıktak mennden. (واعظ - vaız) : Halka öğüt veren. Mastarı (اظه - ıza) . (وصيت) de böyledir ki bundan gelen (ايساء - isa') da aynı manaya gelir.

(عصب — asb) : Tanrının bir şeyi farzetmesi. (اصابه - ısabe) : Sarık. (تعصب) : Sarık sarmak, dinine karşı koyu düşkünlük.

(أسوه — üsve) : İmam, kendisine uyulan bir din adamı. Felâkete uğrayan bir adamı sabra davet için söylenen sözler. (اذاء - aza') da böyledir ki türkçesi (aza) dır.

(آسى — âsi) : Hekim, [eskiden şair, kâhin, hekim hep aynı adamlardı.]

(عوض — avz) : And içme için kullanılan bir kelime - Lisanülarap -, bir put adı.

- (عازم — âzim) : Efsuncu. (عزيمت) : Efsun. (عزمه - azme) : Tanrı haklarından birisi (عزائم) : Tanrının farz kıldığı şeyler.
- (عاسل — âsıl) : Tanrının buyruklarına yarar iş yapan, halkça büyük tanınan, methü sena edilen.
- (عزر — azr) : Birini kınamak, din buyruklarını öğretmek. [Bu kelime, Yakutça şerir ruh manasına gelen (aza) ile ilgilidir. Türkçede azarlamak, farsçada (âzar), arapça (tazir şir'i) bundandır ki mazisi (عزر - azzara) dır. Şeytanın adı olan (عزازيل) ile insanı aldatan şeytanlar demek olan (ازاز - uzzaz) ve şeytan bir adamı azdırmak manasına gelen (أز - ezz) de bundandır. Din ulularının bir vazifesi de dinin emrine uymayanları azarlamaktır.]

Oğuzların eskiden din ulusu yerinde kullandıkları (ozan) da türlü şekillerde bu dile geçmiştir. (Ozan) eski zamanlarda din ulusunun adı iken gitgide şair, geveze, yalancı gibi manalarda de kullanılmıştır. Türkün diniyat tarihinde hayır ilâhlarının, şer tanrısı ve iyi ruhların şerir ruhlar yerinde kullanıldığı da görülmektedir. Bunların burada izahı uzun sürecek olan birçok sebepleri vardır. (Ozan)ın muhtelif manalarında alınmış şekillerinden de bir kaçını sayalım ;

(إذن — ızûn) : Kuranda (عنه) nın cemi sayılan ve (إذن - ızîn) şeklinde manası iyice anlaşılmalı kelimelerdendir ki tefsircilerden bir kısmı bunu ; Sihir, efsane manasında gösterirler. Ankara kütüphanesindeki eski kuran tercümesinde (ozancı) kalimesiyle gösterilmesi kelimenin aslını bize anlatmaktadır. (Ozan) türkçe de hem : Şair hem de masal, destan manalarında kullanılır. Tercümede (ozancı) şeklinin görülmesi de bunun sihir ve efsun manasına da geldiğini gösterir.

(إذان — ezan) : Ozan. Bu kelime islâmdan önce cahiliyet şairlerinin şiirlerinde de kullanılmıştır. Şu müştakları da bunun (ozan) kelimesiyle olan bağıllığını gösterir :

(تأذن) : Tanrıya ant içmek. (أذن - ezîn) : Ozan , müezzin .

(إذن - ezen) : Bir şey hoşla gidip onu dinlemek. (إيدان) :

Dinî telkinlerde bulunmak. (تأذن) : Bir kavmin ulusu, halkı tehdit ve fenalıktan menetmek.

(عنظوان — unzuvan) : Halkı teşhir ile birbirine düşören adam.

(عزهانى — unzuhanî) : memnu işlerden kendini koruyan.

(حسنى — husna) : Hüsnü hatime : son gürlük, cennet, tanrının yüzünü özden temaşa. (حسنات - hesenat) ; Beş vakit namaz (اتبعوا احسن) ayetindeki (احسن) de böyledir. İsmi tafdil şeklinde

görülen bu kelime, ozan'ın kendisidir. (ذلکم ازکی لکم) ayetindeki (ازکی - ezkâ) nın türkçede - Bak Divanüllûgat - güzel manasına gelen (ezkü) nün kendisi olduğu gibi. (زکی) : Bunun vokali düşmüş şeklidir. (Ezkü) bizim türkçede (eyi - eyü) olmuştur. (Aksak) tan gelen (اڪسح - âksah) gibi (aşuk) tan alınmış olan ve uzun boylu manasına gelen (اشوق - aşvak) hep bu şekilde girmiş kelimelerdir. Sarmaşık demek olan (عشقه - aşaka) da bunun başka bir şeklidir.

(أوزن — evzen) ; Bir kavmin en şerefli, ileri geleni, şiir ölçüsü manasına gelen (وزن - vezn) ve bunun cemi olarak bilinen (اوزان - evzan) hep bizim (ozan) dan çıkmıştır. Esasen (وزن) : Hem şiir ölçüsü hem de şiir söylemek, bir şeyi oranlaman ve iyi rey sahibi olmak ta demektir. (حسان - hassan) ve (ezin - اذین) Arap şairlerinin adı. (Ozan) sözümüzün arapçaya vokali sona ve ortaya geçmiş birtakım şekilleri de vardır ki bunlarla sözü uzatmıyacağım.

Çok değerli arkadaşlarım,

Görüyorsunuz ki Arap dili çok eskî zamanlardanberi türlü Türk lehçelerinin tasrif ve tasarrufundan doğmuştur. Dünyada en yaygın dillerden sayılan arapça, türkçemizin hemen hemen tasrîfileşmiş daha doğrusu ezilmiş, bozulmuş bir şeklinden başka değildir.

Tarihin en eski varlığı olan bizler, bütün dünyaya dil vermiş, medeniyet vermişiz; bununla ne kadar öğünsek yeri vardır.

Bununla beraber dünya dillerine kaynak olduğu halde asırlarca benimsenmiyen, yüz üstü bırakılan köklü, zengin dilimizi biz ne zaman dünyanın en yüksek dili haline getirebilirsek, asıl o zaman öğünmekte haklı olacağız.

Büyük Önderimiz bize ön oldukça o günü de pek yakında göreceğimize ben candan inanıyorum.